T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

RUSYA–AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE RUSYA'NIN ENERJİ POLİTİKALARI

Yüksek Lisans Tezi

Mokhmad Akhiyadov
1350Y81114

İstanbul, 2017

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

RUSYA–AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİ ÇERÇEVESİNDE RUSYA'NIN ENERJİ POLİTİKALARI

Yüksek Lisans Tezi

Mokhmad Akhiyadov
1350Y81114

Danışman: Doç. Dr. Oya Dağlar Macar

İstanbul, 2017

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ONAY SAYFASI

Yüksek lisans öğrencisi Mehmad Akhiyadov in "Rusya - Avrupa Birliği İlişkileri Çerçevesinde Rusya'nın Enerji Politikaları" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans tezi olarak **(oybirliği** ☑ **/ oyçokluğu** ☐ **)** ile başarılı bulunmuştur.

	Adı – Soyadı	**İmza**
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Oya Dağlar Macar	
Jüri Üyesi	: Prof. Dr. Mim Kemal Öke	
Jüri Üyesi	: Doç. Dr. Ahmet Emre Ateş	

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTİCÜ Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamıyla uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Özet

Vladimir Putin'in Rusya Devlet Başkanı olarak seçilmesinden sonra Rusya enerji kaynaklarını diplomatik yaptırım aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Bu durum, yetersiz enerji kaynağı rezervlerine sahip olmasından dolayı Rusya'ya başta doğalgaz olmak üzere, enerji ithalatına bağımlı hale gelen Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Bu bağlamda, 2000 yılından itibaren değişmeye başlayan Rusya enerji politikasının AB enerji güvenliğinde nasıl bir etki bıraktığını incelenmesi tezin temel amacını oluşturmaktadır. Ayrıca, AB'nin enerji ithalatına artan bağımlılığa karşılık geliştirdiği enerji politikaları ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enerji Kaynakları, Enerji Güvenliği, AB Enerji Politikası, Rusya Enerji Politikası.

Abstract

Being elected Vladimir Putin as the President of Russi started using its energy resources as a means of diplomatic sanction. İn this case, it (Russia) is influencing negatively on the energy security of European Union as it has not enough energy reserve, more particularly natural gas. İn this context, the main purpose of this dessertation is to examine how Russia's energy policy affected EU energy security that started changing since 2000. Moreover, the energy policies developed by EU in response to the increasing dependence on energy imports are explained in detail.

Key Words: Energy Resource, Energy Security, EU Energy Policy, Russian Energy Policy.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

Özet (Abstract)……..iii
Grafikler Listesi…….. iv
Tablolar Listesi…….. ivi
Haritalar Listesi…….....….. ivii
Kasaltmalar..... iv

GİRİŞ……1

1. ENERJİ KAYNAKLARI VE ENERJİ POLİTİKALARI…….……..4
1.1. Enerji Kaynaklarının Sınıflandırılması……..……4
1.2. Fosil Enerji Kaynakları…….……5
1.2.1. Petrol Sektörü……..……7
1.2.2. Doğalgaz Sektörü……..…….12
1.2.3. Kömür Sektörü……..15
1.3. Nükleer Enerji Kaynakları……..……17
1.4. Yenilenebilir Enerji Kaynakları……...20
1.5. Enerji Politikası……22
1.6. Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği…….26

2. RUSYA'NIN ENERJİ SEKTÖRÜ VE ENERJİ POLİTİKALARI……29
2.1. Rusya'nın Enerji Kaynakları……...…29
2.1.1. Petrol Sektörü……30
2.1.1.1. Petrol Üretimi ve Tüketimi……..…….30
2.1.1.2. Petrol İhracatı……...…….38
2.1.1.3. Büyük Petrol Şirketleri……..…39
2.1.1.3.1. Lukoil……...……41
2.1.1.3.2. Surgutneftegaz…….43
2.1.1.3.3. Rosneft…….44
2.1.1.3.4. Transneft……..47
2.1.1.4. Rusya'nın Petrol Boru Hatları……...48
2.1.1.4.1. Druzhba Petrol Boru Hattı……...49
2.1.1.4.2. Baltık Petrol Boru Hattı Sistemi……..51
2.1.1.4.3. Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu Petrol Boru Hattı (ESPO)…….…..53
2.1.1.4.4. Hazar Petrol Boru Hattı Konsorsiyumu (CPC)……55
2.1.1.4.5. Bakü-Novorossiysk Petrol Boru Hattı…….56
2.1.1.4.6.Burgaz-Aleksandrapolis ve Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hatları…….……57
2.1.2. Rusya'nın Doğalgaz Sektörü…….59
2.1.2.1. Doğalgaz Üretimi ve Tüketimi…….60
2.1.2.2. Doğalgaz İhracatı……..61
2.1.2.3. Gazprom……62
2.1.2.4. Rusya'nın Doğalgaz Boru Hatları…….65

2.1.2.4.1. Yamal-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı……...65
2.1.2.4.2. Kuzey Akım (Nord Stream) Doğalgaz Boru Hattı…..65
2.1.2.4.3. Orta Asya-Merkez Doğalgaz Boru Hattı…….66
2.1.2.4.4. Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı……67
2.1.2.4.5. Türk Akımı Doğalgaz Boru Hattı……68
2.1.2.4.6. Sibirya'nın Gücü Doğalgaz Boru Hattı……69
2.2. Rusya'nın Enerji Politikaları……...70
2.2.1. Vladimir Putin Dönemi ve Yeni Siyasal Elit……70
2.2.2. Oligarkların Tasfiyesi……71
2.2.3. Rusya'nın İç Enerji Politikaları……72
2.2.4. Rusya'nın Dış Enerji politikaları……...75
2.2.4.1. Rusya'nın Orta Asya ve Hazar Havzası Enerji Politikaları……..77
2.2.4.2. Rusya-Çin Enerji İlişkileri……82

3. RUSYA – AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ İLİŞKİLERİ……..87
3.1. AB-Rusya Arasındaki Önemli Anlaşmalar……..88
3.1.1. Enerji Şartı Anlaşması (EŞA)……88
3.1.2. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (OİA)……...89
3.1.3.AB-Rusya Enerji Diyalogu……90
3.2. Avrupa Birliği'nin Enerji Sektörü……...…93
3.3. Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları ve Rusya Faktörü……96
3.3.1. AB'nin İç Enerji Piyasasını Oluşturma Politikası ve Rusya…….96
3.3.2. AB'nin Kaynak ve Güzergâh Çeşitlendirme Politikası ve Rusya Faktörü……101
3.4. AB-Rusya Enerji İlişkilerinde Transit Sorunu: Türkiye ve Ukrayna……113
3.4.1. AB-Rusya Enerji İlişkilerinde Türkiye'nin Önemi……113
3.4.2. AB-Rusya Enerji İlişkilerinde Ukrayna Sorunu……..120
3.5. Üçüncü Enerji Paketi ve AB-Rusya Enerji İlişkilerine Yansıması……126

SONUÇ……130

KAYNAKÇA……138

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa No.

Grafik 1. Dünyadaki İspatlanmış Petrol Rezervlerinin 2004-2014 Yıllarındaki Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı, (%)……..…8

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1. Dünyadaki Petrol Rezervlerinin (Kaya Petrolü Dahil/Hariç) Bölgesel Dağılımı (milyar varil) (2012)…….9

Tablo 2. 2004-2014 Yıllarında Dünyadaki İspatlanmış Doğalgaz Rezervlerinin Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı (%)……..…13

Tablo 3. Doğalgaz Rezervlerinin (kaya gazı dahil/hariç) Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı (2013) (trilyon metreküp)……14

Tablo 4. Kömür Sınıflandırması……16

Tablo 6. Dünyadaki İspatlanmış Kömür Rezervlerinin Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı (milyon ton) (2013)……...17

Tablo 7. Bazı Ülkelerin Sahip Olduğu Uranyum Rezervleri.....19

Tablo 8. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Teknik Potansiyeli……..…….21

HARİTALAR LİSTESİ

Sayfa No.

Harita 1. Rusya'nın Temel Petrol Sahaları…….30

Harita 2. Druzhba Petrol Boru Hattı……...51

Harita 3. Baltık Petrol Boru Hattı……...52

Harita 4. Doğu Sibirya-Asya Pasifik Petrol Boru Hattı…….55

Harita 5. Hazar Petrol Boru Hattı Konsorsiyumu…...……...56

Harita 6. Baku-Novorossiysk Petrol Boru Hattı…….57

KISALTMALAR

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

BDT : Bağımsız Devletler Topluluğu

BP : British Petroleum

BTC : Bakü-Tiflis-Ceyhan

BTE : Bakü-Tiflis-Erzurum

EŞA : Enerji Şartı Antlaşması

GSYİH : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

LNG : Sıvılaştırılmış Doğalgaz

NATO : Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü

OİA : Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması

OPEC : Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

PSA : Üretim ve Paylaşım Anlaşmaları

RF : Rusya Federasyonu

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

ŞİÖ : Şanghay İşbirliği Örgütü

GİRİŞ

Son yıllarda, AB ile Rusya'nın enerji ilişkileri, özellikle doğalgaz sektöründeki ilişkileri çıkmaza girmiş ve iki taraf arasındaki işbirliği şirketler düzeyinde devam etmektedir. Ukrayna sorunu kapsamında ortaya çıkan jeopolitik anlaşmazlık, AB-Rusya arasındaki Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın 2008 yılında bitmesi ve onun yerine yeni bir anlaşmanın imzalanmaması, Üçüncü Enerji Paketi'nin yürürlüğe girmesiyle ortaya çıkan sorunlar ve Batılı devletlerin Rusya'ya karşı uyguladığı siyasi ve ekonomik yaptırımlar gibi sorunlar Rusya'nın ulusal enerji sektörünün gelişmesini engellemekle kalmamakta, aynı zamanda Rusya'nın uluslararası enerji piyasasındaki önceliklerini değiştirmektedir.

AB, Rusya'nın petrol ve doğalgaz başta olmak üzere enerji kaynakları ihracatını gerçekleştirdiği ana pazardır. Bunun karşılığında Rusya, Avrupa'dan sermaye ve gelişmiş enerji teknolojilerini almaktadır. Aynı zamanda Rusya'nın bütçesinin önemli bir kısmı, AB üye ülkelerine yönelik gerçekleştirilen petrol, doğalgaz ve kömür ihracatından elde edilen gelirinden oluşmaktadır. Dolayısıyla, Rusya'nın enerji alanındaki sorunlarını çözebilmesi ve uluslararası enerji piyasasındaki rekabet edebilirliğini arttırması için Rusya – AB enerji işbirliğinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Rusya aynı zamanda AB'nin en büyük enerji tedarikçisidir. Ancak, 2006 ve 2009 yıllarında Rusya ve transit ülke olan Ukrayna arasında doğalgaz krizleri ortaya çıkınca Avrupa'nın enerji arz güvenliği tehlikeye düşmüştür. Bundan dolayı AB Rus enerji kaynaklarına, özellikle doğalgaza, olan aşırı bağımlılığını azaltmak için iki hedef belirlemiştir. Birincisi, enerji kaynakaları ve tedarikçilerinin çeşitlendirilmesi ve ikincisi iç enerji piyasasının oluşturulmasıdır. Ancak, üye ülkelerin enerji alanındaki egemenliklerini AB'ne devretmek istememesinden dolayı birlik seviyesinde bir enerji politikasının oluşturulması oldukça zordur.

Rusya – AB arasındaki enerji işbirliğinin geliştirilmesi başta Avrasya bölgesinin enerji güvenliği olmak üzere uluslararası enerji güvenliğinin sağlanması açısından önem teşkil etmektedir. Aynı zamanda uluslararası enerji güvenliğinin sağlanması küresel bir mesele olduğu için farklı bölgelerde bulunan devletler arasında enerji işbirliğinin kurulması gerekmektedir. Bu bağlamda Rusya'nın Asya Pasifik bölgesindeki ülkeler ile

gelişen enerji ilişkileri Rusya – AB enerji işbirliğine alternatif olarak değil, tam tersine onun yanında gelişen ilişkiler olarak algılanmalıdır.

Araştırmanın temel amacı, Vladimir Putin'in Rusya Devlet Başkanı olarak seçilmesi ile birlikte değişmeye başlayan Rusya enerji politikasının AB enerji güvenliğinde nasıl bir etki bıraktığını incelemektir. Araştırmada ulaşılan sonuçlarla AB–Rusya arasındaki enerji ilişkileri ile ilgili literatüre katkı sağlanmaktadır. Aynı zamanda, enerji kaynakları açısından zengin olan Rusya'nın, global enerji gücü olma hedefi doğrultusunda, enerji alanında kendisine bağımlı olan Avrupa Birliği'ne karşı izlediği enerji politikasının, bölge ülkelerinin enerji güvenliğini olumsuz yönde etkilemesi ve bu etkilerin önlenmesi için AB'nin enerji tadarikçilerini çeşitlendirme ve iç enerji piyasasını oluşturma politikalarını yürütmesi çalışmanın temel argümanını oluşturmaktadır. Tezde araştırmanın amacına uygun olarak 2000 yılından günümüze kadar olan dönemi kapsayan Rusya – AB enerji ilişkileri değerlendirilecektir.

Araştırmada kullanılan ana kaynaklar birkaç başlık altında toplanabilir:

Kitaplar: Daniel Yergin'in çalışması olan The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power; Stanislav Jiznin tarafından hazırlanan Energetiçeskaya Diplomatiya Rossii: Ekonomika, Politika, Praktika (Rusya'nın Enerji Diplomasisi: Ekonomi, Siyaset, Uygulama); Faruk Demir, Enerji Güvenliği, Enerji Ekonomisi, Enerji Diplomasisi; James Henderson ve Tatiana Metrova, Ebergy Relations Between Russia and China: Playing Chess with the Dragon; Pami Aalto, The EU-Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security; Ruslan Muhametov, Natsionalnıye İnteresı Rossii na Postsovetskom Prostranstve (Rusya'nın Sovyetler Sonrası Ülkelerdeki Ulusal Çıkarları).

Dergiler: Oil & Gas Journal; Neftegazovaya Vertikal; Neft Rossii; Energetiçeskiy Bulleten; Ekonomist; İnternational Affairs; Energetika & Geopolitika vd.

Yukarıda belirtilen kaynaklar dışında AB ve Rusya'nın enerji politikalarını belirleyen resmi belgelerden yararlanmıştır. Aynı zamanda çeşitli gazeteler ve internet kaynakları da kullanılmıştır.

Üç bölüm olarak belirlenen çalışmanın ilk bölümünde enerji kaynaklarının sınıflandırılmasına, sınıflandırılan enerji kaynaklarının açıklanmasına yer verilecektir.

Dünyadaki enerji kaynaklarının genel bir profili çizildikten sonra enerji politikası ve enerji güvenliğinin tartışılacağı birinci bölümün ikinci kısmında enerji politikasının yöntem ve araçlarından da bahsedilecektir.

İkinci bölümde ilk olarak Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynakları hakkında genel bir değerlendirme yapılacaktır. Daha sonra Rusya'nın enerji sektöründe önde gelen petrol ve doğalgaz şirketleri hakkında bilgi verildikten sonra Rus enerji kaynaklarının ihracatı için kullanılan önemli uluslararası boru hatları değerlendirilecektir. Rusya'nın enerji sektörü ve enerji politikasının ayrıntılı olarak ele alınan çalışmanın ikinci bölümünde, SSCB'nin tarih sahnesinden çekilmesi sonrasında Rusya'nın Vladimir Putin iktidarına kadar olan dönemdeki iç ortamı açıklanmaya çalışılacaktır. İkinci bölümün birinci kısmında, Soğuk Savaş sonrası Rusya'nın enerji sektöründe meydana gelen özelleştirme süreci ele alınacaktır. Vladimir Putin'in öncesi ve sonrası olarak ele alınan ikinci bölümde, Putin'in Devlet Başkanı seçilmesiyle ülkede yaşanan değişimler ve özellikle Kremlin'in enerji sektörü üzerindeki kontrolünü arttırma çabaları ele alınacaktır. Sonuçta da Rusya'nın küresel enerji süper gücü olma hedefi açısından izlediği dış enerji politikasına yer verilecektir.

Son bölümde ise enerji ticareti bakımından önemli ilişkilerin yürütüldüğü AB ve Rusya arasındaki ilişkiler ele alınacaktır. İki taraf arasındaki enerji ilişkilerinin kurulmasında önemli rol oynayan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması, Enerji Şartı Anlaşması ve Rusya-AB Enerji Diyalog'u ayrıntılı olarak değerlendirilecektir. Enerji ithalatında AB'nin Rusya'ya karşı artan bağımlılığı ve buna karşı olarak AB'nin geşitirdiği enerji tadarikçilerini çeşitlendirme ve iç enerji piyasası oluşturma politikaları incelenecektir. Bununla birlikte Rusya'nın transit ülkeler olan Türkiye ve Ukrayna'ya yönelik izlediği politikalar ve bu politikaların Rusya-AB enerji ilişkileri üzerindeki etkisi tartışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENERJİ KAYNAKLARI VE ENERJİ POLİTİKALARI

1.1. Enerji Kaynaklarının Sınıflandırılması

Enerji kaynakları geleneksel olarak birincil (primary) ve ikincil (secondary) olarak iki sınıfa ayrılır. Bu sınıflandırma, niteliklerinin değiştirip değiştirmemesi açısından yapılmaktadır. Birincil enerji kaynakları doğada bulundukları gibi direkt kullanılabilen kaynaklardır. [1] Fosil kaynakları (kömür, ham petrol, doğal gaz) birincil enerji kaynaklarını oluşturmaktadır. İkincil enerji kaynakları, fosil kaynaklarında olduğu gibi doğada bulunmaz, tam tersine birincil enerji kaynaklarının kullanılması sonucunda ortaya çıkaralar. En önemli ikincil enerji türü elektrik enerjisidir.[2]

Birincil enerji kaynakları da kendi içinde, yenilenemez enerji (non-renewable energy) ve yenilenebilir enerji (renewavle energy) kaynakları olarak ikiye ayrılır.[3]

Doğada bulunan ve sürekli tekrarlanabilen enerji kaynakları olarak bildiğimiz yenilenebilir enerji kaynakları; rüzgâr enerjisi, su enerjisi, güneş enerjisi, jeotermal enerji, biokütle enerjisi, gelgit enerjisi, hidrojen enerjisi ve biyogazdan oluşmaktadır.[4] Yenilenebilir enerji kaynakları kısa bir süre içinde tükenmeyeceğinden insanlık açısından çok önemli bir yere sahiptir.

Enerji kaynaklarının yenilenebilirliği ile ilgili olan sınıflandırmaya göre enerji kaynaklarının ikinci türü yenilenemez (fosil) kaynaklardır. Fosil yakıtlar (petrol, doğalgaz, kömür) doğal kaynaklardan elde edilir. Bu yakıtlar, hayvan ve bitki atıkların milyonlarca yıl boyunca süren kimyasal dönüşümlerinin sonucudur. Fosil enerji

---

[1] Yuliya Voevodkina, "Klassifikatsiya i Znaçeniye Toplivno-Energetiçeskih Resursov v Proizvodstvennoy Deyatelnosti Predpriyatiya", (Şirketin Üretim Faaliyetlerindeki Enerji Kaynaklarının Sınıflandırılması ve Önemi), **Naukovediniye Dergisi**, S. 2 (Mart-Nisan 2014), s. 2, ve Yaşar Demirel, **Energy: Production, Conversion, Storage, Conservation and Coupling**, London: Springer Yayınları, 2012, s.27.

[2] Filiz Karaosmanoğlu, "Enerjinin Önemi, Sınıflandırılması ile Kaynak İhtiyaç Dengesi ve Gelecekteki Enerji Kaynakları", **Dünya ve Türkiye'deki Enerji ve Su Kaynaklarının Ulusal ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri Sempozyum Bildirisi,** Harp Akademileri Yayınları, İstanbul, 2004, s. 14-15

[3] Anatoliy Olşanskiy, Valeriy Olşanskiy ve Nikolay Belyakov, **Osnovı Energosberejeniya** (Enerji Tasarrufunun Temelleri), Vitebsk: Vitebsk Teknik Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 10.

[4] Tushar Ghosh, Mark Prelas, **Energy Resources and Systems: Fundamentals and Non-Renewable Resources**, London: Springer Yayınları, 2009, C.1, s. 2.

kaynakların ortak özelliği tükenebilir olması ve yakıldığında çevreye çeşitli şekil ve oranda zarar vermeleridir.[5]

1.2. Fosil Enerji Kaynakları

20. yüzyıla kadar insanlık enerji krizlerinin ne olduğunu bilmezdi. O zamana kadar en büyük sorun çevre krizleri idi, örneğin, petrol ve kömürün kullanılmasına başlamadan önce ana enerji kaynağı olan ormanların tamamen yok edilmesi. Fakat enerji kaynaklarının kıtlığı, 20. yüzyılda enerji krizlerinin yaşanmaya başlamasıyla anlaşıldı.

Yaklaşık 19. yy. ortasından 1929-1933 yıllarındaki Büyük Buhrana kadar ortalama 70 yıl süren dünya enerji gelişiminin birinci döneminde kömür hükmetmekteydi. Kömür, bu zamana kadar enerji olarak kullanılan odun ve hayvan gücünü bir kenara itmiş oldu. Aynı zamanda, buharla çalışan motor ilerlemenin ana unsuru olmuştu. Bunun dışında, 19. yy. sonundan itibaren enerjiye olan talebin de arttığını görüyoruz: 1881-1890 yıllarında %26, 1891-1900 yıllarında %30, 1901-1910 yıllarında ise %38'e kadar artış yaşanmıştır. Bu dönemin bir diğer özelliği, elektrik enerjinin kullanılmasına bağlı olan teknolojinin gelişmesidir.[6]

İkinci etap yaklaşık 50 yıl sürdü (1933-1980). Bu dönem "petrol çağı"nın başlangıcı olarak bilinir. İçten yanmalı motorların yaygınlaşmasıyla petrol kömürün yerini almaya başladı. Petrolün çok hızlı yaygınlaşmasının arkasında yatan sebeplerin arasında, otomobil ve gemi taşımacılığını (askeri gemileri de dahil) da sayabiliriz. 1975 yılına gelindiğinde petrolün dünya enerji kaynakları içindeki payı %11'den %47'ye kadar yükseliş göstermişti.[7]

İkinci dönem 1970'lerin sonunda petrol kriziyle sonuçlandı. 1970'lere kadar, petrol fiyatının varil başına 10-20 dolar arasında gidip geldiğini görüyoruz, fakat 1980'lerin

---

[5] İEA, **Rukovodstvo Po Energeticheskoy Statistike** (Enerji İstatistikleri Kılavuzu), Paris, 2007, (Çevrimiçi), https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/statistics_manual_russian.pdf, (Erişim Tarihi: 21.12.14), s. 17-19.

[6] Valeriya TARASENKO, "İzminenie v Strukture Toplivno-Energeticheskih Resursov I İh Vliyaniye Na Energeticheskuyu Politiku Rossii" (Enerji Kaynaklarındaki Değişimler ve Onların Rusya Enerji Politikasına Olan Etkisi), (Rossiyskiy Ekonomicheskiy Universitet İmeni G.V. Plehanova, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Moskova, 2014, s. 21-23.

[7] T.A. Metrova, A.A. Galkina, "Mejtoplivnaya Konkurentsiya" (Enerji Kaynakları Arasındaki Rekabet), **Ekonomicheskiy Jurnal VŞE Dergisi,** №3, (Mayıs 2013), s. 374.

başında petrol fiyatı 100 dolara kadar yükselişmiş, yani bir varil petrol fiyatı ortalama üç kat artmıştı.[8]

Yazarlar arasında 1980'lerde başlayan üçüncü dönemle ilgili farklı tartışmalar olsa da, biz bu tartışmalara girmeden bu dönemin ana özelliklerine bakacağız. 1980'lerden başından itibaren dünya enerji üretiminde hızlı değişimler olmadı. Tam tersine, hızlı değişim yerini, doğalgaz ve yenilenebilir enerji kaynakların lehine petrol payının yavaşça azaldığı kademeli evrim aldı.[9] Bu dönemin en önemli sonucu, enerji kaynakları çeşitlerinin genişlemesi ve bu kaynakların birbiriyle değiştirilebilirliğin artmasıdır.

Günümüzde dünya enerji piyasasının özellikleri ise şöyle sıralanabilir:

- Enerji kaynakların kıtlığı yaşanan global enerji piyasasının alternatif (yenilenebilir) enerji kaynaklarına olan ihtiyacı gittikçe artmaktadır,
- Gelişmekte olan Asya ekonomilerinin enerji kaynaklara olan ihtiyaç hızla artmaktadır. Bunun sebebi ise bu ülkelerdeki ekonomik kalkınma ve ekonomilerinin yüksek enerji kullanımıdır,[10]
- Siyasi çatışmalarının temelinde her zaman açık olmasa da, enerji sorunu yatmaktadır.
- Bazı ülkeler nükleer enerji kullanımını azaltmaya çalışırken bazıları nükleer enerjiye yapılan yatırımları arttırmaktadır.

Uluslararası Enerji Ajansı (İnternational Energy Agency) global enerji arz ve talebinin geleceği hakkında tahminler yürütmektedir. İEA tarafından yapılan bir çalışmaya göre 2005-2030 yılları arasında dünyanın toplam enerji tüketiminde %55'lik bir artış beklenmektedir. 2005 yılında 11.4 milyar TEP (Ton Eşdeğer Petrol) olan dünya enerji talebinin 2030 yılında 17,7 milyar TEP'e yükselmesi beklenmektedir. Fosil enerji yakıtları birincil enerji kaynaklarında dominant kalacak ve 2005-2030 yılları arasında %84 artış gösterecektir. Petrolün global tüketimindeki payı %35'ten %32'sine düşmesine rağmen birincil enerji kaynakları içinde en büyük paya sahip olmaya devam edeceği tahmin edilmektedir. Günlük petrol tüketimi 32 milyon varilden 2030 yılında 116 milyona (varil/gün) çıkacağı öngörülmektedir. Kömür ise 2005-2030 yılları arasında %73 artış göstererek global enerji talebinin %28'ini oluşturacaktır. Kömür

[8] **a.g.e.**
[9] Tarasenko, **a.g.e.,** s. 22.
[10] Aleksandr Medvedev, "Strategiya Gazproma na Aziatskom Napravlenii" (Gazprom'un Asya Stratejisi), **16. Neft i Gaz Sahalina Kongresi**, Sahalin, 25-Eylül 2012, s. 3-4.

talebinde en büyük artış Çin ve Hindistan'da gerçekleşmesi beklenmektedir. Doğalgazın ise %21'den %22'ye kadar artış göstermesi beklenmektedir. Bu rapordaki öngörüye göre global enerji talebinde yaşanacak olan artışı karşılayabilmek için altyapıya 22 trilyon dolarlık yatırım gerekecektir.[11] Buradan şu anlaşılıyor ki, enerji arzı giderek enerji talebinin gerisinde kalacaktır. Dolayısıyla hızla büyüyen enerji ihtiyacı karşısında enerji için rekabet artacaktır. Bunun sonucu olarak enerji kaynaklarına erişim için devletlerarası çatışmalar yaygınlaşacaktır.

1.2. 1. Petrol Sektörü

Petroleum (petrol) sözcüğü Latince *petra* (taş) ve *oleum* (yağ) birleşmesiyle oluşmuştur. Petrol, başlıca hidrojen ve karbondan oluşan ve içerisinde az miktarda nitrojen, oksijen ve kükürdü bulunduran çok karmaşık bir bileşimdir.[12] Petrolün oluşumuna ilişkin teorilerden en yaygın olanı, tüm hidrokarbonların birkaç milyon yıl önce yaşamını yitirmiş canlıların artıklarının deniz ve göl gibi ortamların tabanında birikmesiyle oluşmaya başladıklarını ortaya koymaktadır.[13]

Petrol ihraç eden ülkeler: Suudi Arabistan, İran, Irak, Kuveyt, Libya, Katar, Nijerya, Endonezya, Cezayir, Birleşik Arap Emirlikleri ve Venezüella'nın oluşturduğu, üye ülkelerin petrol politikalarının koordinasyonunu sağlamak ve bir bütünlük sağlamak amacıyla 14 Eylül 1960 tarihinde kurulan OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries) petrol piyasalarında çok önemli bir oyuncudur.[14] OPEC, başlıca gelir kaynağı petrol kazançları olan 12 gelişmekte olan ülkeden oluşan ve üyelerinin izlediği petrol politikalarını koordine eden ve birleştiren uluslararası bir kuruluştur.

OPEC'in ana amaçları şunlardır:

- Üye ülkelerin petrol politikalarını koordine etme ve birleştirme,[15]
- Petrol üretici ülkelerin gelirinde istikrarın sağlanması,[16]

---

[11] İEA, **World Energy Outlook 2007 Executive Summary,** Paris, 2007, (Çevrimiçi) http://www.iea.org/Textbase/npsum/WEO2007SUM.pdf, (Erişim Tarihi: 22.12.14), s. 4

[12] Gray Forest, **Petroleum Production in Nontechnical Language**, 2. b., Oklahoma: Penn Well Publishing Company, 1995, s. 1.

[13] MEB, **Ham Petrolün Destilasyonu**, Ankara, 2012, (Çevrimiçi) http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Ham%20Petrol%C3%BCn%20Destilasyonu.pdf, (Erişim Tarihi: 22.12.14), s. 5.

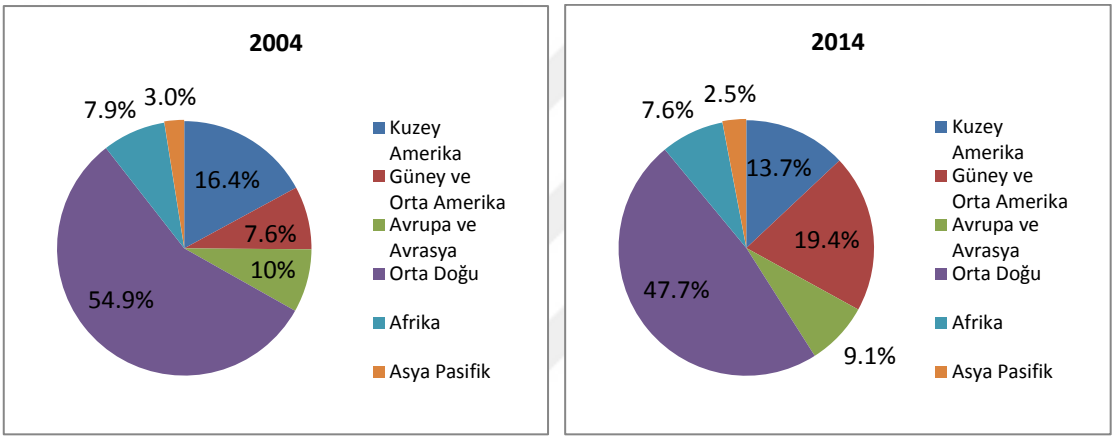
[14] OPEC, "Brief History", (Çevremiçi) http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm, (Erişim Tarihi: 18.12.14)

[15] OPEC Statute, The Organization of the Petroleum Exporting Countries, Vienna: The OPEC Secretariat, 2012, s. 1.

- Tüketici ülkelere yönelik düzenli petrol arzının sağlanması,
- Petrole yatırım yapanların adil gelirine engel olabilecek her türlü sorunu gidermek.[17]

Dünyadaki petrol rezervleri açısından bakacak olursak, bu rezervlerin dünyada dengesiz dağıldığını görebiliriz. Son on yıl içinde yapılan çalışmalara göre, dünyadaki petrol rezervlerinin dağılımı 2004-2014 yılları arasında farklılık göstermiştir.

Grafik 1'de dünyadaki ispatlanmış petrol rezervlerinin 2004 ve 2014 yıllarındaki bölgesel dağılımı oransal olarak gösterilmiştir.

Grafik 1. Dünyadaki İspatlanmış Petrol Rezervlerinin 2004-2014 Yıllarındaki coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı, (%)

Kaynak: BP, **Startistical Review of World Energy June 2015**, London, 2015, s. 6'dan bilgiler alınarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Grafik 1'den elde edilen verilere göre, Orta Doğu ülkelerinin dünya petrolündeki payı 2004'te %54,9'dan 2014'te %47,7'a kadar düşmüştür. Kuzey Amerika'nın payı da %16,4'dan %13,7'ya kadar azalmıştır. Güney ve Orta Amerika'nın payı ise %7,6'ten %19,4'e kadar yükselmiştir. Diğer bölgelerde çok büyük değişiklikler olmamıştır.[18]

Dünyadaki ispatlanmış petrol rezervlerini ülke bazında ele aldığımızda, Venezuela birinci sıradadır (%17.6 dünya rezervleri ya da 298.3 milyar varil), ikinci sırada - Suudi

---

[16] **a.g.e.**

[17] Yuliya Vasilyeva, "Ekonomika Stran Eksparterov Nefti (OPEC)", (Petrol İhraç Eden Ülkelerin Ekonomisi (OPEC), **Neftegazovoe Delo**, №6, 2012, s. 576.

[18] BP, **Startistical Review of World Energy June 2015**, London, 2015, (Çevrimiçi) https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf, (Erişim Tarihi: 29.10.2015), s. 6.

Arabistan (%15.7 veya 267.0 milyar varil), üçüncü sırada - Kanada (%10,2 veya 172,9 milyar varil). Dördüncü ve beşinci sırada ise İran (%9,3 veya 157,8 milyar varil) ve Irak (%8,8 veya 150,0 milyar varil) gelmektedir.[19]

2014 yılın sonunda dünyadaki ispatlanmış petrol rezervleri 1700,1 milyar varildir. Bu miktardaki petrol, gelecek 52,5 yıl üretimi karşılamaya yeter. En büyük katkı payı Suudi Arabistan'a aittir (1,1 milyar varil), en büyük düşüş ise Rusya'da yaşanmıştır (1.9 milyar varil). OPEC üye ülkeleri dünyadaki petrol rezervlerinin çoğunu (%71.6) elde tutmaya devam etmektedir. Son on yılda dünyadaki ispatlanmış petrol rezervleri %24 (veya 330 milyar varil) artmıştır.[20]

Yeni bulunmuş kolay ulaşılabilir petrol sahaları gittikçe azalmaktadır. 1960-1970 yılları yeni petrol sahalarının açılışının zirveye ulaştığı yıllar oldu. Fakat bu yılların sonunda artış azalmaya başlamıştır. Sonuç olarak, günümüzde üretilen petrolün büyük bir kısmı 1973-1975 yıllarında bulunan petrol sahalarından çıkarılmaktadır. [21] Dolayısıyla, geleneksel olmayan petrol sahaların aranması ihtiyacı gün geçtikçe artmaktadır.

Tablo 1'de kaya petrolü dahil ve/veya hariç, dünyadaki petrol rezervlerinin 2012 yılındaki bölgesel dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 1. Dünyadaki Petrol Rezervlerinin (Kaya Petrolü[22] Dahil/Hariç) Bölgesel Dağılımı (milyar varil) (2012)

Bölge	Ispatlanmış petrol rezervleri(kaya petrol hariç)	Dünyadaki payı %	Kaya petrolü dahil petrol rezervleri	Dünyadaki payı %
Kuzey Amerika	220,2	13,2	300,2	15,4
Güney ve Orta Amerika	328,4	19,7	368,4	18,9
Avrupa ve Avrasya	140,8	8,4	215,8	11,1
Orta Doğu	807,7	48,4	807,7	41,4

[19] **a.g.e.**

[20] **a.g.e.**, s. 7.

[21] A. İ., Azarova, "Vliyaniye Razvitiya Faktorov Neftyanoy Otrasli Na Tsenoobrozovaniye Nefti" (Petrol Endüstrisi Faktörleri Gelişmesinin Petrol Fiyatlandırılmasına Olan Etkisi), **Problemı Uçota i Finansov Dergisi**, №1, (2012), s. 35.

[22] Petrol alternatifi olarak gündeme gelen kaya petrolü, yerin yüzlerce metre altında yer alan küçük taneli tortul kayaçların (şeyl) gözeneklerinde yer alan petrolü tanımlıyor.

Afrika	130,3	7,8	156,3	8,0
Asya Pasifik	41,5	2,5	100,5	5,2
Toplam Dünyada	1668,9	100	1948,9	100,0

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, Haziran 2013, s. 6.
Technically Recoverable Shale Oil and Shale Gas Resources: An Assessment of 137 Shale Formations in 41 Countries Outside the United States, http://www.eia.gov/analysis/studies/worldshalegas/, (Erişim Tarihi: 11.12.2014).

Tablo 1'de gördüğümüz gibi, kaya petrolü dünyadaki petrol rezervlerinin bölgesel dağılımına çok büyük değişiklikler getirmiyor. Orta Doğu'nun dünyadaki payının %7 civarında düşüş yaşadığını görüyoruz. Kuzey Amerika %2,2, Avrupa ve Avrasya %2,7 civarında artış gösteriyor. Asya Pasifik ise %2,7'ye kadar artış göstermiş ve dolayısıyla enerji kaynakları ihraç eden ülkelere olan bağımlılığını azaltmış oldu. Ancak, bu durum, Asya Pasifik bölgesinin enerji ithalatına bağımlı olmadığı anlamına gelmez.

Bu noktadan sonra günümüzde petrol sektöründe yaşanan belirsizlikten bahsetmekte fayda vardır. 2014 yılında hidrokarbon enerji kaynakları fiyatlarında hızlı düşüş yaşanmaya başlamıştı. Örneğin, Brent petrol varilinin fiyatı 2014 Haziran ayında 115 dolar civarındayken aynı yılın sonunda 56 (% -51) dolara düşmüştür. 2015 Aralık ayının başında ise fiyatı 45 dolar civarındadır.[23] Analistlere göre önümüzdeki yıllarda Rusya ekonomisine en büyük tehdit petrol fiyatlarında yaşanacak olan düşüşten gelecektir. Uzmanlar, İran'a uygulanan yaptırımlarının kaldırılmasıyla birlikte bu ülkeden petrol ihracatının başlaması sonucunda petrol fiyatların düşeceği yönünde uyarmaktadır.[24] Orta Doğu uzmanı Aleksandr Şişkin'e göre Suudi Arabistan ve İran ilişkilerinin normalleşmesini başta ABD olmakla birlikte Batı istemekte çünkü Rus enerji kaynakları alternatifinin arayışına girmiştir. Fakat Vaşington, Riyad-Tahran ilişkilerinin normalleşmesi süreci içinde kendinin yer almadığını iddia etmektedir.[25]

[23] (Çevrimiçi) http://tr.investing.com/commodities/brent-oil-historical-data, (Erişim Tarihi: 01.12.2015).
[24] Evgeniy Kalukov, "Ekspertı Predupredili Rossiyu o Negotovnosti k Novomu Padeniyu Tsen na Neft" (Uzmanlar, Rusya'yı Petrol Fiyatlarında Tekrar Yaşanacak Olan Düşüş Konusunda Uyarmakatadır), **RBK**,(Çevrimiçi) http://www.rbc.ru/economics/30/11/2015/565c11589a7947aba2d4178d, (Erişim Tarihi: 30.11.2015).
[25] Pavel Tarasenko, "İran I Saudavskuyu Araviyu Prinujdayut k Miru" (İran ve Suudi Arabistan'ı Barış Sağlamaya Zorluyorlar), **Kommersant Gazetesi**, №81, 15.05.2014. s. 7.

Fakat böyle bir durum ortaya çıkarsa, zaten zor dönem geçiren Rusya'nın bütçesi ve finansal sistemde dengesizlik ortaya çıkar.

Petrol fiyatlarındaki düşüşün en önemli sebebi Kuzey Amerika'da üretilen kaya petrolünün piyasaya sürülmesidir. Bunun sonucunda arz fazlalığı ortaya çıkmıştır. Fakat OPEC ülkeleri piyasadaki paylarını ve üretim kapasitesini korumaya çalışmaktadır. Böylece, petrol fiyatı düşük tutularak kaya petrolü üretiminin karsız bırakılması hedeflenmektedir.[26]

Günümüzdeki kriz, OPEC üyesi olmayan ülkeler tarafından Kuzey Denizi'nde bulunan petrolün dünya pazarına sürülmesine sonucunda petrolü ihraç eden ülkelerin tüketim pazarları için mücadele ettikleri 1986 petrol kriziyle benzerlikler taşımaktadır: fiyatlarının % 70'a kadar düşmesi, Suudi Arabistan'ın düzenleyici rolünden vazgeçmesi ve piyasadaki payının korunması. Sonuçta, piyasadaki payının korunması stratejisi başarısız olmuş, OPEC üyesi olmayan ülkeleri (Norveç, Meksika) de kapsayan kota sistemi tekrar hayata geçmiş, Suudi Arabistan enerji bakanı görevini bırakmıştır. 1986-1990 yıllarında petrol üretiminde hızlı düşüş ortaya çıkmış, 1997-1998 yıllarında Asya ekonomisinde (Çin ve Hindistan hariç) küçülme ve Rusya'da ekonomik kriz (enerji kaynakları fiyatlarının düşmesi sonucu) yaşanmıştır.[27]

2000 yılları başında, küreselleşme ve başta Çin ve Hindistan olmak üzere gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde yaşan büyümeye bağlı olara petrol talebinde ani artış yaşanmıştı. Önceki yıllarda petrol üretimine yapılan yatırımların yetersiz olmasından üretimi artmıyor ve enerji kaynaklara olan talep karşılanamıyordu. Buna ek olarak, finansal sektörün etkisinin artması, 2008'de depresyonun başlaması ve Çin ekonomisindeki büyümenin yavaşlamasıyla birlikte fiyatların hızlı düşmesinde ortaya çıkan "fiyat kabarcığı"nın oluşmasını hızlandırmıştı.[28] Fakat günümüzdeki durumu nitelendirirken, uzun vadede enerji kaynaklarına olan talebin artma ihtimalinin yüksek olduğunu gösteren bazı önkoşullar vardır: Asya Pasifik bölgesinin (özellikle

[26] Valentina Gavrikova, "Saudovskaya Araviya Obyavila Voynu Proizvoditelyam Slantsevoy Nefti" (Suudi Arabistan Kaya Petrolü Üreticilerine Savaş Açtı), **RBK Quate**, (Çevrimiçi) http://quote.rbc.ru/topnews/2014/12/05/34271774.html, (Erişim Tarihi: 17.03.2015).

[27] Natsıonalnoye Reytingovoye Agenstvo (Ulusal İstatistik Ajansı), **Razvitiye Neftegazovogo Kompleksa v Rossii za 2014 God** (Rusya'da Petrol ve Doğal Gaz Sektörünün 2014 Yılı Boyunca Gelişimi), Moskova, 2015, s. 10.

[28] Daniel Yergin, **Dobıça: Vsemirnaya İstoriya Borbı za Neft, Dengi i Vlast** (The Prize: The Epic Quest for Oil, Money, and Power), Moskova, Alpina Yayınları, 2011, s. 944.

Hindistan)[29] ekonomisinin büyüme potansiyeli; çıkarılması kolay ve maliyeti düşük olan petrolün tükenmek üzere olması. Ancak petrol fiyatlarının belirsizliği günümüzde de devam etmektedir.

1.2.2. Doğalgaz Sektörü

Amerika'da ilk gaz sahası keşfi 1815 yılında West Virginia'daki Charleston bölgesinde olmuştur. Doğal gaz ilk kez aydınlatma için 1821 yılında Amerika'da kullanılmıştır.[30] 1970 yılından sonra yaşanan petrol krizi, doğalgaz talebinde geniş ölçüde artışlara sebep olmuş ve hemen akabinde dünya doğalgaz üretimi artmaya başlamıştır.[31]

Günümüzde enerji ihtiyacı için önemli miktarda kullanılan doğalgazın büyük bir bölümü birkaç ülkede bulunmaktadır. Bu durum, sayıları sınırlı olan doğalgaz üreticisi devletler doğalgaz arz pazarında gözle görülür bir hakimiyete ve yüksek bir pazar gücüne sahip olmalarına neden olmaktadır. Örnek olarak bu çalışmanın odak noktası olan Rusya Federasyonu verebiliriz, çünkü Rusya doğal gazını bir dış politika aracı olarak kullanmaktadır. İthalatçı ülkeler ise büyük enerji şirketlerinden gelebilecek olumsuzluklardan korunmak istemektedir. Bu yüzden, enerji güvenliği, rekabet hukuku, çevre sorunu gibi konular hep gündemde yer almaktadır.[32] Burada örnek olarak Avrupa Birliği ve Gazprom şirketi ilişkilerini verebiliriz.

Doğalgazın devletlerarasındaki nakliyesi iki faklı yoldan yapılmaktadır. İlki ve daha yaygın olanı, doğalgazın boru hatları üzerinden taşınmasıdır. İkinci yol, sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) şeklinde iletilmesidir. LNG yöntemi genellikle doğalgazın boru hatlarıyla taşınması mümkün olmadığı hallerde kullanılmaktadır.[33]

---

[29] Elena Platonova, "İndiya Ophodit Kitay" (Hindistan Çin'i Geçiyor), (Çevrimiçi) http://www.gazeta.ru/business/2015/04/15/6640421.shtml, (Erişim Tarihi: 03.12.2015).

[30] Mikhail Sudo ve Elvira Kazankova, "Energetiçeskiye Resursı. Neft i Prirodnıy Gaz Vek Uhodyaşiy", (Enerji Kaynakları. Petrol ve Doğal Gaz. Biten Yüzyıl), **Rossiya v Okrujayuşem Mire Dergisi**, (1998), s. 2.

[31] Oleg Braginskiy, "Tsenı Na Neft: istoriya, prognoz, vliyaniye na ekonomiku", (Petrol Fiyatları: tarih, tahmin, ekonomiye olan etkileri), **Rossiyskiy Himiçeskiy Dergisi**, №6, (2008), s. 28-29.

[32] Mustafa Oğuzcan Bülbül, **Doğalgaz Piyasasında Rekabet**, Ankara: Rekabet Kurumu Yayını, 2007, s. 5-6.

[33] L. Nikolayeva ve V. Smolets, "Analiz Sposobov Transpartirovki Prirodnogo Gaza", (Doğal Gaz Nakliye Yöntemlerinin Analizi), **Ekonomika ta Derjava Dergisi**, №2, (2013), s. 9.

2014 yılında sıvılaştırılmış doğalgaz dünya pazarı sadece % 1,2 kat büyümüştür. 2014 yılında LNG gazının toplam ticareti 573,6 milyon metreküptür.[34]

2004 yılında 156,5 trilyon metreküp olan doğalgaz üretimi 2014 yılın sonunda 187,1 trilyona kadar yükselmiştir. Bu miktar, ancak gelecek 54,1 yıl dünya doğalgaz üretimi karşılayabilecektir. 2013 yılı ile karşılaştırıldığında 2014 yılında ispatlanmış doğalgaz rezervleri 0,3% artış göstermiştir. İran (34,0 trilyon metreküp), Rusya (32,6 trilyon metreküp) ispatlanmış doğalgaz rezervlerini elinde tutmaktadır.[35]

Tablo 2'de 2003-2013 yıllarında dünyanın ispatlanmış doğalgaz rezervlerinin coğrafi bölgelere göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 2. 2004-2014 Yıllarında Dünyadaki İspatlanmış Doğalgaz Rezervlerinin Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı (%)

Bölge	2004	2014
Orta Doğu	%46,1	%42,7
Avrupa ve Avrasya	%27,3	%31,0
Asya Pasifik	%8,3	%8,2
Afrika	%9,1	%7,6
Kuzey Amerika	%4,8	%6,5
Güney ve Orta Amerika	%4,4	%4,1
Toplam	%100	%100

Kaynak: BP, **Startistical Review of World Energy June 2015,**s. 21'den bigiler kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 2'de ortaya koyduğumuz gibi, doğalgazın bölgesel dağılımında büyük değişiklikler ortaya çıkmamıştır. Orta Doğu bölgesi 3,3% düşüş yaşamasına rağmen hala lider durumundadır.

2004'te %27,3 olan Avrupa ve Avrasya'nın payı 2014 yılında %31,0'a kadar artmıştır. Bunun en önemli sebebi Türkmenistan'da bulunan dünyanın en büyük ikinci doğalgaz sahası olan Galkınış'tır.[36] Bunun sonucunda Türkmenistan'ın doğalgaz

[34] Anastasiya Nikitina, "PLATTS: Mirovoy Rınok SPG Postepenno Rastet", (Sıkıştırılmış Doğalgaz Dünya Pazarı Büyümektedir), **Neftegazovaya Vertikal Dergisi**, (Çevrimiçi) http://www.ngv.ru/upload/medialibrary/Analytics/platts_mirovoy_rynok_spg_postepenno_rastet.pdf (Erişim Tarihi: 03.11.2015).

[35] BP, **Startistical Review of World Energy June 2015**, London, 2015, s. 20-21.

[36] **Bugün**, 01.02.14, (Çevrimiçi) http://www.bugun.com.tr/son-dakika/turkmenistan-enerji-kaynaklarini--haberi/955801, (Erişim Tarihi: 17.12.14).

rezervleri %87 (2,3 trilyon metreküpten 17,5 trilyon metreküpe) yükselmiştir. Dolayısıyla İran, Rusya ve Katar'dan sonra Türkmenistan dördüncü sıradadır.[37]

ABD ve Kanada'da kaya gazının[38] aranması hız kazandığı için Kuzey Amerika'nın 2004'te %4,8 olan doğal gaz rezervleri 2014 yılında %6,5'e kadar yükselmiştir.[39]

ABD Enerji Bakanlığı'nın verilere göre, 2013 yılı itibariyle dünyadaki kaya gazının rezervleri 260,7 trilyon metreküptür.[40] Buradan şunu anlıyoruz, kaya gazı rezervleri dünyadaki geleneksel yöntemlerle çıkarılan doğalgazdan (187,1 trilyon metreküp) yaklaşık %27 fazladır. Tablo 3'te doğalgaz rezervlerinin (kaya gazı dahil/hariç) bölgesel dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 3. Doğalgaz Rezervlerinin (kaya gazı dahil/hariç) Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı (2013) (trilyon metreküp)

Bölge	İspatlanmış doğalgaz rezervleri (kaya gazı hariç)	Dünyadaki payı(%)	Doğalgaz rezervleri (kaya gazı dahil)	Dünyadaki payı (%)
Orta Doğu	79,8	42,7	80.5	23
Avrupa ve Avrasya	58,0	31,0	66.5	19
Asya Pasifik	15,3	8,2	59.5	17
Afrika	14.2	7.6	45.5	13
Kuzey Amerika	12,1	6,5	61.2	17.4
Güney ve Orta Amerika	7.7	4.1	37.2	10.6
Genel Dünyada	187,1	100.0	350.4	100.0

Kaynak: U.S. Energy İnformation Administratiom (EİA), **Technically Recoverable Shale Oil and Shale Gas Resources: An Assessment of 137 Shale Formations in 41 Countries Outside the United States.**

BP **Startistical Review of World Energy June 2015**. s. 20-27'den bilgiler kullanılarak yazar tarafından hazırlanmıştır**.**

[37] Tarasenko, **a.g.e.**, s. 37.

[38] Kaya gazı; kayaların içine sıkışmış halde kalan doğalgaz olarak tanımlanabilir. Petrol ve doğalgaz yüzeye çıkarılırken bir kısmı kayanın gözeneklerinde kalabiliyor. Gazın içinde kaldığı kaya geçirgen olmadığından kalan gaza dışarıdan müdahale gerekiyor. Hidrolik çatlatma (hydro fracking) denilen yöntemle bu katman içinde kalan gaz yüzeye çıkarılıyor. Bir diğer anlamda ise; Yerin 4 veya 5 bin metre derinliğinde, zengin fosil içeren kaya katmanlarının içinde bulunan ve işlenerek elde edilebilecek bir enerji kaynağıdır.

[39] BP, **a.g.e.**, 21.

[40] U.S. Energy İnformation Administratiom (EİA), **Technically Recoverable Shale Oil and Shale Gas Resources: An Assessment of 137 Shale Formations in 41 Countries Outside the United States**, Washington, 2013, (Çevrimiçi) http://www.eia.gov/analysis/studies/worldshalegas/, (Erişim Tarihi: 11.12.14).

Tablo 3'te gördüğümüz gibi, dünyadaki kaya gazı rezervleri hesaplandığında Orta Doğu bölgesinin payı %23, Avrupa v Avrasya bölgesinin payı ise %19'a kadar düşmektedir. Bunun yanında, Kuzey Amerika'nın payı %17, Güney ve Orta Amerika'nın payı ise %11'e kadar yükselmiştir. Asya Pasifik'in payı %8'den %17, Afrika'nın payı ise %8'den %13'e kadar yükselmiştir.

1.2.3. Kömür Sektörü

"Kömür; çoğunlukla karbon, hidrojen ve oksijenden oluşan az miktarda kükürt ve nitrojen içeren, kimyasal ve fiziksel olarak farklı yapıya sahip maden ve kayaçtır. Diğer içerikleri ise kül teşkil eden inorganik bileşikler ve mineral maddelerdir."[41]

Kömürün içeriği ve hangi alanda kullanıldığına bağlı olarak farklı sınıflandırılmalar yapılmaktadır. Bu çalışmada, BM'nin Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından geliştirilmiş olan kömürlerin uluslararası sınıflandırılması temel alan Uluslararası Enerji Ajansı'nın ölçütleri kullanılmaktadır. Bu sınıflandırmada kömür, karbon ve nem içeriği temel alınarak "kahverengi" ve "sert" olmak üzere iki ayrı sınıfa ayrılmıştır. Sert kömürler, uçucu madde içeriği, kalorifik değer ve koklaşma özelliklerine göre koklaşabilir ve koklaşmayan kömürler olmak üzere iki alt sınıfa ayrılırlar. Kahverengi kömürler ise, toplam nem içeriği ve kalorifik değere göre alt bitümlü ve linyit kömürler olarak alt sınıflara ayrılırlar.[42] Tablo 5'te kömürün uluslararası genel sınıflandırılması verişmiştir.

[41] DPT, **Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2001, s. 6.

[42] Sekretariat Energeticheskoy Hartii, **Tsena Energii: Formirovanie Mejdunarodnih Tsen Na Ugol** (Enerjinin Fiyatı: Kömürün Uluslararası Fiyatlarının Oluşumu), Brüksel, 2010, (Çevrimiçi) http://esco.co.ua/journal/2010_12/art146.pdf, (Erişim Tarihi: 13.12.14) s. 10-11.

Tablo 4. Kömür Sınıflandırılması

A. SERT KÖMÜRLER	B. KAHVERENGİ KÖMÜRLER
1. KOKLAŞABİLİR KÖMÜRLER (Yüksek fırınlarda kullanıma uygun kok üretimine izin veren kalitede) 2. KOKLAŞMAYAN KÖMÜRLER a) Bitümlü Kömürler b) Antrasit	1. ALT BİTÜMLÜ KÖMÜRLER (4.165 – 5.700 KCal/Kg arasında kalorifik değerde olup topaklaşma özelliği göstermez) 2. LİNYİT (4.165 Kcal/Kg'ın altında kalorifik değerde olup topaklaşma özelliği göstermez)

Kaynak: DPT, **Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2001, s. 7.

Kömür ucuz enerji kaynağıdır. Kömürün, diğer enerji kaynaklarına göre başlıca avantajları şunlardır:

- Kömürden elde edilen elektriğin birim maliyeti diğer kaynaklara göre daha düşüktür.
- Kömürün, stoklarda depolanabilme özelligi bulunmaktadır. Bu durum, kaynak kullanım planlaması bakımından kolaylık sağlamaktadır.
- Kömür santralleri iklim koşullarından etkilenmeden yıl boyunca durmaksızın çalışabilmektedirler.[43]

Dünyadaki ispatlanmış kömür rezervleri daha 110 yıllık üretimi karşılamaya yetecektir. Bu oran, diğer fosil yakıtlara en yüksek olanıdır. ABD, Rusya ve Çin en büyük kömür rezervlerini elinde tutmaktadır. Bölge olarak ise, Avrupa ve Avrasya birinci sırada ve rezervleri 268 yıllık üretimi karşılamaya yetecektir. Kuzey Amerika'nın kömür rezervleri ise 248 yıllık üretim için yetecektir.[44] Tablo 5'te 2014 yılında ispatlanmış kömür rezervlerinin coğrafi bölgelere göre dağılımı ve kaç yılda tükeneceği gösterilmiştir.

[43] Nejat Tamzok, Mehmet Torun, **Türkiye Enerji Politikaları _çerisinde Kömürün Önemi**, TMMOB 5. Enerji Sempozyumu, TMMOB, Ankara, 21-23 Aralık 2005 (Çevrimiçi) http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/2ed812220b0705f_ek.pdf?tipi=5&turu=R&sube=0, (Erişim Tarihi: 23.12.14), , s. 10-11.

[44] BP, **a.g.e.**, s. 31.

Tablo 5. Dünyadaki İspatlanmış Kömür Rezervlerinin Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı (milyon ton) (2013)

Bölge	2013	Dünyadaki payı. %	Oran*
Kuzey Amerika	245088	27.5%	250
G. ve Orta Amerika	14641	1.6%	149
Avrupa ve Avrasya	310538	34.8%	254
Orta Doğu ve Afrika	32936	3.7%	126
Asya Pasifik	288328	32.3%	54
Genel Dünya	891531	100.0%	113
OECD'den olan	384815	43.2%	191
OECD'den olmayan	506716	56.8%	86
AB	56082	6.3%	103
Eski SSCB	228034	25.6%	396

* Yıl sonundaki kömür rezervleri o yılın üretimle bölünmesinin sonucu bu rezervlerin (üretimin aynı seviyede devam edeceği varsayımıyla) kaç yıl yeteceğini gösterir.

Kaynak: BP **Startistical Review of World Energy June 2015**. s. 30'daki bilgiler kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2004 yılında 909 milyon ton olan kömür rezervleri 2014 yılında 891 milyon tona (Tablo 5) kadar azalmıştır. Rezervlerin bu kadar azalmasının en önemli sebebi, özellikle Rusya ve ABD'nin elektrik üretiminde yavaş yavaş kömürden gaza geçmesidir.[45]

İspatlanmış kömür rezervlerin büyük bir kısmı (neredeyse 60%) 2014 itibariyle sadece üç ülkede bulunmaktadır: ABD (dünya rezervlerinin %26,6'sı), Rusya (%17,6) ve ÇİN (%12,8). Bunun yanında, Çin en büyük üreticilerden biri olduğu gibi, dünyanın en büyük tüketicisidir: dünya tüketiminin %50,6 Çin'e aittir.[46]

1.3. Nükleer Enerji Kaynakları

"Nükleer enerji iki şekilde elde edilebilir. Bunlardan birincisi, iki küçük çekirdeğin birleştirilmesi (füzyon), ikincisi ise büyük bir çekirdeğin parçalanmasıdır (fisyon). Her iki halde de, reaksiyondan açığa çıkan enerji ısıya dönüştürülebilir. Bu enerji ile su kaynatılıp buhar elde edilir. Bu buhar ise, termik santrallerde olduğu gibi, yüksek basınç altında bir türbine gönderilir. Türbin ise kendine bağlı bir elektrik jeneratörünü

[45] Tarasenko, **a.g.e.**, s. 41, ve BP, **a.g.e.**, s. 31.
[46] **A.g.e.**, s. 33.

döndürünce, elektrik enerjisi üretilir. Elektrik enerjisi temiz olsa da, üretimi çoğu kez kirlidir.''[47]

1970'li yılların başında ortaya çıkan petrol krizi, güvenilir kaynaklardan enerjiyi sağlama arayışları hızlandırmış ve güvenilir enerji kaynağı olarak nükleer enerjinin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bunun sonucu olarak 1980'li yılların ikinci yarısına kadar yüksek kapasiteli birçok nükleer reaktör kurulmuştur. 1980'li yılların sonuna doğru ise nükleer enerjiye olan talep artışı azalma eğilimine geçmiş ve 1990'lı yıllar boyunca durağan hale gelmiştir. Bunun nedeni, Three Mile Island (1979, ABD) ve Çernobil (1986, Sovyetler Birliği) nükleer kazalarının olduğu gibi, dünya ekonomisindeki yavaşlama ve doğalgazın enerji pazarına girmesidir.[48]

Nükleer enerji üretiminde en çok kullanılan madenler uranyum ve toryum'dur. Toryumun enerji hammaddesi olarak kullanılması yok denilecek kadar azdır.[49] Uranyum doğada çok yaygındır, örneğin, önemli yoğunlukta okyanus sularında bulunmakta, fakat en büyük yoğunluğu yerkabuğunda bulunmaktadır. Uranyumun sadece küçük bir kısmı, etkili sanayi üretimi için uygun yataklarda toplanmıştır.[50]

Uranyum kaynakları üretim maliyetleri dikkate alınarak sınıflandırılır. Bu maliyet kategorileri günümüzde OECD/NEA ile IAEA tarafından kg'ı 80 dolara kadar maledilen, kg'ı 80-130 dolar arasında maledilebilen şeklinde belirlenmiştir.[51] Dünya Nükleer Birliği'nin (World Nuclear Association) tahminlerine göre, 2030 yılına gelindiğinde, kg'ı 80 dolara maledilebilen ispatlanmış uranyum rezervleri tükenmiş olacak ve nükleer enerji ihtiyacını karşılayan kaynak kg'ı 130 dolara maledilen uranyum olacaktır.[52]

---

[47] Vural Altın, "Nükleer Enerji", **Bilim ve Teknik Dergisi Eki**, S. 441 (Ağustos 2004), (Çevrimiçi) http://www.biltek.tubitak.gov.tr/bdergi/yeniufuk/icerik/nukleer.pdf, s. 4.

[48] Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **Nükleer Santraller ve Ülkemizde Kurulacak Nükleer Santrallere İlişkin Bilgiler**, Ankara, 2014, s. 5.

[49] TMMOB, **Toryum Raporu**, (Çevrimiçi) http://www.maden.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=117&, (Erişim Tarihi: 08.11.2015).

[50] A. P., Suhodolov, "Mirovıye Zapası Urana: Perspektivı Serevogo Obespecheniya Atomnoy Energetiki" (Dünya Uranyum Rezervleri: Nükleer Enerji İçin Hammadde Sağlamasının Geleceği), **İzvestiya İrkutskoy Gosudarstvennoy Ekonomicheskoy Akademii Dergisi**, №4, (2010), s. 166.

[51] DPT, **Madencilik ÖİK Enerji Hammaddeleri Alt Komisyonu Jeotermal Enerji Çalışma Grubu Raporu. Nükleer Enerji Hammaddeleri Uranyum-Toryum**, Ankara, 1996, s. 6.

[52] **Kazakhstan Today**, "Na Mirovom Rınke Urana Proizoşlo Snijenie Tsen" (Uluslararası Uranyum Pazarında Fiyatlarda Düşüş Yaşanmıştır), (Çevrimiçi) https://www.kt.kz/rus/economy/na_mirovom_rinke_urana_proizoshlo_snizhenie_cen_obzor_11535 99402.html, (Erişim Tarihi: 05.11.2015).

Uranyum yatakları birçok ülkede bulunmuştur ve potansiyel uranyum rezervleri yaklaşık olarak 30-40 milyon ton olarak hesaplanmaktadır. Fakat ekonomik olarak etkili olan, 3,8 milyon ton olup kg'ı 80 dolara kadar maledilebilen uranyumdur. 130 dolara kadar maledilebilen uranyum kaynakları 5 milyon tondur.[53] Uranyum fiyatının artması sebebiyle, eskiden ekonomik olarak karlı olmayan (kg'ı 220 dolardan üstü maledilebilen) uranyum da karlı kategorisine girmeye başlamıştır.

Dünyadaki uranyum rezervlerinin büyük bir kısmını birkaç ülke kontrol etmektedir. Tablo 6'da uranyum rezervlerine sahip ülkelerin sıralaması yapılmıştır.

Tablo 6. Bazı Ülkelerin Sahip Olduğu Uranyum Rezervleri

Ülke	Uranyum rezervi, ton	Dünyadaki Payı, %
Avustralya	1 661 000	31
Kazakistan	629 000	12
Rusya	487 200	9
Kanada	468 700	9
Nijerya	421 000	8
GAC	279 100	5
Brezilya	276 700	5
Namibya	261 000	5
ABD	207 400	4
Çin	166 100	3
Ukrayna	119 600	2
Özbekistan	96 200	2
Moğolistan	55 700	1
Ürdün	33 800	1
Diğerler	164 000	3
Toplam Dünyada	5 327 200	100

Kaynak: A joint Report by the OECD Nuclear Energy Agency and the İnternational Atomic Energy Agancy. **Uranium 2011: Resource, Production and Demand**, 2012, (Çevrimiçi) http://www.oecd-nea.org/ndd/pubs/2012/7059-uranium-2011.pdf, (Erişim Tarihi: 17.12.14) s. 21.

OECD'nin raporlarına göre, araştırılmış ve üretim için karlı olan uranyum rezervleri 5,3 milyon tondur.[54] Beş ülke- Avustralya, Kazakistan, Rusya, Kanada ve Nijerya- dünya uranyum rezervlerinin 70%'ini kontrol etmektedir. Bununla birlikte,

[53] Suhodolov, **a.g.e.**, s. 167.

[54] OECD NEA and İAEA, **Uranium 2011: Resource, Production and Demand**, 2012, (Çevrimiçi) http://www.oecd-nea.org/ndd/pubs/2012/7059-uranium-2011.pdf, (Erişim Tarihi: 17.12.14), s. 21.

Güney Afrika Cumhuriyeti, ABD, Namibya, Brezilya, Çin, Ukrayna, Özbekistan gibi ülkelerin de önemli uranyum rezervleri vardır. (Tablo 6).

Böylece, uranyum ithalatının büyük bir kısmı, bu rezervlere sahip olmayan ülkelere düşmekte: Fransa, Büyük Britanya, Güney Kore, Japonya, Tayvan. OECD'nin hesaplamalarına göre, araştırılmış uranyum rezervleri, nükleer enerji santrallerinin daha 85 yıl çalışması için yeterlidir.[55]

1.4. Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Yenilenebilir kaynaklar, kendini yenileyebilen ve tükenmez olan enerji kaynaklarıdır. Biokütle, rüzgâr, güneş enerjisi ve hidroelektrik yenilenebilir enerji kaynaklardandır. Bu kaynaklar sayesinde tüketici ülkelerin üretici ülkelere olan bağımlılığın azalacağı için enerji güvenliğine katkısı büyüktür.[56] Fakat günümüzde yenilenebilir enerji sektörü fosil enerji sektörünün çok gerisindedir ve maliyeti de yüksektir.

Günümüzde, herkes tarafından kabul edilen yenilenebilir enerji kaynaklarının bir sınıflandırılması yoktur, fakat bu yönde çalışmalar yapılmaktadır. Böyle bir sınıflandırılmanın olmadığı, en çok hidrolik enerji söz konusu olunca belli oluyor. Örneğin, Renewables Global Status Report raporuna göre 2013 yılında yenilenebilir enerji kaynaklarına, sadece 10 MWt'ten daha az güce sahip olan küçük hidroelektrik santraller dahil olmaktadır.[57] Fakat ülke bazında baktığımızda çok büyük farklılıklar ortaya çıkar.

Bütün yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarının türlerinin bir listesi ilk defa BM Genel Kurulunun № 33/148 kararı ile 1978 yılında oluşturuldu. Bu belgeye göre yenilenebilir enerji kaynakları şunlardır: güneş enerjisi, jeotermal enerji, rüzgar enerjisi, ışık enerjisi, gelgit enerjisi, dalga enerjisi, biokütle enerjisi, hidroelektrik (su) enerji, hayvan gübresinden üretilen enerji, torf (turba, bataklık kömürü), bitümlü şist, katranlı

[55] Mirovoy Rınok Urana (Dünya Uranyum Pazarı), (Çevrimiçi) http://www.cmmarket.ru/markets/unworld.htm, (Erişim Tarihi: 18.12.14).

[56] Vladimir Fortov, Oleg Popel, "Vozobnovlyaemıye İstoçniki Energii v Mire i v Rossii" (Dünyada ve Rusya'da Yenilenebilir Enerji Kaynakları), **REENFOR-2013**, Moskova, 22-23 Ekim 2013, s. 2.

[57] REN 21, **Renewable 2013 Global Status Report,** Paris, 2013, (Çevrimiçi) http://www.ren21.net/Portals/0/documents/Resources/GSR/2013/GSR2013_lowres.pdf, (Erişim Tarihi: 16.12.14).

(bitümlü) kum ve odun kömürü (bilinen adıyla mangal kömürü) yakma sonucunda elde edilen enerji.[58]

İ. Nitsshe'nin hesaplarına göre, yenilenebilir enerji kaynakları türlerinin hepsinden üretilen enerjinin kapasitesi, insanlığın ihtiyaç duyduğu enerjinden 5,9 kat daha fazladır. Bu enerjinin büyük bir kısmı, insanlık ihtiyacından 3,8 kat fazla olan güneş enerjisiyle üretilebilir. Jeotermal enerjiyi kullanmayı sağlayan teknik imkanlar sayesine elde edilen enerji, başka enerji kaynakları kullanmadan günümüz enerji ihtiyacını karşılamaya yetecek kadardır.[59] Yenilenebilir enerji kaynaklarının bu kadar yüksek olan teknik potansiyeli tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Teknik Potansiyeli

Kaynak Türü	Teknik Potansiyeli (kat)
Güneş Enerjisi	3,8
Jeotermal Enerji	1,0
Rüzgar Enerjisi	0,5
Biyokütle Enerjisi	0,4
Hidrolik Enerji	0,15
Okyanus Enerjisi	0,05
Toplam	5,9

Kaynak: Greenpeace ve European Renewable Energy Council (EREC), **Energeticheskaya Revolutsiya: Perspektivı Formirovaniya Sistemı Energeticheskoy Bezopastnosti Rossii** (Enerji Devrimi: Rusya Enerji Güvenliği Sistemi Oluşumunun Geleceği) 2009, (Çevrimiçi) http://www.greenpeace.org/russia/Global/russia/report/2009/11/4129008.pdf, (Erişim Tarihi: 17.12.14) s.21

Yenilenebilir enerji kaynaklarının bu kadar teknik potansiyele sahip olmasına rağmen dünyadaki enerji üretimi ve tüketimine olan katkısı şimdilik azdır.

[58] General Assembly, "United Nations Conference on New and Renewable Sources of Energy", 20 Aralık 1978, s. 112, (Çevrimiçi) http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/361/66/IMG/NR036166.pdf?OpenElement, (Erişim Tarihi: 15.12.14) s. 112.

[59] Greenpeace ve European Renewable Energy Council (EREC), Energeticheskaya Revolutsiya: Perspektivı Formirovaniya Sistemı Energeticheskoy Bezopastnosti Rossii, 2009, (Çevrimiçi) http://www.greenpeace.org/russia/Global/russia/report/2009/11/4129008.pdf, (Erişim Tarihi: 17.12.14) s.21

1.5. Enerji Politikası

20. yüzyılın ikinci yarısında enerji faktörü dünya politikasında çok önemli rol oynamaya başlamıştı. Bunun sonucunda birçok devletin dış politikasının önemli bir unsuru olarak enerji politika ve enerji diplomasisi ortaya çıktı. Fakat "enerji diplomasisi" ve "enerji politikası" kavramları Rusya siyasi literatürüne gireli çok uzun zaman olmadı. Eğer Batıda uluslararası enerji politikası ve diplomasisi sorunları 1973 yılındaki enerji krizinden[60] sonra araştırılmaya başladıysa, Rusya siyasetinde ancak 1990'ların sonunda yer almaya başlamıştır.

Enerji politikasını; ulusal enerji pazarının istikrarlı gelişmesini, ulusal ve uluslararası enerji güvenliğini sağlamasını amaçlayan politika olarak tanımlayabiliriz. Enerji politikası vatandaşların ve şirketlerin hak ve çıkarlarını ülke içinde savunmasını amaçladığı gibi, enerji şirketlerinin yurt dışındaki faaliyetlerini arttırmak için uygun ortam yaratmaya çalışmaktadır.

Enerji politikasının **yöntem** ve **araçlarını** değerlendirirken yazarlar, tarafların çıkarları konusunda başarılı olmak için iki geleneksel yöntemin kullanıldığını belirtmektedir. Birincisi, görüşmelerde gücün kullanılmasıdır. Bunu açıklamak gerekirse; burada güçten şantaj, şart koşma, korkutma gibi araçlar anlaşılmakta. Buna örnek olarak (2005-2006) Ukrayna, (2006-2007) Beyaz Rusya ile doğalgazın fiyatı ve bu iki ülke topraklarından doğalgaz boru hatları geçiş sorunu görüşülürken Rusya'nın pozisyonu verebiliriz.[61]

İkinci yöntem, tarafların esnekliğine ve birbirine karşı olan güvene dayanmaktadır. Bu politikanın amacı tarafların birbirine karşı bazı tavizlerde bulunarak ortak fayda sağlayacak anlaşmalara varabilmeleridir. Buna örnek olarak ise, Kuzey Akım Doğalgaz Boru Hattı inşaatında Rusya-Almanya arasındaki işbirliğini verebiliriz.[62]

Enerji politika yöntemleri arasında en sert yöntem "ambargo"dur. Örneğin, 1973 Ekim ayında OPEC üye ülkeleri Amerika'ya ihraç edilen petrole ambargo uygulayıp

---

[60] Ian Cummins ve John Beasant, **Shell Shock: The Secrets and Spin of an Oil Giant**, Moskova: Verşina Yayınları, 2007, s. 304.

[61] "Proyavili Gibkost", **Ekspert Dergisi**, (Çevrimiçi) http://expert.ru/expert/2006/48/proyavili_gibkost/, (Erişim Tarihi: 08.12.14.).

[62] Sergey Sklyarov, "Pozvoni Mne, Pozvoni…", **Nezavisimaya Gazeta**, Y. 141, S. 4096, 16.07.2007, s. 6.

Amerika'nın müttefiki olan batı Avrupa ülkelere ihraç edilen petrolün fiyatını yükselterek Amerika'nın Arap-İsrail çatışmasındaki tutuma karşı çıkmıştı.

Ambargo dışında, enerji politika yöntemi olarak ekonomik ve siyasi yaptırımları da sayabiliriz. Örneğin, 1997 yılında Türkmenistan'ın gaz fiyatının artırılmasını istemesi üzerine, Gazprom bu ülkeden doğalgaz ihracatını iki buçuk yıla kadar durdurmuştu.[63] Ukrayna'nın uzun zaman ödeme yapmaması üzerine Rusya'nın bu ülkeye olan doğal gaz satışını durdurması[64] da yaptırıma bir örnek olarak verilebilir.

Bunların dışında, enerji politikasında, enerji kaynakların fiyatlarını arttırmak veya azaltmak için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Örneğin, OPEC zirvelerinden önce, petrolü ihraç eden ülkeler, kasten petrol üretimin azalacağına dair söylemleri yayıyor ki fiyatı yükselsin. Petrol ithal eden ülkeler ise, dünya enerji pazarında enerji kaynaklarının fiyatını düşürmeye çalışırlar. Bu ülkeler, yeni enerji kaynakları rezervlerinin bulunduğu ve enerji tüketiminin azaldığına dair söylemler yaymaya çalışırlar.[65] Böylece, enerji kaynaklarını ithal eden ülkeler gelecekte enerji talebinin azalacağını düşünülmesini istemektedir.

Petrol üretici ülkeler 1960'ların sonunda, dünya pazarında petrol fiyatlarını kendi çıkarları doğrultusunda denetleme amacıyla petrolün üretim hacmini OPEC bünyesinde koordine etmeye başlamışlardı. Enerji kaynakları tüketici ülkeler ise kendi enerji politikalarını 1970'ların ortasında kurulan IEA[66] çerçevesinde uluslararası düzeyde koordine etmeye başladılar. Buradan şunu anlıyoruz ki, İEA OPEC'a karşı bir cevap olarak kurulmuştur. Fakat bütün enerji sorunlarına "iki kutuplu" sistemi içinden bakılabileceğini düşünmek yanlış olur. Çünkü uluslararası enerji politikasında enerjiyi üreten ülkeden tüketici olan ülkeye bu enerjinin ulaşmasını sağlayan transit ülke de söz konusudur. Buradan şunu anlıyoruz; dünya enerji politikasında üretici, tüketici ve transit ülke grupları vardır.

Enerji kaynakları için transit yolları seçilirken potansiyel transit ülkeler arasında bazı anlaşmazlıklar çıkar. Bu durum, özellikle Hazar bölgesindeki petrol ve doğalgazın

---

[63] Ahmed Butaev, **Kaspiy: Zaçem On Zapadu** (Hazar Denizi: Batı Neden Ona İhtiyaç Duyuyor), Moskova: MGUL Yayınları, 2004, s. 306.

[64] Yuriy Spirenkov, "Kto Oplaçivaet İzderjki Ukrainskogo Faktora" (Ukrayna Faktörü Maliyetini Kim Ödeyecek), **Rossiyskaya Gazeta**, S. 4018, 16.03.2006.

[65] Yergin, **a.g.e.,** s. 695-696.

[66] Ayrıntılı **bilgi** için **bkz**, http://www.iea.org/aboutus/.

dünya pazarına taşınması söz konusu olunca daha da belirgin hale gelmektedir. Türkiye, Ukrayna, Romanya, Yunanistan (Afganistan ve Pakistan bile) boru hatlarının kendi ülkelerinden geçmesini sağlamaya çalışmaktadır.[67]

Günümüz uluslararası iktisadi ilişkiler sisteminde enerji politikasının farklı enstitü ve merkezlerinin ortaya çıkışının arkasında yatan sebepler araştırılırken iki süreci belirtmekte fayda vardır. Bir taraftan uluslararası enerji pazarlarının ana katılımcılar (hükümet tarafından desteklenen enerji şirketleri) arasında giderek **rekabet** artmaktadır. Diğer tarafta enerji pazarlarının küreselleşmesi sonucunda **devletlerarası işbirliği** de artmaktadır.[68]

1970'lerdeki enerji krizi ve bu krizin 1980 ve 1990'ların başında yinelenmesi sonucunda enerji kaynaklarının ana tüketici ve üreticisi olan ülkeler arasında her iki tarafa da zarar veren rekabetin kabul edilemez olduğuna dair bir anlayış yaygınlaşmaya başlaması enerji alanında devletlerarası işbirliği artmasına neden olmuştur.

Günümüzde kullanılan enerji kaynaklardan (yenilenebilir ve yenilenmez) yola çıkarak iki tür devlet enerji politikasının olduğunu söyleyebiliriz; geleneksel ve alternatif. Geleneksel enerji politikasının temeli doğal kaynaklarının ihracatında ve bu kaynaklardan elde edilen gelirin ülkenin ihtiyaçları için kullanılmasında yatar. Bu modeli temsil eden ülkelerde, enerji kaynakları jeopolitik etki aracı olarak kullanılmaktadır (Rusya, bazı Arap ülkeleri v.s.) Alternatif model ise, çok fazla doğal kaynaklara sahip olmayan gelişmiş ülkelerde (ABD, AB ülkeleri gibi) kendisine yer bulmuştur. Bu devletler, ekonomilerindeki geleneksel enerji kaynakları yerine yenilenebilir enerji kaynakları kullanmaya, enerji bağımsızlıklarını güçlendirmeye ve enerji kaynaklarını ihraç eden ülkelerin jeopolitik etkisinden kurtulmaya çalışmaktadır.

Genel olarak diplomaside iki yaklaşım vardır; birincisine göre diplomaside gücün kullanması ilk sırada durmaktadır, çünkü taraflar birbirine güvenemez. İkinci yaklaşıma göre ise diplomasi iktisadi işbirliğinin artmasını sağlamaktadır. Enerji diplomasisinde ikinci yöntem daha sık kullanılmakta, çünkü enerji alanında devletler gittikçe birbirine bağımlı hale gelmektedir.

---

[67] Stanislav Jiznin, **Energeticheskaya Diplomatiya Rossii: Ekonomika, Politika, Praktika** (Rusya'nın Enerji Diplomasisi: Ekonomi, Politika, Uygulama), Moskova: East Brook Yayınları, 2005, s. 66.

[68] **a.g.e.**, s. 65.

Enerji diplomasisi, bir devletin dış politika, dış ekonomisi ve enerji organlarının (çoğu zaman ulusal şirketlerle birlikte) üretim ve tüketim alanlarındaki ulusal çıkarları savunmasını amaçlayan faaliyetler bütünüdür.[69] Enerji diplomasisi sadece bir dış politika enstrümanı değil, aynı zamanda enerji alanında uluslararası ilişkileri düzenleme aracıdır.

Günümüz enerji diplomasisi süreci aşağıdaki oyuncular arasında geçer:

1. Enerji kaynaklarını tüketen ülkeler,
2. Enerji kaynaklarını üreten ülkeler,
3. Yukarıda söz konusu olan iki çeşit ülke grupları arasında (uluslar arası enerji örgütler çerçevesinde),[70]
4. Enerji kaynakları üreten ve tüketen ülkeler,
5. Enerji kaynaklarını ihraç ve ithal eden ve transit ülkeler.

Enerji diplomasisinde devletlerin iki çeşit çıkarı vardır: **ekonomik ve dış politika** çıkarları.[71] Ekonomik çıkarlarda ana belirleyici unsur tüketici olan ülkelerin ihtiyacı ve üretici olan ülkelerin imkanları arasındaki dengedir (arz-talep arasındaki denge). Devletlerin ekonomik çıkarları bazen karşı karşıya gelebilmektedir. Örneğin, enerji kaynakları ithal eden ülkeler arasında dış kaynaklara ulaşım konusunda rekabet artmaktadır. Diğer tarafta, enerji kaynaklarının üretici ülkelerinin ekonomik çıkarları da yeni pazar arayış ve kotalar koyma gibi meselelerde zıtlaşabilmektedir.

Bazen devletlerin dış politikası çıkarları da birbirine ters düşebilmektedir. Örneğin, yukarıda da belirttiğimiz gibi Yunanistan, Türkiye, Ukrayna ve Romanya gibi ülkeler Hazar bölgesindeki petrolün dünya pazarına taşınması konusunda karşı karşıya gelmektedir.

[69] Stanislav Jiznin, **Energetiçeskaya Diplomatiya** (Enerji Diplomasisi), Moskova: MGİMO Üniversitesi Yayınları, 2002, s. 189.
[70] İ. S., Jukova, "Energrticheskaya Diplomatiya i Geopolitika Kak Osnovnoy Element Mejdunarodnogo Energeticheskogo Prava", **Vestnik OGU Dergisi**, №3 (Şubat 2010), s. 52.
[71] Jiznin, Energeticheskaya Diplomatiya Rossii: Ekonomika, Politika, Praktika**, a.g.e.**, s. 435.

1.6. Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği

Jeopolitik kavramının ilk kez askeri kavramlar içinde kullanıldığını görüyoruz. Sonrasında uluslararası ilişkiler alanında kullanılmaya ve uluslararası ilişkiler kapsamında jeopolitik analizler yapılmaya başlanmıştır. "Jeopolitik, coğrafi alandaki etkileşimleri ve bunlardan kaynaklanan güç mücadelesini incelemektedir."[72]

Uluslararası enerji politikası alanındaki çalışmalar üzerine yapılan analiz, jeopolitik faktörünün devletlerin dış enerji politikalarını etkilediğini göstermektedir. Jeopolitik alanı uluslararası ilişkilerin üyelerinin hepsini etkilemekte ve coğrafi, askeri, demografik ve enerji ilişkilerini kapsamaktadır. Bazı araştırmacılar jeopolitiği temel yapı ve aktörleri, küresel veya stratejik yönleri, önemli kural ve hayati prensipleri, modern uluslararası toplumun evrimi ve işlevini öğreten bir disiplin olarak tanımlamakta. [73] Diğer yazarlar ise, global (hayati) karar alırken göz önünde bulundurulması gerekenlerin özetini içinde bulunduran ve coğrafi alanın kontrolü öğreten bilgi sistemi olarak tanımlamaktadır. [74] 21. yüzyılda enerji kaynakları yetersizliğinin artmasından dolayı zorlaşan uluslararası ilişkilerden yola çıkarak jeopolitiğin, enerji politikası alanında karar alınışını de etkileyen coğrafinin iç ve dış politikasında karar alınışını etkilemesini anlatan bilgiler bütünüdür diyebiliriz.

"Enerji jeopolitiği ise, özellikle petrol, doğal gaz ve kömür gibi enerji kaynaklarının rezerv büyüklüklerine ve üretimlerine bağlı kaynak coğrafyasıyla, bu kaynakların pazarlara ulaşmasını sağlayan transit coğrafyası ve kaynakların tüketildiği pazar coğrafyasından oluşan stratejik bir denklemdir."[75]

Enerji jeopolitiğinde kaynak coğrafyasındaki ülkeler talebi, pazar coğrafyasındaki ülkeler ise kaynağı çeşitlendirmeyi hedeflemektedir. Bir başka deyimiyle, üretici ülkeler yeni pazarlar arayışına girerken tüketici olan ülkeler yeni enerji kaynakları arayışına girmektedir.

---

[72] Cenk Sevim, "Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği", **Journal of Yasar University**, S. 26(17) (2012), s. 4379.

[73] Kamaludin Gadjiyev, **Vvedeniye v Geopolitiku** (Jeopolitiğe Giriş), 2. b. , Moskova: Logos Yayınları, 2001, s. 76.

[74] Nikolay Nartov, **Geopolitika**, 3. b. , Moskova: UNITY Yayınları, 2004, s. 54.

[75] Faruk Demir, **Enerji Güvenliği, Enerji Ekonomisi, Enerji Diplomasisi**, Ankara: Altınküre Yayınları, 2007, s. 17.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte dünyadaki güçlerin jeopolitik dağılımı da değişmiştir. Soğuk savaşın bitmesiyle uluslararası toplumun enerji ve çevre sorunları dahil olmak üzere küresel sorunları çözmeye odaklanacağı beklenirken durum tersine döndü. Tek kutuplu sistemde küresel boyutta siyasi ve iktisadi istikrara yeni tehditler ortaya çıktı. Bu dönemden sonra jeopolitik faktörlerinin uluslararası enerji pazarlarına olan etkisi daha da artmıştır.

Enerji, çoğu ülke için onların ekonomisinin ve toplumun sosyo-ekonomik durumunun bağlı olduğu ana unsurdur. Enerji tek başına bir devletin savunmasını etkileyebilmektedir. Bu durum bize neden devletlerin enerji güvenliğine o kadar önem verdiğini göstermektedir.

Rusya'nın dışişleri bakanı S.V. Lavrov birçok konuşmasında ve makalelerinde, enerji güvenliğinin uluslararası ilişkilerde çok hassas bir faktör olduğu ve birçok çatışmanın her zaman açık olmasa da temel sebeplerinden bir tanesi olduğunu belirtmektedir.[76] Enerji güvenliği dünyamızın sosyo-ekonomik gelişimini etkilemekte ve uluslararası güvenliğin olduğu gibi ekonomi güvenliğinin ayrılmaz bir parçasıdır.

"Enerji güvenliği kavramına genel olarak iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan biri enerjiye diğeri de güvenliğe ağırlık vermektedir. Enerji güvenliğinin, enerji ağırlıklı tanımı enerji kaynaklarının bulunabilirliği, erişilebilirliği ve kabul edilebilirliği kavramlarını içine almaktadır. Enerji güvenliğinin, güvenlik ağırlıklı tanımı ise enerji arama, geliştirme, üretim, iletim, çevrim, dağıtım, pazarlama ve tüketim ağındaki tesislerin her türlü saldırıya karşı fiziki olarak korunması anlamını içermektedir".[77]

Enerji güvenliği; enerji arzı, nakli ve talebinin, yeterli miktarlarda ve kaliteli olarak, makul fiyatlarla, kesintisiz biçimde gerçekleştirilmesi olarak tanımlanabilir.[78]

Enerji arzında kesintiye neden olabilecek iki tür *süreksizlik* ve üç tür *kesinti* vardır. *Siyasi süreksizlik*, yetersiz üretim kapasitesine sahip olan üretici ülkelerde yaşanan

[76] S.V., Lavrov, "Energeticheskiye Problemı- Globalnıy Vızov 21 Veka" (Enerji Problemleri-21. Yüzyılın Küresel Sorun), **Mejdunarodnaya Jizn Dergisi**, Özel Sayı, 2010, s. 4.
[77] Cenk Sevim, "Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri", **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, S. 13. Mayıs 2009, s. 93.
[78] Kseniya Traçuk, "Sovremennıye İsledovaniya Problem Energetiçeskoy Bezopastnosti: Teoretiçeskiye Aspektı", **Vestnik MGİMO Dergisi**, № 4 (31), 2013, s. 220.

siyasi değişikliklerinden kaynaklanmaktadır. *Temel süreksizlik*, arzın ulusal talebi karşılayamamasından ortaya çıkmaktadır. *Olağandışı kesinti*, üretici ülkenin ihracatının savaş gibi olağandışı durumlar nedeniyle azalmasıdır. *İhracatı kısıtlayıcı kesinti*, bir veya birkaç üretici ülkenin siyasi ya da stratejik amaçlarla ihracatı kısıtlamasıdır. Son olarak *ambargo kesintisi*, ithalatçı ülkelerin bazı ülkelerin enerji kaynakları ihracatını sınırlamasından ortaya çıkmaktadır.[79]

Günümüzde gittikçe azalan enerji kaynaklarına olan talep gün geçtikçe artmaktadır. Dolayısıyla ulusal kaynakları yetersiz olan devletler yeni kaynaklar arayışına girmektedir. Bu süreçte devletler ne pahasına olursa olsun ucuz enerji kaynakları temin etmeye çalışmazlar, burada önemli olan unsur ulusal ekonomilerin üretime devam edebilmesi için gerekli enerji kaynaklarının güvenli yollardan ulaştırılmasıdır.

[79] Paul Horsnell, "The Probability of Oil Market Disruption: with an Emphasis on the Middle East", **The James Baker İnstitute for Public Policy**, Mayıs 2000, s. 6.

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NUN ENERJİ SEKTÖRÜ VE ENERJİ POLİTİKALARI

2.1. Rusya'nın Enerji Kaynakları

Enerji sektörünün Rusya ekonomisindeki payı, gelişmiş ülkelerin ekonomisindekinden çok büyüktür. Rusya'da enerji sektörü altyapısal işlevi (enerji ve enerji yakıtları tedarik etmek) dışında ülke gelirinin büyük bir kısmını sağlayarak ulusal ekonominin merkezinde yer almaktadır.[80] 2008-2009 küresel finansal krizden sonra Rusya ekonomisinin enerji sektörüne olan bağımlılığı artmıştır: enerji sektörünün ihracattaki payı (%67,5), devlet bütçesindeki (%50,2), GSYH'daki (%30) ve yatırımdaki payı (%40) civarındadır.[81]

Rusya'nın enerji sektörü kendi içinde, birbirine bağımlı olan ve birbirini etkileyen üç alt sistem barındırmaktadır: temel hammadde sanayileri (petrol, doğal gaz, kömür), maden çıkarma sanayisi ve elektrik enerjisi sektörü. İhracattan elde edilen gelirin büyük bir kısmını sağlayan petrol ve doğal gaz Rusya'nın enerji sektöründe en önemli role sahiptir. Buna rağmen, petrol, doğal gaz ve elektrik enerjisinin Rusya enerji dengesindeki payı son 15 yıl içinde yavaşça artmıştır[82] ve dolayısıyla kaliteli ve yenilikçi geliştirmeye ihtiyaç duymaktadır.

BP'nin verilerine göre, 2015 yılında Rusya 32,3 trilyon metreküp (dünyadaki ispatlanmış doğal gazın %17,3) doğal gaz rezervlerine sahip olup İran'dan sonra ikinci sıradadır. Kömür rezervlerinde de ikinci sırada olup 157 milyon ton (%17,6) kömürü elinde tutmaktadır. Uranyum rezervlerine göre ise üçüncü sırada ve 487,2 bin ton (%9) uranyuma sahiptir. Bunun yanında dünyadaki ispatlanmış petrol rezervlerinin %6,1'i Rusya'nın topraklarında olup 103,2 milyar varildir.[83]

---

[80] Sergey Alekseyenkov, **Rol i Mesto Toplivno-Energetiçeskogo Kompleksa v Udvoyenii VVP Rossii** (Enerji Sektörünün Rusya GSYH'nın Artışındaki Rolü ve Yeri), Moskova: Unity Yayınevi, 2012, s. 4.

[81] MER (Rusya Enerji Bakanlığı), **Energetiçeskaya Strategiya Rossii na Period do 2035 Goda** (Rusya'nın Enerji Stratejisi 2035), Moskova, 2014, s. 23-25.

[82] Natsıonalnoye Reytingovoye Agenstvo (Ulusal İstatistik Ajansı), **a.g.e.,** s. 6.

[83] BP, **Statistical Review of World Energy June 2016**, London, 2015, s. 6,20,30.

2.1.1 Petrol Sektörü

2.1.1.1. Petrol Üretimİ ve Tüketimi

Petrol rezervlerinde kritik durum söz konusudur, çünkü bu enerji kaynağının dünyadaki ispatlanmış rezervleri sadece gelecek 52,5 yıl üretimi karşılamaya yetecek kadardır.[84] Rusya dünyadaki ispatlanmış petrol rezervlerin sadece %6,1'ine sahiptir ve enerji kaynaklarının yavaşça tükenmesi sonucunda petrol çıkarma maliyeti artmaktadır. Rusya sahip olduğu petrol yataklarından %30-35 petrolünü çıkartmakta. Bu rakam dünyanın petrol sektöründe en düşük göstergelerdendir ve Rusya'nın petrol sektöründeki teknolojik geri kalmışlığını göstermektedir.[85]

Rusya'daki petrol üretiminin düşüşe geçmemesi için yeni petrol yataklarının keşfedilmesi gerekmektedir. Petrol ve doğal gaz yataklarıyla bilinen Batı Sibirya, Timano-Peçorskaya ve Leno-Tungusskaya ve kayalıklarla bilinen Doğu Sibirya bölgelerinde yeni petrol yataklarının keşfedilmesi beklenmektedir.[86]

Harita 1'de Rusya'nın petrol sahalarının haritadaki yerleri gösterilmiştir.

Harita 1. Rusya'nın Temel Petrol Sahaları

[84] **a.g.e.**

[85] Vladislav Silkin, Anatoliy Tokarev ve Vladimir Şmat, "Sorvannıy Stop-Kran" , **Ekspert Sibir Dergisi,** №23 (378), (Haziran 2013), (Çevrimiçi) http://expert.ru/siberia/2013/23/sorvannyij-stop-kran/, (Erişim Tarihi: 25.11.2015).

[86] MER (Rusya Enerji Bakanlığı), **Energetiçeskaya Strategiya Rossii na Period do 2030 Goda** (Rusya'nın Enerji Stratejisi 2030), Moskova, 2009, s. 14.

Kaynak: https://leduc998.wordpress.com/2008/05/18/russian-oil-2/, (Erişim Tarihi: 26.11.2015).

Batı Sibirya bölgesi Rusya'nın petrol sanayisinin merkezi olmaya devam etmektedir. Burada Rus petrol üretiminin %58'lik bölümü gerçekleşmektedir. Sırasıyla, Hantı-Mansi Özerk Bölgesi – Yugra, Yamalo – Nenets Özerk Bölgesi ve Tomsk Oblastı Barı Sibirya'nın en çok petrol üretilen bölgeleridir. Ancak bölgenin Rusya'nın toplam petrol üretimindeki payı gittikçe düşmektedir (2004'te %71 – 2016'da %58). Toplam petrol üretiminin üçte biri Rusya'nın batısında gerçekleşmektedir. Buradaki en büyük petrol bölgeleri: Volga – Ural, Kuzey Kafkasya ve Timan – Piçora'dır. Son yıllarda üretimde en büyük artış Doğu Sibirya'da yaşanmaktadır. 2016'da üretim bir önceki yıla göre %8,2 artmıştır. Buranın en büyük petrol bölgeleri: Krasnoyarskiy Kray, Saha (Yakutiya) Cumhuriyeti ve İrkutsk Oblastı'dır.[87] Dolayısıyla, Doğu Sibirya diğer bölgelerdeki üretimde ortaya çıkan düşüşü telafi etme ve Rusya'nın enerji güvenliğini sağlama açısından çok önemli rol oynamaktadır.

Rusya Yeraltı Zenginlikleri Federal Ajansı Rosnedra'nın analizine göre, 2013 yılın sonunda Rusya'nın işletmediği sadece 3 tane petrol yatağı vardı: Rostovtsevskoye (Yamalo-Nenets Özerk Bölgesi) 61 milyon ton, Nazımskoye 43 milyon ton ve Gavrikovskoye (Hantı-Mansi Özerk Bölgesi) 40 milyon ton petrol rezervine sahip.[88] Diğer tarafta altyapıdan uzak bölgelerde bulunduğundan iyice araştırılamaması sebebiyle ülkenin kullanımı dışında kalan petrol yatakları da vardır. Yeni keşifler, enerji kaynakları üretiminin sadece %20'sini karşılamakta. Rezervler artışının kalan kısmı, daha önce keşfedilen ya da işletilen petrol sahalarının tekrar araştırılması sayesinde sağlanmaktadır. Yani günümüzdeki petrol üretiminin %80'ı SSCB döneminde keşfedilen petrol sahalarında gerçekleşmekte. Yeni keşfedilen petrol yatakları arasında en çok küçük petrol sahaları yaygındır. Söz konusu küçük petrol sahalarıyla günümüzde ulaşılan petrol üretim seviyesini uzun vadede devam ettirilmesi mümkün değildir.[89]

---

[87] Leontiy Eder vd., "Dobıça, Pererabotka i Eksport Nefti i Neftiproduktov v Rossii" (Rusya'da Petrol ve Petrol Ürünlerinin Üretimi, Arıtımı ve İhracatı), **Vestnik Tyumenskogo Gosudarstvennogo Universiteta Dergisi**, №4, (Nisan 2014), s. 87.

[88] Neftegaz.ru, "V RF Ostalos Vsego 3 Netronutıh Mestorojdeiya Nefti" (Rusya'da Kullanılmayan Sadece 3 Tane Petrol Yatağı Kalmıştır), (Çevrimiçi) http://neftegaz.ru/news/view/112653, (Erişim Tarihi:26.09.2015).

[89] Aleksandr Popov, "Rapor", **7. Vserossiyskiy Syezd Geologov** (7. Rusya Jeologlar Kongresi), Moskova, 24-26 Ekim, (Çevrimiçi) http://www.rosnedra.gov.ru/article/6158.html, (Erişim Tarihi: 14.06.2015).

Ülke için yeni olsa da, Rusya'da ağır petrolün (çıkarılması zor olan petrol) üretimi de var. Ancak çok azdır. Enerji Bakanlığı 2020'de ağır petrol üretiminin toplam petrol üretimindeki payının %11'e ulaşacağını ileri sürmektedir. Örnek olarak, 2012'de ABD'de ağır petrolün toplam petrol üretiminin üçte biri [90] olduğuna bakarsak Rusya'daki ağır petrol üretiminin ne kadar az olduğunu anlayabiliriz. Bu tür petrolün üretimini engelleyen birkaç sorun var. Gittikçe azalan talebin ve petrol fiyatlarının düşük olduğu ortamda petrol şirketlerinin ağır petrol üretimi için gerekli sermayeyi bulması oldukça zordur. Bunun yanında politik faktörlerden de bahsetmek gerekir. Rusya'ya uygulanan yaptırımlar nedeniyle bazı Rus petrol şirketleri yurt dışından krediyi alamıyorlar. Bazı şirketler ise ağır petrol üretimi için gerekli ekipmanları da alamamaktadır. Aynı zamanda Rusya'nın iç sorunundan da bahsetmek gerekir. Petrol sektörünün daha da liberalleştirilmesi gerekmektedir. Devletin şirketlere istediği yerde petrol arama ve keşfettikleri petrol sahalarını serbestçe işletmelerine izin vermesi gerekmektedir. Başka bir deyişle yatırımcıların önündeki engellerin kaldırılması gerekmektedir.

Arktik denizlerinin kıta sahanlığındaki enerji kaynaklarının araştırılması petrol sektöründe gündem olarak durmaktadır. U.S. Geological Survey'in verilerine göre, bu kaynaklar yaklaşık 55 milyar TEP oluşturmaktadır. Bunlardan 7,6 milyar ton petrol ve 37 trilyon metreküp doğalgaz Rusya'nın egemenliğindedir.[91]

Söz konusu Arktik denizleri kıta sahanlığının bu kadar enerji kaynakları potansiyeline sahip olmasına rağmen bu kaynakların işletilmesini önleyen birkaç faktör vardır. İlki, Arktik bölgesindeki yataklardan hidrokarbon enerji kaynaklarının çıkarılması yüksek maliyet tutar. Özellikle günümüzdeki petrol fiyatları da dikkate alındığında bu karsız bir projedir. İkincisi, Arktik bölgesinin ekosisteminin çok hassas olması ve kendi kendine düzelmesi mümkün olmadığından[92] bu bölgedeki kaynakların işletilmesinin çevre kirletme riski çok yüksektir.

---

[90] Andrey Russkiy, "Neft Rossii" (Rus Petrolü), (Çevrimiçi) http://moiarussia.ru/skolko-ostalos-nefti-v-rossii-i-gde-dobyvayut/, (Erişim Tarihi: 28.09.206).

[91] U.S. Geological Survey, "Circum-Arctic Resource Apprasial: Estimates of Undiscovered Oil and Gas North of the Arctic Circle", **USGS Fact Sheet 2008**, (Çevrimiçi) http://pubs.usgs.gov/fs/2008/3049/fs2008-3049.pdf, (Erişim Tarihi:22.05.2015).

[92] İgor Gorınin, "Konstruktsıonnıye Materialı - Vajnıy Element Nadejnosti i Ekologiçeskoy Bezopastnosti İnfrastrukturı Arktiki", **Arktika: Ekologiya I Ekonomika Dergisi**, №3 (19), 2015, s. 82.

Belirtmek gerekir ki Rusya'da bu kadar olağanüstü şartlar dışında da hidrokarbon enerji kaynaklarını çıkarma imkânı vardır. Örneğin, Rusya'daki kaya petrolü rezervleri 75 milyar varildir[93] ve kıta sahanlığındaki rezervlerin potansiyelinden 10 kat fazladır. Rusya'da kaya petrol ve gazının işletilmesine öncelik tanınmasa da bu enerji kaynakların bulunduğu yeni yataklarının araştırılması Rusya'nın hidrokarbon enerji kaynakları rezervlerini artıracaktır.

2014 yılında jeolojik keşifler çerçevesinde Karskiy denizinin kıta sahanlığında büyük petrol ve doğalgaz sahasının açılması önemli bir gelişmedir (Rosneft ve ExxonMobil). İlk sondaj çalışmaları esnasında keşfedilen petrol ve doğalgaz sahasında ön değerlendirmelerine göre 128,7 milyon ton hafif petrol ve 391,9 milyar metreküp doğalgaz vardır.[94] Bu yeni keşif, Karskiy denizinin bulunduğu bölgesinin yüksek seviyede hidrokarbon enerji kaynaklarına sahip olduğunu göstermektedir (tahminlere göre Suudi Arabistan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarıyla aynı seviyededir).[95]

Peçora Denizi yakınlarındaki Prirazlomnoe petrol yatağının işletimi başlanmıştır. Böylece, Arktik bölgesindeki enerji kaynakları üzerinde yapılan çalışmalardan ilk sonuç alınmış oldu ve Gazprom Kuzey Kutbu'nda ürettiği ilk petrolü dünya pazarına sürerek yeni bir devir açmıştır(Brent, Ural ve WTI'den sonra dünya pazarlarında artık yeni bir ham petrol markası var: ARCO "Arctic Oil").[96]

2015 yılında Rusya'daki petrol üretimi dünyadaki toplamının %12,4'ünü (540,7 milyon ton) oluşturmaktadır.[97] Rusya dünyadaki günlük petrol üretiminde Suudi Arabistan'dan sonra ikinci sırada yer almıştı. Fakat ABD kaya petrolü sektöründe yaptığı çalışmalar sayesinde günlük petrol üretiminde ilk sırada gelmektedir.[98] Buna

---

[93] U.S. Energy İnformation Administratiom (EİA), **a.g.e.**

[94] Rosneft, "Rezultatı po MSFO za 9 Mesyats 2014" (2014 Eylül Ayının Değerlendirilmesi), (Çevrimiçi) http://www.rosneft.ru/attach/0/12/99/Rosneft_Q3_2014_IFRS_RUS.pdf, (Erişim Tarihi:25.10.2015) s. 17.

[95] Rosneft, "Rosneft Otkrıla Novoye Mestorojdeniye v Karskom More" (Rosneft Krskiy Denizinde Yeni Enerji Kaynakları Sahasını Açtı), (Çevrimiçi) http://www.rosneft.ru/news/today/27092014.html, (Erişim Tarihi: 11.11.2015).

[96] Gazprom, "Otgrujena Pervaya Neft Arktiçeskogo Şelfa Rossi" (Rusya'nın Kuzey Kutbu Kıta Sahanlığındaki Petrolün İlk Üretimi), (Çevrimiçi) http://www.gazprom.ru/press/news/2014/april/article189137/, (Erişim Tarihi: 13.08.2015).

[97] BP, Statistical Review of World Energy, London, June 2016, s. 10.

[98] İTAR-TASS, (Çevrimiçi) http://tass.ru/ekonomika/1299189, (Erişim Tarihi: 04.02.2015).

rağmen, 2015 yılında Rusya günlük petrol üretimini arttırarak 10980 varile ulaştı.[99] 2014 yılı boyunca 534,1 milyon ton olan petrol üretimi[100] 2015 yılında 540,7 milyon tona ulaşmıştır (%1,2 artış). Bu da Rusya'daki birincil enerji kaynakları üretiminin %40'ını oluşturmaktadır.[101] 2016 Eylül ayında günlük petrol üretimi 11,11 milyon varile ulaşarak %3,7 artmıştır.[102]

Petrol üretiminde yaşanan bu artışın birkaç sebebi vardır:

- Rusya'nın Kuzeybatı, Doğu Sibirya ve Uzak Doğu bölgelerinde işletimde olan petrol sahalarını geliştirme ve yeni petrol sahalarının işletime başlaması;
- Karın düşük, petrolün çıkarılması zor olduğu petrol sahalarına vergi muafiyetinin uygulanması;
- Yeni petrol sahalarında olduğu gibi ülkenin genelinde petrol üretimini artıracak yeni teknoloji ve yöntemlerinin hayata geçirilmesi;[103]
- Çıkarılması zor olan petrolün üretim seviyesinin yükselmesi (26 milyon ton[104]).

Rusya Ekonomi Kalkınma Bakanlığı'nın 2017-2019 yılları kapsayan makroekonomik tahminleri hükümet tarafından onaylanarak rapor şeklinde yayınlanmıştır. 2016'da artan petrol üretimi tahminlere göre 2019'a gelindiğinde düşüşe geçmiş olacaktır. Batı Sibirya bölgesindeki üretim de azalmaya devam edecek. Petrol

[99] Galina Starinskaya, "Dobıça Nefti v Rossii v 2015 Godu Vırosla " (2015 Yılında Rusya'daki Petrol Üretimi Artmıştır), **Vedomosti gazetesi**, (Çevrimiçi) http://www.vedomosti.ru/business/articles/2015/01/12/rossiya-ostavila-rekord-v-proshlom, (Erişim Tarihi: 03.02.2015).

[100] MER (Rusya Enerji Bakanlığı), İstatistik Verileri, (Çevrimiçi) http://minenergo.gov.ru/activity/statistic/21213.html, (Erişim Tarihi: 28.11.2015).

[101] FSGS (ROSSTAT), **Rossiyskiy Statistiçeskiy Ejegodnik-2014** (Rusya İstatistik Yıllığı-2014), Moskova, 2014, s. 354.

[102] Oksana Lukiçeva, "Rınok Nefti i Neftiproduktov" (Petrol ve Petrol Ürünleri Piyasası), **Neftegazova Vertikal**, (Çevrimiçi) http://www.ngv.ru/analytics/rynok_nefti_i_nefteproduktov_1_7_oktyabrya_2016/, (Erişim Tarihi: 18.10.2016).

[103] MER (Rusya Enerji Bakanlığı) web sayfası, (Çevrimiçi) http://minenergo.gov.ru/node/1209, (Erişim Tarihi: 19.08.2016).

[104] MER (Rusya Enerji Bakanlığı), "Ulusal Petrol ve Doğalgaz Forumu", (Çevrimiçi) http://minenergo.gov.ru/upload/iblock/6af/6af778eeca5cf81d9b194059019dc700.pdf, (Erişim Tarihi: 01.02.2015).

üretiminde yaşanacak olan bu düşüş Timano-Peçorskaya ve Doğu Sibirya bölgelerindeki üretim artışı ile bile telafi edilemeyecektir.[105]

Kıta sahanlığındaki ve petrolün çıkarılması zor olan projelerin hayata geçmesi için gerekli olan ithal teknolojinin sınırlı olması petrol üretimini olumsuz etkileyecektir. Rusya'da üretilen petrolün rekabet edebilirliğini arttırmak için jeolojik keşif ve üretimin maliyetini düşürmek, ithal ikame politikalarının hayata geçirilmesi, olumlu ve etkili verginin olduğu ortamın oluşturulması gereklidir.

Rusya'da 299 kuruluş petrol arama ruhsatına sahiptir. Bunlardan:

- 117'si (*vertically integrated oil company*)* dikey entegre yapıya sahip olan 11 şirket bünyesinde bulunmaktadır. Rusya'daki petrol üretiminin % 87,0'ı bu şirketlere aittir.
- 179'u bağımsız şirket olup üretimin % 10,2'sini elinde tutmaktadır.
- 3'ü (*Production Sharing Agreement*) üretim paylaşım anlaşmaları çerçevesinde çalışarak üretimin sadece %2,8'ine sahiptir.[106]

Üretimin % 40'ını Rosneft tarafından yapılmaktadır (diğer şirketlerdeki payı hariç). [107] Rusya'da çıkarılan petrolün neredeyse tamamının (% 90) taşımacılığı Transneft şirketi tarafından yapılmaktadır.[108]

Rusya'da 40 taneden fazla büyük ve 200 küsur küçük petrol rafinerisi vardır. Bunların %90'ı dikey entegre şirketlere aittir. Rus petrol rafinajı, petrol fiyatlarında ortaya çıkan çalkantılara karşı petrol üretiminden daha hassastır. Sahip olduğu petrol rezervlerine göre ön sıralarda yer alan Rusya, petrol arıtımının derinliğine göre çok geride kalmıştır. Rusya'da %72 civarında olan arıtım derinliği ABD'de %96, Avrupa'da

---

[105] Rusya Ekonomi Kalkınma Bakanlığı, **Stsenarnıye Usloviya, Osnovnıye Parametrı Prognoza Sotsialno-Ekonomiçeskogo Razvitiya RF i Peredelnıye Urovni Tsen na Uslugi Kompaniy İnfrastrukrurnogo Sektora na 2017 God i na Palanovıy Period 2018 i 2019 Godov,** (Rusya'nın Sosyo-ekonomik Gelişiminin Ana Hatları ve 2017-2019 Yıllarında Altyapı Şirketleri Tarafından Sunulan Hizmetlerin Fiyatları Hakkında Öngörüler), Moskova, 2016, s. 29.

* Rusya'da arama, sondaj, ham petrol üretimi, boru hatları ile taşıma, rafinaj, petrokimya, kimya, dağıtım ve pazarlama faaliyetlerinin tümünü içerecek şekilde dikey entegre yapıya sahip petrol şirketleri: Rosneft, LUKOYL, Surgutneftegaz, Gazprom Neft, Tatneft, Başneft, Slavneft ve Russneft'tir.

[106] MER (Rusya Enerji Bakanlığı, Web Sayfası, (Çevrimiçi) http://minenergo.gov.ru/node/1209, (Erişim Tarihi: 24.08.2016).

[107] Starinskaya, **a.g.e.**

[108] Otçetnost Emitenta (İhraççı Raporu), (Çevrimiçi) http://www.edisclosure.ru/portal/files.aspx?id=636&type=5, (Erişim Tarihi: 28.11.2015).

%85'tir. Ve Rusya'da üretilen petrol ürünleri dünya genelinde uyulması gereken standartların gerisinde kalmaktadır. Düşük talebi ve sıkılaştırılan çevre standartlarından dolayı Rusya kalitesi düşük olan petrol ürünlerini zor ihraç etmektedir. 2011'de imzalanan anlaşma çerçevesinde dikey entegre şirketleri daha kaliteli petrol ürünleri üretme ve 2020'ye kadar olan dönemde petrol rafinerilerini geliştirme ve modernleştirme yükümlülüğünü üstlenmiştir. 2020'ye gelmeden ülkedeki petrol arıtımı derinliğinin %72'den %85'e yükseltilmesi planlanmaktadır.[109] Günümüzde Rusya'daki rafinerilerin amacı daha kaliteli ve çevre açısından daha temiz petrol ürünlerini üretmektir. Rusya'daki petrol rafinerilerinin günlük petrol işleme kapasitesi 5764 varildir (dünyadaki petrol işleme kapasitesinin % 7,2'sine tekabül etmektedir).[110] Rusya, ABD (% 20,4) ve Çin'den (% 13,4) sonra üçüncü sıradadır. Petrol rafinajına yapılan yatırımlar 2014 yılı sonunda % 11,5 artmış ve 229,5 milyar ruble olarak hesaplanmaktadır.[111] Bu artışa rağmen, 2014 yılı sonunda sadece 288,9 milyon ton petrol rafine edilmiş, 2015 yılında ise bu sayı 282,4'e (üretilen petrolün % 54,9'dur) kadar düşmüştür. Bir önceki yıla göre % -2,2 düşüş ortaya çıkmıştır.[112]

Arıtım işinden kar elde etme çok uzun zaman ve sabır istediği için, Rus petrol şirketleri petrol rafinajına yatırım yapmak yerine ham petrolü ihraç etmeyi tercih ederler. Fakat aklımızda tutmamız gereken bir nokta vardır; bu durum petrol fiyatlarının çok düşük olmadığı dönemde geçerlidir. Örneğin, bir varil fiyatı 20 dolara kadar gerilediği zaman petrol şirketlerinin tercihi tam tersine dönecektir. İşte böyle bir dönemde Rus petrol rafinerileri zarar eder duruma düşmektedir. Zaten yukarıda bahsettiğimiz gibi, son birkaç yıl boyunca Rus petrol ürünlerinin üretimi azalmaya devam etmektedir. Nitekim bu durumun farkında olan hükümet sektöre el atarak, şirketlerden 2020'ye kadar olan dönemde petrol ürünlerinin kalitesini yükseltmesini istemiştir.

Rusya'da günlük petrol tüketimi 3,113 bin varildir (2015 yılında 143,0 milyon ton), bu dünyadaki toplam petrol tüketiminin % 3,3 anlamına gelmektedir (% 4,2 olan Afrika petrol tüketimi ile karşılaştırabilir). Önceki yılla karşılaştırıldığında petrol ürünlerine

---

[109] Galina Muzlova, "Neftepererabotka v Predverii Kaçestvennogo Skaçka" (Petrol Arıtımı), **Morskiye Portı Dergisi**, №7, (Temmuz 2014), s 23.
[110] BP, **a.g.e.** s. 16.
[111] Natsıonalnoye Reytingovoye Agenstvo (Ulusal İstatistik Ajansı), **a.g.e.** s. 8.
[112] MER (Rusya Enerji Bakanlığı) Web Sayfası, (Çevrimiçi) http://minenergo.gov.ru/node/1212, (Erişim Tarihi: 20.08.2016).

olan talepte % -5,2 düşüşün ortaya çıktığını görüyoruz. Rusya Enerji Bakanlığı petrol tüketimindeki küçülmenin sebebini genel olarak ekonomideki krizi göstermektedir.[113] En büyük petrol tüketicisi ABD'dir: dünya toplam petrol tüketiminin % 19,7'sini tüketmektedir (ABD'nin petrol tüketimi neredeyse Avrasya'nın toplam petrol tüketimi olan % 19,9'una tekabül etmektedir). ABD'den sonra sırasıyla: Çin, Japonya ve Hindistan gelmektedir (bu üç ülkenin tüketimi dünya toplam tüketiminin % 21,8'ini oluşturmaktadır).[114]

Rusya'nın, petrol üretiminin dondurulması konusunda OPEC ile işbirliğine hazır olduğunu belirtmesi, 2016 Ocak ayında 27 dolar olan fiyatının yılın sonunda ortalama 44'e kadar yükselmesini sağlamış ve böylece Rusya'ya yaklaşık 6 milyar dolar getirmiştir.[115]

OPEC 2008'den beri ilk defa 30 Kasım 2016'da petrol üretimini kısıtlamıştır. Anlaşmaya göre, örgütün 2016 Kasım ayında geçerli olan günlük üretimi, altı aylık süresine, 1,164 milyon varil civarında azaltılacaktır [116] Anlaşmanın ardından petrol fiyatları 50 doların üstene çıkmıştır. Petrol ihracatçısı ülkelerin bu konuda anlaşabilmelerinde RF başkanı Putin'in çok önemli rolü vardır. Putin Suudi Arabistan ve İran'ı uzlaştırabilmiştir. Yaptırımlar altından yeni çıkan İran bu anlaşmayı imzalamaya hazır olmadığını ileri sürerken, Suudi Arabistan örgüt üye ülkelerinin istisnasız üretimlerini kısıtlamasını istemekteydi. Bu anlaşmanın kendisi tarafından İran'a verilen taviz ve Tahran'ın galibiyeti gibi gösterilmemesi şartıyla Riyad'ın anlaşmaya imza atacağını anlayan Putin, Eylül'de Çin'de gerçekleşen G – 20 zirvesinde Suudi Arabistan'ın prensiyle görüşerek örgütün iç sorunu çözebilmiştir. Varılan sonuca göre, üretimi en çok kısıtlayacak olan Suudi Arabistan'dır; 486 bin varil. İran'a ise tam tersine üretimini 90 bin varil'e kadar artırma izni verilmiştir.[117] Son zamanda petrol

[113] MER (Rusya Enerji Bakanlığı) Web Sayfası, (Çevrimiçi) http://minenergo.gov.ru/node/1213, (Erişim Tarihi: 20.08.2016).
[114] BP, Statistical Review of World Energy, London, June 2016, s. 9-11.
[115] Stephen Bierman, "Russia Has Made 6 billion Dollar From Talkink to OPEC", **Bloomberg Ajansı**, (17.11.2016), (Çevrimiçi) http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-11-17/russia-engagement-with-opec-said-to-yield-6-billion-budget-gain, (Erişim Tarihi: 18.11.2016).
[116] Nayla Razzouk, Angelina rascouet ve Golnar Motevalli, "OPEC Agrees to First Oil Cuts in 8 Years", (Çevrimiçi) https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-11-30/opec-said-to-agree-oil-production-cuts-as-saudis-soften-on-iran, (Erişim Tarihi: 01.12.2016).
[117] Rania El Gamal, Parisa Hafezi ve Dmitry Zhdannikov, "How Putin, Khamenei and Saudi Prince Got OPEC Deal Done", (Çevrimiçi) http://www.reuters.com/article/us-opec-meeting-idUSKBN13Q4WG, (Erişim Traihi: 02.12.2016).

ihracatçı ülkeler tarafından izlenen bu politikaların amacı, 2014'ten beri düşük olan petrol fiyatlarını artırmaktır. OPEC ülkelerinin anlaşmaları durumunda Rusya da petrol üretimini kısıtlayacağını duyurmuştu.[118] Şimdilik kesin olmasa da, Rusya'nın günlük üretimini 200 – 300 bin varil civarında kısıtlayacağını düşünmekteyiz. Bu da, 2016'nın sonunda 11,2 milyon varil olan günlük üretiminin %2,7 azalacağı anlamına gelmektedir.

Rusya'nın Suriye'de devam eden askeri operasyonu yanında Riyad ve Tahran arasındaki anlaşmazlığı da çözmesi onun Orta Doğu'da artan etkisini göstermektedir.

2.1.1.2. Petrol İhracatı

Rusya enerji bakanlığının raporuna göre 2015 yılı boyunca Rusya 241,8 milyon ton ham petrol ihraç etmiştir. Önceki yılla karşılaştırdığımızda ihracatın 20,5 milyon ton arttığını görmekteyiz.[119] 2016'da ise petrol ihracatı %6,3 artmış ve günlük 5,55 milyon varil petrol yurt dışına satılmıştır. İhracat Temmuz 2014'ten beri kesintisiz artış göstermektedir.[120]

Petrol ihracatı artmasının sebebi, bir tarafta rafine edilen petrol hacmi düşerken diğer tarafta petrol üretiminin artmaya devam etmesidir. Bunun yanında petrol ihracatına uygulanan gümrük vergisi 01.01.2015'ten başlayarak azaltılmıştır.[121] Böyle bir ortamda petrol şirketleri için ham petrolü ihraç etmesi rafine etmesinden karlıdır.

Rusya'nın petrol ihracatının artmaya devam etmesine rağmen 2016 Ocak'tan Ağustos'a kadar olan dönemde ihraç edilen petrolden elde edilen gelirde, 2015'teki aynı dönemle karşılaştırdığımızda %27 düşüşün ortaya çıktığını görmekteyiz.[122] Bunun sebebi ise dünya genelinde petrol fiyatındaki düşüştür.

---

[118] "Stranı Opec Dogovorilis Ograniçit Dobıçu Nefti Vpervıye s 2008 Goda" (Opec Ülkeleri 2008'den Beri İlk Defa Petrol Üretimini Kısıtlama Konusunda Anlaştılar) (Çevrimiçi) http://www.newsru.com/finance/28sep2016/opec.html, (Erişim Tarihi: 05.10.2016).

[119] MER (Rusya Enerji Bakanlığı) Web Sayfası, (Çevrimiçi) http://minenergo.gov.ru/node/1210, (Erişim Tarihi: 15.10.2016).

[120] Yevgeniy Beyatov, "Eksport Nefti iz Rossii v Pervom Polugodii Vıros Poçti na 6%" (Rusya Petrol İhracatı %6 Artmıştır), **Vzglyad Gazetesi,** (Çevrimiçi) https://www.vz.ru/news/2016/7/2/819319.html, 02.07.2016, (Erişim Tarihi: 15.10.2016.

[121] Galina Starinskaya, "Neft Utekayet Za Rubej" (Petrol Yurtdışına Akmakta), **Vedomosti Gazetesi,** №4109, 05.07.2016.

[122] TASS, "Dohodı ot Eksporta Nefti Upali" (Petrol İhracatından Elde Edilen Gelir Azalmıştır), (Çevrimiçi) http://tass.ru/tek/3695490, (Erişim Tarihi: 16.10.2016).

Dünya toplam petrol ithalatının en büyük payı Avrupa (488,1 milyon ton ham petrol ve 184 milyon ton petrol ürünü satın almıştır) ve Çin'e (335,8 milyon ton ham petrol ve 69,5 milyon ton petrol ürünü satın almıştır) aittir. Rusya ise Avrupa'da tüketilen petrolün %37'sini sağlayarak en büyük tedarikçisi olmaya devam etmektedir.[123] Avrupa Rusya'dan 158,5 milyon ton ham petrol ve 88,9 milyon ton petrol ürünü almış, Çin ise 42,4 milyon ton ham petrol ve 3,8 milyon ton petrol ürünü almıştır.[124] Rusya'nın petrol ihracatının toplamında Avrupa'nın %68, Asya Pasifik ülkelerinin %31,4 ve diğer ülkelerin %0,6 payı vardır.[125]

2017 yılı boyunca da petrol ihracatının artması beklenmektedir. Doğu Sibirya ve Pasifik Okyanusu (ESPO)* petrol boru hattını genişletme projesinin 2020'de tamamlanması planlandığından[126] önümüzdeki birkaç yıl boyunca ihracattaki artışın büyük kısmı Avrupa ülkelerine gidecektir. 2012'de 30 milyon ton civarında olan Baltık Boru Hattı Sistemi-2'nin (BTS-2)** kapasitesi 2015'e gelindiğinde 50 milyon tona ulaşmış olması da Rusya'nın Avrupa yönlü petrol ihracatının gittikçe arttığını göstermektedir.[127]

2.1.1.3. Büyük Petrol Şirketleri

Sovyetler Birliği ve Rusya Federasyonu'nun tarihi petrol sektörü tarihinden ayrı düşünülemez. Günümüzdeki Rusya'nın petrol sektörünün güçlü ve/veya zayıf olmasının arkasında yatan sebepler SSCB yıllarında başlamıştır. SSCB tarih sahnesinde bulunduğu sürece kendi iç ekonomi ve dış politika sorunlarını "siyah altın" olarak

---

[123] BP, **a.g.e.,** s. 18

[124] Alena Mahneva, "Rossiya Podelilas Neftyu" (Rusya Petrolünü Paylaşmıştır), **Vedomosti Gazetesi,** №4092, 09.06.2016.

[125] MER (Rusya Enerji Bakanlığı), Web Sayfası, (Çevrimiçi) http://minenergo.gov.ru/node/1210, (Erişim Tarihi: 15.10.2016)

* Doğu Sibirya ve Pasifik Okyanusu (ESPO) petrol boru hattı Rus petrolünün Asya Pasifik bölgesindeki ülkelerine ulaştıran boru hattıdır.

[126] James Henderson ve Tatiana Metrova, **Energy Relations Between Russia and China: Playin Chess With The Dragon**, Oxford: OİES Publications, 2016, s. 30.

** Transneft tarafından işletilen Baltık Boru Hattı Sistemi, Timan Peçora ve Batı Sibirya'dan Finlandiya Körfezi'ndeki Primorsk Limanı'na ham petrol sevkiyatı için kullanılmaktadır. Limana ulaşan petrol tankerler ile Kuzey ve Batı Avrupa ülkelerine taşınmaktadır.

[127] Mihail Demurin, "Kak Latviya Poteryala Rossiyskiy Neftyanoy Tranzit" (Letonya'nın Rus Petrol Transitini Kaybedişi), 31.03.2016, (Çevrimiçi) https://ria.ru/analytics/20160331/1399406987.html, (Erişim Tarihi: 22.10.2016).

adlandırılan petrol sayesinde çözmeye gayret göstermiştir. Dünya genelinde petrol fiyatları yüksek seyrederken ayakta durmaya devam eden sosyalist sistem, 1980'lerde düşük fiyat döneminin başlamasıyla çökmüştür.

1970-1980'lı yıllarında, SSCB'de bir tarafta durmadan petrol üretim ve ihracatı artarken diğer tarafta altyapı ve jeolojik keşfe yapılması gereken yatırım tamamen unutulmuş gibi gözüküyordu. Keşfedildiğinde 6,5 milyar ton petrole sahip olan Samotrol petrol sahasından çıkarılan petrol 1980'da (154 milyon ton) rekor seviyesine ulaşmıştı. Buradan ihraç edilen petrolden elde edilen gelir belli olmayan dış politika amaçlar için harcanırdı. Sonraki yıllarda Samotlor'daki üretim hızlı düşüşe geçmişti: 1990'da 60 milyon ton, 1995'te ise 20 milyon ton.[128]

Ülke yönetimi enerji sektörünü kontrol altında tutmaktaydı; petrol ve doğalgaz üretiminde faaliyet gösteren kuruluşların müdürleri bile Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nden (SBKPMK) izin alınarak atanırdı. Ancak SSCB yönetimi, enerji sektöründe yaklaşan sorunlar hakkında uyarıda bulunan uzmanları dikkate almıyordu.[129] Ve uzun zaman geçmeden bu sorunlar ortaya çıkmaya başladı.

1990'lara gelindiğinde, önceki yıllara göre büyük petrol yatakları daha az keşfediliyor, keşfedilenlerin maliyeti ise yüksek oluyor ve gittikçe petrol kalitesi de düşüyordu. Örneğin, Tyumen oblastındaki yeni petrol kuyusundan 1975'te günlük 138 ton petrol çıkarılırken 1994'e gelindiğinde aynı kuyudan ancak 10-12 ton çıkarılmaktaydı.[130]

Bunun yanı sıra, petrol kuyularının işletimi için, devlet tarafından yeterince teknik yardım gelmiyordu. Sonuçta, ülke genelinde petrol kuyuları çalışamayacak hale gelmeye başlamıştı; 1995'e gelindiğinde 140 bin kuyudan 22 bini işletilemez hale gelmişti.[131]

---

[128] Gustafson Thane, **Crisis amid Plenty: The Politics of Soviet under Brezhnev and Gorbachev,** Princetone: Princetone University Yayınları, 1989.

[129] Lev TChurilov, İsabel Gorst, Nina Poussenkova, **Lifeblood of the Empire: The Personal History of the Rise and Decline of the Soviet Oil İndustry,** Moskova: PIW Yayınları, 1996, s. 116.

[130] Vagit Alekperov, **Vertikalno İntegrirovannıye Neftyanıye Kompanii Rossii. Metodologiya Formirovaniya I Realizatsiya** (Rusya'nın Dikey Entegre Yapılı Petrol Şirketleri), Moskova: AUTOPAN Yayınları, 1996, s. 13.

[131] Hudson Jeremy ve Poussenkova Nina, **Russian Oil: İndustry Background and Status,** London: Salomon Brothers Yayınları, 1996, s. 16.

Böylece, SSCB tarih sahnesinden çekilirken Rusya'ya planlı ekonomi tarafından yıpratılan petrol endüstrisini bırakmıştı. Lukoil, Yukos, Surgutneftegaz, Rosneft, Transneft gibi büyük petrol şirketleri böyle bir ortamda ortaya çıkmıştır.

2.1.1.3.1. Lukoil

1991'de SSCB hükümetinin çıkardığı kararname ile Sibirya'da faaliyette bulunan Langepasneftegaz, Urayneftegaz ve Kogalımneftegaz şirketlerinin birleştirilmesi sonucunda «LangepasUrayKogalımneft» adı altında petrol konsorsiyumu (şirketler birliği) kurulmuştu. 1993'te ise, adı geçen konsorsiyum Lukoil Anonim Şirketi'ne dönüştürülmüştür.[132]

Kurucusu ve günümüzde de başkanı olan Vagit Alekperov sayesinde «Lukoil» 1990'lar boyunca Rusya'nın petrol endüstrisinde liderliği elinde tutmuştur. O dönemdeki Rusya hükümetine şirketin "koruyucusu" olarak bakılır. Nisan 1995'te enerji bakanı Yuriy Şafranik bir konuşmasında, devletin «Lukoil» tarafından yürütülen projelerini her zaman desteklediğini ve gelecekte destekleyeceğini açıkça belirtmesi boşuna değildi.[133]

SSCB Petrol Bakanlığı'ndan geri kalan harabelerden yükselen Lukoil, uzun dönem Rus petrol endüstrisinde lider konumundaydı. Lukoil Rusya'nın petrol sektöründeki merkezi karar alma politikasını ortadan kaldırma, özelleştirme ve Batı'daki özel teşebbüs modelini örnek alma yolundaki deneylerinden ilkiydi. Dolayısıyla, şirketin stratejisi, yurt dışına genişleme ve dışarıdan sermaye çekmekten oluşmaktaydı. [134]

1990'larda «Lukoil» Rusya'nın "petrol elçisi" idi. Kıbrıs, Bulgaristan, Romanya Karadağ, Sırbistan, Moldova, Macaristan, Polonya, Latviya, Estonya, Irak, İran, Kolombiya, Suudi Aravistan, Mısır gibi ülkelerde faaliyette bulunmaktadır. Şirket, rakiplerini geride bırakarak Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerinde faaliyete

[132] Nina Poussenkova, "Rossiyskaya Neftyanaya Promışlennost: 20 Let Kotorıye Potryasli Mir" (Rusya'nın Petrol Endüstrisi: Dünyayı Sarsan 20 Yıl), **İstoriya Novaoy Rossii: Oçerki, İntervyu** (Yeni Rusya'nın Tarihi), ed. Sergey Filipov, C. 2, Sankt-Peterburg: NORMA Yayınları, 2011, s. 447.

[133] Vitaliy Lesniçiy, "Lukoylovskaya Nauka Vıjivat" (Lukoil'in Hayatta Kalma Bilimi), **Neft Rossii Dergisi**, özel sayı, **t.y.** s. 22.

[134] İsabel Gorst, "Lukoil: Russia's Largest Oil Company", (The Changing Role of National Oil Companies in İnternational Energy Markets), **The James A. Baker İnstitute for Public Policy**, (Mart 2007), s. 1.

başlamıştı: Kazakistan'ın Tengiz ve Kumkol petrol sahalarını işletmeye başlamış, 1993'te Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) ile ilk çerçeve anlaşma imzalanmıştı. 1994'te ise Hazar denizinde bulunan Azeri-Çirag-Güneşli petrol yataklarının işletimi için "Yüzyılın Anlaşması" imzalanmış ve %10 hisse senedi Lukoil'a aitti. Arkasından Şah Deniz, Yalama ve Karabağ petrol yatakları geldi.[135] 1990'lar Rusya'sı için, SSCB'nin dağılmasından sonra açıkta kalan komşu ülkelerinde etkisini yeniden kurması ve diğer BDT ülkeleriyle olan enerji ilişkilerini bir adım ileriye götürmesi önemliydi.

Lukoil, 1993'te Rusya hükümeti tarafından ortaya çıkarılan ticaret filosunu canlandırma projesi çerçevesinde petrol tankerleri üretmeye başlamıştı. 1998'in sonuna gelindiğinde, şirketin elinde Rus gemi taşımacılığının % 13'nü oluşturan 66 gemi vardı.[136]

Devlete ait Rosneft'ten sonra Rusya'nın en büyük ikinci petrol şirketi olan Lukoil, dünya petrol rezervlerinin % 1'ini elinde tutarak küresel petrol üretiminin % 2'sini gerçekleştirmektedir. Rusya'nın toplam petrol üretiminin % 16,4'ünü ve rafine edilen petrolün % 15,7'sini Lukoil üretmektedir. Şirketin hidrokarbon rezervlerinin % 87'si Rusya'da bulunmaktadır. Ürettiği petrolün %42'si Batı Sibirya bölgesinde bulunmaktadır. 12 ülkede petrol arama ve üretim projeleri vardır. 5 farklı ülkede petrol rafinerileri olan şirket Rusya'da 4 petrol ve 4 doğalgaz rafinerisine sahiptir. Özel teşebbüs olan şirketin yıllık cirosu 144 milyar, net karı ise 5 milyar dolardır.[137]

17 Ağustos 2009'da Astrahan şehrinde, Rusya Devlet Başkanı Dmitriy Medvedev, Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ve diğer önemli bakanlıkların katıldığı ve Hazar Denizi bölgesindeki işbirliğinin konuşulduğu toplantıda Lukoil'in başkanının da bulunması, söz edilen şirketin Rusya'nın enerji ve dış politikasında devlet tarafından araç olarak kullanıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Bu toplantıda Rusya'nın Hazar Denizi bölgesindeki iki önemli hedefi: Rusya'yı saf dışı bırakarak Hazar Denizi'nden geçecek her türlü hidrokarbon enerji kaynaklarını taşıyan boru hatlarının ve Hazar Denizi havzasında, bu bölgeden olmayan güçlerin askeri varlığının engellenmesi olarak

[135] Sergey Aleksandroviç, "Lukoil Formiruyet Novuyu Rossiyskuyu Politiku na Kaspii" (Lukoil Hazar Deizinde Yeni Rus Politikasını Oluşturuyor), **Neft i Kapital Dergisi**, №4, (Nisan 2000), s. 4-7.

[136] Svetlana Azarova, "Lukoil Gotovitsya Monopolizirovat Severnıy Morskoy Put" (Lukoil Kuzey Deniz Yolunu Tekelleştirmeye Çalışıyor), **Neft i Kapital Dergisi**, №2, (Şubat 1999), s. 30.

[137] Lukoil Web Sayfası, (Çevrimiçi) http://www.lukoil.ru/static.asp?id=9, (Erişim Tarihi: 11.11.2016).

belirlenmişti.[138] Buradan anlayacağımız gibi, Lukoil her ne kadar özel teşebbüs olsa da Rusya'nın enerji politikalarında küçümsenmeyecek rolü vardır.

2.1.1.3.2. Surgutneftegaz

1993 Mart ayında dikey entegrasyon yoluyla kurulan Surgutneftegaz,[139] Rusya'nın Kuzeybatı bölgesindeki petrol üretimini sağlamak için kurulmuştu. Lukoil için "birinci" denilirken, Surgutneftegaz için "eşsiz", "tek" gibi kelimeler kullanılmaktadır. Lukoil'den farklı olarak, Surgutneftegaz'ın yönetimi, kurulduğu günden itibaren şirketi her türlü dış güçlerden koruyarak, sadece kendi gücüne dayanarak gelişmeyi seçmişti. Bu bağlamda, hisse senetlerinin sıradan vatandaşlara satıldığı "halk özelleştirmesi" yoluna gidilmişti. Rusya'nın kuzeyindeki yerlilerin her biri, çeşitli petrol şirketlerin iki yüze yakın hisse senedini satın alabiliyordu.[140]

Surgutneftegaz başkanı Vladimir Bogdanov, devletten borç almama prensibinden hiçbir zaman vazgeçmemiştir. 1990'ların ikinci yarısından itibaren şirket devlet bütçesine borçlu olmamasının yanında hiçbir zaman vergi küçültme yoluna gitmemiştir. Fakat, şirket kendi finansları hakkında fazla bilgi paylaşmadığı için, Rus kamuoyu Surgutneftegaz'ın hükümetten fazla yardım aldığı ve hatta Putin'in gizli patronu olduğunu iddia etmektedir. Gazetecilerin: "Diğer şirketlerin neredeyse iflas noktasına gelmesine rağmen, Surgutneftegaz bu kadar finansal istikrara nasıl sahip olabilmektedir" sorusuna V. Bagdanov: "Bizde hırsızlık yoktur" diye cevap vermiştir. 1999'da şirketin, Rusya'nın petrol tarihinde görülmemiş 1,2 milyar dolar geliri elde etmesi boşuna değildi. [141]

1990'ların başında Bagdanov şirketinin yabancıların eline düşmemesi için elinden geleni yapmaktaydı. Ortak girişimler yerine Rus şirketlerin yerli teknoloji kullanarak petrol üretimini gerçekleştirilebileceğine ve bunun Rusya için daha karlı olacağına

---

[138] Kremlin Web Sayfası (Çevrimiçi) http://kremlin.ru/events/president/news/5211, (Erişim Tarihi: 09.11.2016).

[139] Ayrat Şammazov ve Boris Mastobaev, **Oçerki po İstorii Neftyanoy İndustrii SSSR** (SSCB Petrol Endüstrisinin Tarihi), Ufa: UGNTU Yayınları, 1999, s. 102.

[140] Timofey Rıjkov, "Neftyanıye Kompanii Rossii: Stanovleniye i Vıbor Strategiy Razvitiya" (Rusya'nın Petrol Şirketleri: Ortaya Çıkışı ve Stratejileri), **KubGAU Dergisi**, №81 (Haziran 2012), s. 5.

[141] Sergey Aleksandroviç, "Neukradennıy Milliard" (Çalınmamış Milyar), **Neft i Kapital Dergisi**, №3, (Mart 2000), s. 4.

inanmaktaydı. Bunun yanında, Bogdanov yurtdışından gelişmiş teknolojiyi satın alarak bunların benzerini Rus fabrikalarında üretmeyi denemekteydi.[142] Şirketin üretim stratejisi de benzersizdi. Rusya'daki petrol şirketlerinin üretimi sadece 2000 yılında artış gösterirken, Surgutneftegaz 1994'te Tyanskoye ve Konitlorskoye sahalarını işletmeye başlamış ve 1996 yılına gelmeden üretim artışını göstermiştir. Rakipleri üretimi artırmak için diğer şirketleri satın alırken, Surgutneftegaz yeni petrol yataklarını keşfederek artırmaktaydı.[143]

Surgutneftegaz, genel müdürlüğünü Surgut şehrinde bırakarak Rusya'nın dikey birleşmiş şirketleri arasında Moskova'ya taşınmayan tek şirkettir. Kremlin'e sadık olan[144] şirketin müdürü V. Bogdanov RF Başkanı Putin'in Batı Sibirya'daki birinci başkanlık seçim kampanyasını yürütmüştü.[145]

Yurt dışından gelen sermayeye dikkatli davranmakla birlikte şirket zaman şartlarına iyi uymaktadır. Fakat günümüzde bile diğer şirketlerden daha kapalıdır. Surgutneftegaz 2016 yılında 10 ay boyunca 51 milyon ton petrol ve 8 milyar metreküp doğalgazı üretmiştir.[146] PLATTS Ajansı tarafından yayımlanan araştırmaya göre, dünyanın en büyük 10 enerji şirketi arasında Surgutneftegaz 9'uncu sırada yer almaktadır.[147]

2.1.1.3.3. Rosneft

Tamamı kamuya ait olan Rosneft, SSCB'nin dağılmasından sonra SSCB Petrol ve Gaz Bakanlığı'nın halefi olarak kurulan Rosneftegaz'ın ve petrolün rafine, depolama ve dağıtımında faaliyet gösteren devlet teşebbüsü Rosnefteprodukt'un varlıkları devredilerek 1993'te kurulmuştu. Rosneft'e petrol sektöründe çalışan 250 devlet

[142] S., Kolçin, "Gonki po Neftyanoy Vertikali" (Petrol Sektöründeki Yarışma), **Neft i Kapital Dergisi**, №1, (Ocak 1996), s. 44.
[143] Poussenkova, **a.g.e.,** s. 450.
[144] Nina Poussenkova, "From Rigs to Riches: Oilmen vs Financiers in the Russian Oil Sector" (The Energy Dimension in Russian Global Strategy), **The James A. Baker İnstitute for Public Policy,** (Kasım 2004) s. 20.
[145] John D. Grace, **Russian Oil, Supply, Performance and Prospects**, Oxford: Oxford University Press, s. 136.
[146] Surgutneftegaz Web Sayfası, (Çevrimiçi) http://www.surgutneftegas.ru/ru/press/news/item/576/, (Erişim Tarihi: 13.11.2016).
[147] PLATTS, (Çevrimiçi) https://top250.platts.com/Top250Rankings, (Erişim Tarihi: 10.11.2016).

teşebbüsü devredilmişti.[148] Ancak, şirket Rosneftegaz'ın bütün varlıklarına sahip olamadı, çünkü önemli kısmı Rosneft kurulmadan önce Lukoil ve Yukos gibi büyük şirketlere geçmişti. 1990'lar boyunca Rosneft diğer şirketler karşısında çok zayıf kalmıştı.

Yeni kurulan dikey entegre şirketlere geçmeyen devlet hisselerini yönetmek, Üretim Paylaşım Anlaşmalarında (ÜPA) devleti temsil etmek ve petrol sektöründeki AR-GE'leri (Araştırma – Geliştirme) desteklemek için devlet teşebbüsü olarak kurulan Rosneft 1995'te hükümetin çıkardığı kararname ile anonim şirkete dönüştürülmüştü. Yeni yapıya sahip olan şirketin elinde: 4 tane rafineri ve birkaç üretici şirketi ile 16 pazarlama şirketi vardı. [149]

1990'larda Rosneft'in özelleştirilmesi birkaç kez gündeme gelmişti. Mayıs 1998'de şirketin %75 artı bir hisse senedinin, o dönemde çok yüksek rakam olan 2,1 milyar dolara satılacağı ilan edilmişti. Yabancılar da Rosneft'e ilgi gösteriyordu: SİDANKO – BP, Gazprom – Shell – Lukoil gibi ittifaklar ortaya çıkmıştı. Herkes, "YUKSİ" (Yukos ve Sibneft'in oluşturulup ve sadece birkaç ay sonra dağılan birlik) ile söz edilen iki ittifak arasında "devlerin savaşını" bekliyordu. Fakat mayıs ayına gelindiğinde, Yukos'un başkanı olan Mihail Hodorkovskiy, istenilen fiyatın çok yüksek olmasını sebep göstererek geri çekildi. Bunun sonucunda, şirketin satışı iptal edilmişti.[150]

2000'de Putin'in RF başkanı seçilmesinden sonra Rosneft'in petrol üretimi gittikçe artmaya başlamıştı. 2002'de hükümet Rosneft'in özelleştirilmesinden vazgeçtiğini ilan etmiş, 2004 yılında ise stratejik önemi olan şirketler listesine dahil etmişti. Fakat aynı yılın Aralık ayında şirket bu listeden çıkarılmıştı.[151] Rosneft 2002'den 2004'e kadar olan sürede, Severnaya Neft ve ESPO boru hattının transitinin artırılması açısından önemli olan Vankorskoye petrol sahasını işletme hakkına sahip Yeniseyneft'i bünyesine katmış ve böylece petrol rezervleri ve üretimini artırmıştı.

---

[148] Poussenkova, **İstoriya Novaoy Rossii…**, **a.g.e.**, s. 449.

[149] Rosneft Web Saysası, (Çevrimiçi) https://www.rosneft.ru/about/history/, (Erişim Tarihi: 11.11.2016).

[150] Kirill Bogdanov, "Nazlo Krizisu i Rekordam" (Kriz ve Rekorlar), **Neft i Kapital Dergisi**, №4, (Nisan 1998), s. 10.

[151] Evlaliya Samedova, "Rosneft: Ot Privatizatsii v 1990 Do Privatizatsii v 2016"(Rosneft: 1990'lardaki Özelleştirmeden 2016'daki Özelleştirmeye Kadar), **Deutsche Welle**, (Çevrimiçi) http://dw.com/p/1Jz09, (Erişim Tarihi: 16.100.2016).

Putin RF'nun başına geçtikten sonra birkaç yıl içinde Rosneft'in petrol üretimi hızlıca yükselmeye başlamıştı. Ancak, 2000'lerin ortasında şirketin artan gücünün arkasında yatan sebep Yukos'un satın alınmasıdır. 2004'te RF hükümeti, Yukos'un 28 milyar dolar vergi kaçakçılığında bulunduğunu sebep göstererek, bünyesinde bulunan Yuganskneftegaz'ın sahip olduğu hisselerin %76,79'u açık artırmaya çıkarmıştı. Açık artırmaya Gazprom'un yan kuruluşu olan Gazpromneft ve iki hafta önce küçük bir şehirde kurulmuş olup kimse tarafından tanınmayan Baykalfinansgrup katılmış ve kazanan ikincisi olmuştu. iki gün sonra, Rosneft'in Baykalfinansgrub'u 10 bin rubleye (350 dolar) satın aldığı ilan edilmiştir.[152] Açık artırmaya Rosneft kendisi katılsaydı, şirkete karşı Avrupa Adalet Divanı'nda dava açılma tehlikesi vardı.[153] Söz edilen Yukos olayının, devletin enerji sektöründeki rolünün Putin'in planladığı gibi artmasında önemli yeri vardır.[154]

2012'de Rosneft TNK – BP* şirketini bünyesine katacağını ilan etmiş ve 2013'te satın almıştı. Rosneft BP tarafına 16,65 milyar dolar ve kendi hisselerden 12,84'ünü, TNK tarafına ise 27,73 milyar doları ödemiştir. Aynı anda, BP 4,8 milyar dolara Rosneft'in hisselerinin %5,66'sını satın almış ve böylece Rosneft'in %19,75'ine sahip olmuştur.[155]

12 Kasım 2016'da Rosneft 329,6 milyar rubleye Başneft'in hisselerinin %60,16'sını (RF'nun şirketteki payı) satın almıştır. Başneft'in sahibi olan Vladimir Yevtuşenkov 2014'te tutuklandıktan sonra devlet şirket üzerinde kontrolünü kurmuş, hisselerin hepsi devlete geçtikten sonra Yevtuşenkov serbest bırakılmıştı.[156]

2016 yılının sonuna gelmeden Rosneft Başkortostan Cumhuriyeti'nin Başneft'te kalan payını da satın almak istediğini belirtmiştir (hisselerin %25,79'u). Şimdilik ise,

[152] Edward Lucas, **The New Cold War**, New York: Palgrave Press, 2009, s. 50.

[153] Marshall I. Goldman, **Petrostate, Putin, Power and the New Russia**, New York: Oxford University Press, 2008, s. 120.

[154] Robert W. Orttung, "Energy and State-Society Relations, Socio-political Aspects of Russia's Energy Wealth", **Russian Energy Power and Foreign Relations**, Jeronim Perovic, Robert W. Orttung ve Andreas Wenger ed., London: Routledge Press, 2009, s. 65.

* Rusya'nın petrol sektöründe üçüncü en büyük şirket idi. Ortaklığın hissedarları BP ile AAR (Alfa Grup, Access İndustries ve Renova) konsorsiyumuydu. TNK – BP Rus petrol ve gaz şirketi Slavneft'in %50'sine de sahipti. Ruysanın toplam petrol üretiminin %16'sı TNK – BP şirketinin elindeydi.

[155] Vladimir Dobrenko ve Natalya İspravnikova, "Rossiyskaya Versiya "Kapitalizma Dlya Svoih": Est li Vıhod iz Tupika" (Kapitalizm'in Rus Versiyonu: Çıkış Var Mı), **Vestnik Moskovskogo Universiteta Dergisi**, №3, (Mart 2013), s. 37.

[156] "Yevtuşenkov Serbest Bırakılmıştır" (Çevrimiçi) http://www.newsru.com/russia/14jan2016/evtushenkov.html, (Erişim Tarihi: 17.11.2016).

şirket Başkortastan Cumhuriyeti ve Rosneft tarafından birlikte işletilmektedir.[157] Başneft'i bünyesine kattıktan sonra Rosneft'in dünya petrol pazarındaki payı % 5,4'e ulaştı. Rusya'da üretilen petrolün % 40'ı ve doğalgazının % 16'sı Rosneft'ten gelmektedir.[158] Tamamı kamuya ait olan Rosneft, devletin enerji piyasalarına müdahalesinin en önemli araçlardan birisidir.

Rusya hükümeti ABD ve Avrupa tarafından uygulanan yaptırımlar sonucunda zor duruma düşen ülke ekonomisini az olsun iyileştirmek için 2016 yılı başından beri Rosneft'in özelleştirmesini tartışıyordu. En son olarak 7 Aralık 2016 tarihinde Rosnef CEO'su İgor Sechin tarafından RF devlet başkanı Vladimir Putin'e verilen bilgiye göre Rosneft'in yüzde 19,5'lik hissesi, İngiltere – İsviçre ortaklığındaki Glencore ve Katar devlet fonundan oluşan konsorsiyuma 10,5 milyar avroya satılmıştır.[159] Verilen bilgiye göre, bu hisse satışı, dünya enerji sektöründe 2016 yılında gerçekleşen en büyük satış işlemidir.

2.1.1.3.4. Transneft

Müşterek taşıma işleri yapan Transneft eski Glavtransneft'in halefidir. Glavtransneft SSCB döneminde Petrol ve Doğalgaz Bakanlığı'nın bir alt birimi olarak 17 alt bölgesel kuruluştan oluşmaktaydı. 1992'de kurum ham petrol boru şebekesinin işletimini yapan Transneft ve petrol ürünlerini taşıyan boru hatlarının işletiminden sorumlu olan Transnefteprodukt olmak üzere iki ayrı kuruluşa bölünmüştür.[160] Günümüzde Transneft ise 12 bölgesel kuruluştan meydana gelmiştir. Devlet merkezli olan Transneft yaklaşık 73 bin km olan dünyanın en uzun petrol boru hattı ağına sahiptir. Şirketin elinde 500'den fazla pompalama istasyonu ve 24 milyon m^3 kapasiteli depolama tesisleri vardır. Rusya'da ham petrolün %90'ı Transneft tarafından taşınmaktadır. Petrol ürünlerinin tamamının taşımacılığı ise alt şirketi oan Transnefteprodukt tarafından yapılmaktadır. Kamu şirketi olan Transneft, Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu hariç Rusya'daki tüm petrol boru hatlarına sahiptir. Kanun

[157] **Argumentı I Faktı**, 15.11.2016, s. 2.
[158] Rosneft Web Saysası, (Çevrimiçi) https://www.rosneft.ru/about/Glance/, (Erişim Tarihi: 15.10.2016).
[159] **Gazeta.ru**, 08.12.2016, s. 12.
[160] Yuriy Vorobyev, Valeriy Akimov ve Yuriy Sokolov, **Preduprejdeniye I Likvidatsiya Avariynıh Razlivov Nefti I Nefteproduktov** (Petrol ve Petrol Ürünleri Kazalarının Önlemi), Moskova: İnstitut Riska i Bezopastnosti Yayınları, 2005, s. 44.

hükmünde kararname ile Ağustos 1993'te A.Ş. olarak kurulan Transneft'in tam hisseli olarak devlete ait olması garanti altına alınmış ve aynı yasayla özelleştirilmesi yasaklanmıştır.[161]

Transneft'in son dönemde uyguladığı politikalardan biri Baltık bölgesindeki limanlardan geçen Rus petrol transitini 2018'e gelmeden sıfıra indirmeye çalışmasıdır. 2015'te bölgeden geçen petrol ürünleri 9 milyon ton iken 2016'da 5 milyona düşmüştür. Rusya hükümetinin aldığı kararı sonucunda Transneft Baltık limanları yerine ülkesindeki Primorsk, Novorossiysk ve Ust – Luga gibi limanlara yönlenmektedir.[162]

Rusya hükümeti bir tarafta petrol sektörünü özelleştirmeye devam ederken diğer tarafta petrol boru hatlarının yönetiminin yegâne sahibi olan Transneft'i elinde tutarak özel petrol şirketlerini kontrol etmeye devam etmektedir. Şirketin elde ettiği kar da federal hükümete gitmektedir. Bunun yanında, diğer önemli şirketler gibi Transneft de Rusya'nın enerji politikalarında Moskova tarafından bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu sebeple devletin yakın gelecekte Transneft'i özelleştirmeyeceğini düşünmekteyiz.

2.1.1.4. Rusya'nın Petrol Boru Hatları

Rusya'nın petrol alanında ihracatçı konumunun yanı sıra petrol transit yollarını da kontrol altında tutmak isteme sebebinin, enerji diplomasisini kullanarak tekrar süper güç konumuna ulaşmak olduğunu söyleyebiliriz.[163] Ayrıca Rusya sadece petrol boru hatlarını elinde bulundurarak dünya petrol arzını etkilemekle kalmayıp, petrol ihracatını yaptığı devletleri hem ekonomik hem de siyasi açıdan kontrol etmeyi amaçlamaktadır.[164]

RF boru hatları sektörünün kendine has bazı zorlukları da bulunmaktadır. Bunlar ülkenin coğrafi büyüklüğü, iklim koşulları ve farklı tipte geniş arazilerin olmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle ülkenin kuzeyi, boru hatları açısından elverişsizdir.[165] Rus

[161] Transneft Web Sayfası (Çevrimiçi) http://www.transneft.ru/about/, (Erişim Tarihi: 21.11.2016).
[162] **Argumentı I Faktı**, 12.09.2016, s. 7.
[163] Gökhan Özkan, "Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği", **Akademik Bakış Dergisi**, C.4, S.7, (2010), s. 10.
[164] Osman Nuri Aras, **Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**, İstanbul: Der Yayınevi, 2001, s. 55.
[165] P. Dash, "Pipeline Politics: Route ptions For Central Asian Oil Trade", **Economic and Political Weekly**, C.35, S.37, (2000), s. 3302.

petrol ihracatı esas olarak Baltık Denizi ve Karadeniz'de yer alan terminaller aracılığı ile yapılmaktadır. Rusya'nın hali hazırda olan birçok boru hattı ve bunların yanında birçok boru hattı projesi bulunmaktadır. Ancak bu kısımda, sadece belli başlı petrol boru hatları incelenecektir.

Günümüzde Rus petrol ihracatı ve BDT ülkeleri petrolünün transiti için dört temel istikametin geliştirilmesi hedeflenmektedir: **Kuzey – Baltık, Orta – Avrupa, Hazar – Karadeniz – Akdeniz** ve **Doğu – Sibirya**.[166] Aynı zamanda Asya – Pasifik'in (özellikle Çin'in) petrol tüketiminin gittikçe artmasından dolayı bu bölgeye olan ilgi yükselmektedir.

2.1.1.4.1. Druzhba Boru Hattı

Rusya'nın Avrupa'ya petrol ihracı için kullandığı yollardan birisi Druzhba Boru Hattıdır. İnşaatı 1960'ta başlayıp 1964'te biten Druzhba ya da "Dostluk" boru hattı 8900 km olup dünyanın en uzun boru hattıdır. 3900 kilometresi Rusya'nın topraklarından geçmekte. Transneft şirketi, petrol boru hattının yönetim ve işletiminden sorumludur. Druzhba boyunca 46 pompalama istasyonu vardır. Depolama tesislerinin kapasitesi 1,8 milyon metreküptür. Boru hattından günlük ortalama olarak 1,3 milyon varil petrol ihraç edilmektedir.[167] İlk başta Rusya'daki Volga – Ural bölgesinden petrolün Doğu Avrupa ülkelerine taşınması için inşat edilen boru hattı, ilerleyen yıllarda projenin genişletilmesi sayesinde Batı Sibirya ve Hazar havzasından (Kazakistan) petrolü de nakletmeye başlamıştır. Druzhba Rusya'nın Almetyevsk şehrinde başlayıp Beyaz Rusya'nın batısındaki Mozır şehrine ulaştıktan sonra kuzey ve güney olmak üzere iki kısma ayrılıyor. Kuzey kısmı Polonya, Letonya, Litvanya ve Almanya'ya ulaşırken, güney kısmı Ukrayna, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'dan geçerek Macaristan'a ulaşmaktadır.[168]

---

[166] "Rusya'nın Petrol Boru Hatları", (Çevrimiçi) http://www.mirnefti.ru/index.php?id=217, (Erişim Tarihi: 04.12.2016).

[167] Vladimir Tuchkov, "Druzhba Boru Hattı", (Çevrimiçi) http://svpressa.ru/post/article/109730/, (Erişim Tarihi: 01.12.2016).

[168] Evgeniy Khartukov ve Yelena Starostina, "Ex – Sovet Oil Export: Constrains, Outlook and Global İmpact", **Energy Politics**, S. 7, (2005), s. 35.

Druzhba petrol boru hattının birkaç yıl sonra "kuruyacağı" söylenmektedir. Örneğin SSCB döneminde Druzhba'dan geçen petrol Çek Cumhuriyeti'nin petrol ihtiyacının %100'ünü karşılarken, günümüzde %40'ını karşılamaktadır. 2015'te Rusya Druzhba ile 52,3 milyon ton petrol ihraç etmiş, 2016'da ise sadece 50 milyon ton ihraç edilmiştir.[169] Rosneft ve Lukoil Druzhba ile yapılan petrol ihracatından vazgeçmiştir. Bu durum bize Druzhba'nın yavaşça sonuna doğru yaklaştığını gösterir. Bunun arkasında birkaç sebep yatmaktadır. Birincisi, Rusya Ukrayna ve Beyaz Rusya gibi transit ülkelerle olan anlaşmazlıklardan dolayı Avrupa'ya olan petrol ihracatı için farklı yollar aramaktadır. İkincisi, Druzhba boru hattının tam işletimi için yeterince yatırım ve bakım işleri yapılmamaktadır. Üçüncüsü, Druzhba'nın taşıdığı petrol Batı Sibirya, Kafkasya ve Kazakistan'da üretilmektedir.[170] Fakat bu bölgelerdeki petrol üretimi maksimuma ulaşmış hatta azalmaya başlamıştır. Rusya'nın üretimi artan petrol bölgeleri ise diğer taşıma güzergâhlarına bağlıdır. Buradan yola çıkarak, enerji şirketlerinin gelecekte petrol üretiminin azalması beklenen bölgelere bağlı olan Druzhba boru hattına onlarca milyon dolar yatırım yapmak istemeyeceğini söyleyebiliriz. Druzhba'nın oyun dışı kalmasına sebep olacak problemlerden bir diğeri, Rusya'nın son yıllarda Çin ve Hindistan'a olan ihracatını arttırmaya devam etmesidir.

İnşaatı 1979'da tamamlanan Adria petrol boru hattı, Hırvatistan'ın Kuzey Adriyatik'teki Omisalj limanında Orta Doğu petrolünü yükleyerek Macaristan'a kadar taşıması için tasarlanmıştır. Adriya boru hattının akım yönünü ters çevirerek Rus petrolün Adriyatik'e indirmek, 1990'lardan beri gündemde olan bir projedir. Rus petrolün Akdeniz'e direkt erişimi olan Adriyatik limanına ulaşması Rusya'nın Karadeniz boğazlarını bypass etmesi anlamına gelir. Projenin amacı, Rus petrolün Akdeniz ve Balkan ülkelerine ve ABD pazarına ulaştırılmasıdır.[171] Adria ve Druzhba boru hatlarının bağlanmaları için altı ülkenin (Rusya, Beyaz Rusya, Ukrayna, Hırvatistan, Macaristan ve Slovakya) işbirliği içinde olması gerekir. Bu ülkeler 2002'de

[169] Mariya Platonova, "Rusya'nın Petrol İhracatı", (Çevrimiçi) http://www.gudok.ru/news/infrastructure/?ID=1325700, (Erişim Tarihi:05.11.2016).
[170] Vadim Foytik, "50 Yıl Sonra Druzhba'nın Sonu", (Çevrimiçi) http://inosmi.ru/europe/20120510/191779582.html, (Erişim Tarihi:06.04.2016).
[171] William Ratliff, **Russia's Oil in America's Future: Policy, Pipelines and Prospects**, Hoover Press, 2003, s. 12-13.

işbirliği anlaşmasını imzalamışlardı.[172] Fakat transit ülkeleri projenin detayları üzerinde anlaşamadıkları için proje son on yıl unutulmuştu. En son olarak 15 Kasım 2016'da Macaristan Rusya'nın Transneft şirketine Adria – Druzhba projesi çerçevesinde işbirliği teklif etmiş, Transneft ise bu teklife olumlu cevap vermiştir.[173]

Harita 2. Druzhba Petrol Boru Hattı

Kaynak: Michel Choussudovsky, "The EurasianCorridor: Pipeline Geopolitics and the New Cold War", **Global Research**, (Ağustos 2008), (Çevrimiçi) http://www.globalresearch.ca/the-eurasian-corridor-pipeline-geopolitics-and-the-new-cold-war/9907, (Erişim Tarihi: 01.03.2016).

2.1.1.4.2. Baltık Petrol Boru Hattı Sistemi (BPS)

2001'de kullanılmaya başlayan Baltık Boru Hattı Sistemi Rusya'nın Batı Sibirya, Timan Peçora, Ural – Volga bölgelerinden ve Kazakistan başta olmak üzere Orta Asya ülkelerinden Rusya'nın Finlandiya Körfezindeki Primorsk limanına ham petrol taşımak için inşaat edilmiştir. Maliyeti 2,5 milyar dolardır. 2001'de kapasitesi 12 milyon ton olan BPS, 2006'da 75 milyona ulaşmıştır.[174] Rus petrolünü hem Kuzey hem de Batı Avrupa ülkelerine taşıyan BPS Rusya'ya Avrupa pazarlarına doğrudan ulaşma imkanı

[172] Ganna Luta ve Antonina Shegelskaya, "Druzhba – Adria Projesi" (Çevrimiçi) http://gazeta.zn.ua/ECONOMICS/proekt_druzhbaadriya_ukrtransnafta_integriruet_svoi_interesy_s_neftetransportnymi_partnerami.html, (Erişim Tarihi: 04.02.2016).

[173] Neftegazovaya Vertikal, (Çevrimiçi) http://www.ngv.ru/news/vengriya_predlagaet_transnefti_sotrudnichestvo_v_ramkakh_nefteprovoda_adriya_/, (Erişim tarihi: 28.11.2016).

[174] Yuri Zverev, "Competition and Coorperation Problems in Energy Sector of the Baştic Region", **Baltic Region**, (Ocak 2010), s. 31.

sağlamakta ve Baltık ülkeleri (Estonya, Letonya ve Litvanya) üzerinden geçen transit yollarına olan bağımlılığını azaltmaktadır.[175] Bu üç ülkeden geçen Rus petrolü 2003'te 24,1 milyon ton iken, 2007'de 6,5 milyona düşmüştür. Rusya 2018'de Baltık ülkelerinden geçen petrol ihracatını tamamen durdurmayı planlamaktadır.[176] Bu durum Rusya'nın Kuzey Avrupa'ya petrol ihracatında transit ülkelerle olan sorunlar sonucunda ülkenin enerji stratejisinde ortaya çıkan değişikliği göstermektedir.

2007'de Avrupa Beyaz Rusya ile Rusya arasında çıkan anlaşmazlığın esiri olmuştur. Rusya'nın Beyaz Rusya'ya olan petrol ihracatını vergilendirmeye başlamasına cevap olarak Beyaz Rusya petrol transitinden vergi almaya başlamıştır. Bu kriz sonucunda Rusya BPS – 2 inşaatına karar vermişti. Beyaz Rusya sınırına yakın olan Uçena şehrinde başlayıp Druzhba petrol boru hattını Finlandiya Körfezindeki Ust – Luga limanına bağlamıştır.[177] Yıllık kapasitesi 30 milyon ton olan BPS – 2 projesinin hayata geçmesi ile Druzhba ile yapılan petrol ihracatında düşüş ortaya çıkmıştır. 2008'de başlayıp 2011'de inşaatı biten boru hattı sisteminin en önemli amacı Beyaz Rusya ve Ukrayna'yı bypass etmektir.

Harita 3. Baltık Petrol Boru Hattı Sistemi

Kaynak:http://gpf-europe.com/context/maps/?id=6171, (Erişim Tarihi: 07.12.2016).

[175] Pami Aslto, **The EU – Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security,** Ashgate Publishing , 2008, s. 150.
[176] **Komersant,** 12.09.2016. s. 8.
[177] Drzazga Michal, Kolowrocki Krzysztof ve Soszynska-Budny Joanna, "Oil Pipeline Critical İnfrastructure Network", **Journal of Polish Safety and Reliability Association**, C. 7, S. 2, (2016), s. 53-54.

2.1.1.4.3. Doğu Sibirya – Pasifik Okyanusu Petrol Boru Hattı (ESPO)

2010'a kadar Rusya'nın petrol ihracatının büyük bir kısmı, doğusuna uzanan boru hatlarının olmamasından ve demir yol taşımacılığının pahalı olmasından dolayı Avrupa ülkelerine yönelik idi. Fakat son dönemde Avrupa pazarında rekabetin ve bunun yanında risklerin artması petrol ihracatı kanallarının çeşitlendirilmesini hızlandırmıştı. ESPO boru hattı inşaatının arkasında yatan sebeplerden bir diğeri, Doğu Sibirya'nın büyük ve araştırılmamış petrol rezervlerine sahip olmasına bağlı olarak gelecekte Rusya petrol üretiminin merkezi olacağı öngörülmesi ve buranın diğer bölgelere göre Asya – Pasifik'e daha yakın olmasıdır.

Devlet Başkanı Putin'in 2006 Mart'ında Pekin'e yaptığı ziyaret esnasında Rusya ve Çin arasında elektrik, doğal gaz, petrol ve enerji alanlarında enerji anlaşması imzalanmıştır. Rosneft, Trnsneft ve Çin Milli Petrol Kuruluşu (CNPC) arasında imzalan anlaşmaya göre Çin tarafı Rus şirketlere 25 milyar dolarlık kredi sözü vermişti.[178] Anlaşmalar sonucunda taraflar Rusya'nın doğusundan Pasifik'e ulaşacak olan boru hattının bir ayağını Çin'e ulaştırmayı kararlaştırmıştı.

4,8 bin km uzunluğunda olan ESPO boru hattı, Tayşet şehrinde başlayıp Kozmino Körfezinde bitmektedir. Tayşet'ten Skovorodino'ya kadar olan birinci kısmının inşaatı 28 Nisan 2006'da başlayıp 2009'da bitmişti. Skovorodino'dan Kozmino petrol terminaline kadar olan ikinci kısmı inşaatı 13 Ocak 2010'da başlayıp 2012'de bitmiştir.[179] 2020'ye kadar olan dönemde ESPO boru hattının Tayşet – Skovorodino kısmının kapasitesinin yıllık 80 milyon ton, Skovorodino – Kozmino kısmının kapasitesinin ise 50 milyona kadar genişletilmesi planlanmaktadır.[180] ESPO genişletme projesi içinde Kuyumba – Tayşet Petrol Boru Hattı çok önemli yere sahiptir. Birinci aşaması 2016 sonunda biten ve yıllık kapasitesi 8,6 milyon ton olan boru hattı, Krasnoyarsk Kray'ında bulunan Yurubçeno – Tohomskiy ve Kuyumba petrol sahaları

[178] Merve Suna Özel, "ABD'yi Kıskandıran Çift: Rusya – Çin", **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, (Çevrimiçi) http://www.21yyte.org/arastirma/rusya/2013/04/15/6949/abdyi-kiskandiran-cift-rusya-cin, (Erişim Tarihi: 15.04.2015).

[179] Vadim Onopriuk, "Potok Stanovitsya Şire" (Petrol Akımı Genişliyor), **Rossiyskaya Gazeta**, Y. 72, S. 6643, 07.04.2014, s. 6.

[180] Darya Kozlova, "V Masştabah Aziatskogo Regiona. Eksport Nefti na Vostok: Tendentsii i Perspektivı" (Asya Pasifik Bölgesi Çerçevesinde Petrol İhracatı), **Napravleniye Dergisi**, №5, (Haziran 2016), s. 34.

Tayşet kentinde ESPO'ya bağlıyor. Projenin ikinci aşaması olarak, boru hattı kapasitesinin 2023'e kadar olan dönemde 15 milyona yükseltilmesi planlanmaktadır.[181] Boru hattı uzunluğu ise 700 km'dir.

ESPO'nun Çin'e ulaşan kısmı ise Skovorodino – Mohe – Datsin Petrol Boru Hattıdır. Skovorodino'dan başlayıp Çin'in Mohe kentine ulaşan birinci aşamasının inşası 2009'da başlayıp 2010 sonunda bitmişti. Uzunluğu ise 63 km'dir. 2014'te 20 milyon ton olan yıllık kapasitesi 2017'ye kadar olan dönemde 30 milyona çıkarılması planlanmaktadır. Bunun yanında, CNCP şirketi Mohe'den Çin'in ortasında bulunan Datsin kentine ulaşacak olan petrol boru hattının inşasına başladığını duyurmuştu. Bu boru hattının unluğu ise 940 km olacaktır. Projenin 2017 sonunda tamamlanması ve 2018 yılında işlemeye başlaması beklenmektedir.[182]

ESPO Petrol Boru Hattı Rusya enerji güvenliği için çok önemli rol oynamaktadır. Bu boru hattı ile Rusya petrol ihracatında Avrupa'ya olan bağımlılığını zayıflatmakla kalmamış, Çin'in enerji alanında kendine olan bağımlılığını artırmıştır. Fakat 80 milyon tonluk petrol rezervinin, Asya – Pasifik gibi enerji tüketimi sürekli artan bölge için yeterli olduğu söylenemez. Dolayısıyla Rusya'nın bu bölgede geleceğe yönelik büyük projelere ihtiyacı vardır. Ancak, şimdilik 2020'ye kadar ESPO genişletme projesi dışında büyük projeler söz konusu değildir. Diğer bir sorun ise, Doğu Sibirya bölgesinin geniş altyapıya sahip olmamasıdır. Bunun yanında, buradaki petrol sahalarının iyice araştırılmaması sonucunda ESPO boru hattı diğer bölgelerde çıkarılan petrol ile doldurulmaya çalışılmaktadır.

[181] Ekaterina Vostrikova, "Kuyumba – Tayşet", **Rossiyskaya Gazeta,** 25.08.2016. s. 11.
[182] İvan Bulatov, **RİA Novosti**, (Çevrimiçi) https://ria.ru/economy/20160816/1474485319.html, (Erişim Tarihi: 17.09.2016).

Harita 4. Doğu Sibirya – Asya Pasifik Petrol Boru Hattı

Kaynak:https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2013-01-09/completion-espo-oil-pipeline-connects-siberia-to-pacific-ocean, (Erişim Tarihi: 09.03.2016).

2.1.1.4.4. Hazar Petrol Boru Hattı Konsorsiyumu (CPC)

2001'de faaliyete geçen petrol boru hattı, Kazakistan'ın batısında bulunan Tengiz ve Karaçaganak petrol sahalarından Rusya'nın Karadeniz'deki Novorossiysk limanına kadar uzanmaktadır. 1510 km uzunluğunda olan boru hattı, yıllık 35 milyon ton petrol taşıma kapasitesine sahiptir. Novorossiysk limanında tankerlere yüklenen petrol, Türkiye'nin İstanbul ve Çanakkale boğazlarından geçerek dünya pazarlarına gönderilmektedir. Konsorsiyumun % 24'lük hissesi Rusya Federasyonu, % 19'luk Kazakistan'ın KazMunayGaz şirketine aittir. Hisselerin kalan kısmı ise farklı uluslararası şirketlerin elindedir. [183]

Rusya'da çıkarılan petrolün CPC boru hattı ile ihracatı ise 2004'te başladı. Konsorsiyum ortakları 2007'de CPC petrol boru hattı kapasitesini arttırma projesi

[183] Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu web sayfası, (Çevrimiçi) http://www.cpc.ru/RU/about/Pages/general.aspx, (Erişim Tarihi: 05.12.2016).

çalışmalarına başlamıştı. 2009'de 2017 yılına kadar olan dönemde boru hattı kapasitesinin yıllık 67 milyon tona kadar arttırılması karara bağlanmıştır.[184]

Harita 5. Hazar Petrol Boru Hattı Konsorsiyumu

Kaynak:http://www.seanews.com.tr/news/39747/Lukoil-considers-Caspian shipping-options.html, (Erişim Tarihi:09.12.2016).

2.1.1.4.5. Bakü – Novorossiysk Petrol Boru Hattı

SSCB'den miras kalan petrol boru hattı Azerbaycan'ın Bakü kentine yakın bulunan Sangaçal petrol terminalinden Rusya'nın Novorossiysk limanına uzanmaktadır. Boru hattının Azerbaycan bölümü, Azerbaycan devletine ait petrol ve doğal gaz şirketi SOCAR, Rusya bölümü ise Transneft tarafından işletilmektedir.[185] Taşımacılık tarifeleri konusunda SOCAR ve Transneft arasında devam eden anlaşmazlık zaman zaman boru hattının işletilmesini karmaşık bir hale getirmektedir. 1997'den beri Hazar petrolünü dünya pazarlarına taşıyan petrol Bakü – Novorossiysk petrol boru hattından 2016'da 1,4 milyon ton petrol akmıştır.

[184] Ekaterina Halina, "Tranzitnı Faktor v Energetiçeskom Sotrudniçestve Mejdu Rossiyey i ES (Na Primere Neftyanoy Otrasli)" (Rusya – AB İlişkilerinde Petrol Taşımacılığı), **Vestnik RGGU Dergisi,** №7, (Temmuz 2014), s. 89-90.

[185] John Roberts, **Oil, Transition and Security in Central Asia**, ed. Sally Cummings, London: Routledge, 2003, s. 151.

Harita 6. Bakü – Novorossiysk Petrol Boru Hattı

Kaynak: http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/664031, (Erişim Tarihi: 11.12.2016).

2.1.1.4.6. Burgaz – Aleksandrapolis ve Samsun – Ceyhan Petrol Boru Hatları

Rusya, Yunanistan ve Bulgaristan'ın yer aldığı Burgaz – Aleksandrapolis Petrol Boru Hattı projesi, Bulgaristan'ın Burgaz limanını Yunanistan'ın Ege'deki Aleksandrapolis limanına bağlayan 300 km'lik boru hattı inşaatını öngörmektedir. İnşaatı tamamlandığında yıllık kapasitesi 35 milyon ton olacak olan boru hattı antlaşması 15 Mart 2007'de üç ülke liderleri arasında imzalanmıştır. Stratejik çıkarlar bir kenara bırakıldığında, Burgaz – Aleksadrapolis güzergahının tercih edilmesinin ardında, Ukrayna ve Beyaz Rusya gibi Rusya için sorunlu güzergahlardan alternatif yollara yönelmesi, siyasi riskler ve destekler gibi nedenler bulunduğu söylenebilir. Rus ve Hazar petrolünü Güney Avrupa'ya taşıyacak olan boru hattının en önemli amaçlarından biri boğazlardaki maliyeti yüksek ve uzu süren tanker trafiğinin azaltılmasıdır.[186] Bu durum ise, enerji transit merkezi konumuna yükselmeye çalışan Türkiye'yi saf dışı bırakmak anlamına gelir.

Ayrıca, Burgaz – Aleksandrapolis boru hattının Bulgaristan, Arnavutluk ve Makedonya'dan geçen ve ABD tarafından desteklenen AMBO olarak isimlendirilen

[186] VZGLYAD, "Burgaz-Aleksandrapolis Petrol Boru Hattı", (Çevrimiçi) http://vz.ru/news/2016/7/19/822424.html, (Erişim Tarihi: 13.10.2016).

ikinci boru hattı ile rekabet edeceği de ileri sürülmektedir. ABD'nin karşıt olduğu proje, zaman içerisinde birçok engelle karşılaşmış ve boru hattı inşasına başlanamamıştır. Bu çerçevede, 2012'de Bulgaristan'ın Maliye Bakanı Dyankov'un çevresel etkenleri ileri sürerek Bulgaristan'ın projeden tek taraflı olarak çıktığını duyurması üzerine Rusya'nın Transneft şirketi projenin dondurulduğunu ve ileride taraflarının bir araya gelebileceklerini duyurmuştu. Bu gelişmeler sonucunda, o dönemde Rusya Başbakanı Putin, Ağustos 2009'da Türkiye'ye gerçekleştirdiği seyahat sırasında, Burgaz – Aleksandrapolis'in rakip projesi Samsun – Ceyhan Petrol Boru Hattına destek vermiştir.[187]

Samsun- Ceyhan petrol boru hattı 2000'lerin başında düşünülmeye başlanmış ve 2005'te İtalyan ENI ve Türk Çalık firması arasında imzalanan anlaşma ile kamuoyuna duyurulmuştu. 2009'da İtalya'da Türk ve İtalyan hükümetleri arasında imzalanan hükümetler arası anlaşma sırasında ENI ve Çalık Rus Transneft ve Rosneft ile karşılıklı iyi niyet anlaşmaları imzalanmıştır. Söz konusu hattın 550 km uzunluğunda olması ve nihai aşamada günde 1,5 milyon varil petrolü taşıması planlanmaktadır.[188] Projenin amacı, boğazlardaki uzun süren petrol taşımacılığını hafifleterek, Rus ve Kazak petrolünün dünya pazarlarına ulaştırılmasıdır.

Türkiye için çok önemli olan Samsun – Ceyhan boru hattı projesi hiçbir zaman Ruslar tarafından tam kabul ile karşılanmamış, proje masada tutulmakla beraber başından beri sorunlar çıkmıştır. Bunlardan en bilineni ise ENI ve Çalık grubunun Rus tarafından talep ettiği taşımacılık ücretidir. Rusya Enerji Bakanı Aleksandr Novak'ın belirttiğine göre, iki grubun talep ettiği taşımacılık ücreti boğaz geçiş ücretinden fazladır ve dolayısıyla Rusya tarafından kabul edilebilir değildir.[189] Türkiye'nin artan Rus ve Kazak petrolü nedeniyle Samsun – Ceyhan projesine mutlaka evet diyeceği düşüncesine karşılık Ruslar, sürekli olarak Burgaz – Aleksandrapolis hattını alternatif proje olarak göstermişlerdir.

Eylül 2013'te Rosneft ve SOCAR'ın imzaladığı anlaşmanın altından Türkiye'yi yakından ilgilendiren bir ayrıntı ortaya çıkmıştır. İki şirket arasında ortak üçüncü bir

---

[187] Nina Poussenkova, "Rethinking Russia: The Global Expension of Russia's Energy Giants", **Journal of İnternational Affairs,** C. 63, S. 2, (Nisan 2010), s. 120.

[188] http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1320897, (Erişim Tarihi: 09.04.2015).

[189] Vestnik Kavkaza, (Çevrimiçi) http://www.vestikavkaza.ru/news/Aleksandr-Novak-Proekt-Samsun-Dzheykhan-nekonkurentosposoben.html, (Erişim Tarihi: 03.09.2015).

şirket kurmayı ve mevcut Baku – Novorossiysk boru hattının geçiş rejimini belirleyen anlaşmada, Rusya'nın hattı tersten işleterek yılda 5 milyon ton Rus petrolünü Azerbaycan'a, oradan da Bakü – Tiflis – Ceyhan (BTC) boru hattını kullanarak Akdeniz'e ulaştırma tekliflerinin olduğu duyurulmuştur. Bunun anlamı ise, Samsun – Ceyhan boru hattı projesinin aynı Nabucco gibi geçerliğini yitirmesidir.[190]

2.1.2. Rusya'nın Doğalgaz Sektörü

BP 2016 Dünya Enerji Raporuna göre Rusya'da 32,6 trilyon m^3 ispatlanmış doğal gaz rezervleri bulunmaktadır. RF dünyada ispatlanmış doğalgazın % 17,3'üne sahip olup % 18,2'sine sahip olan İran'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Günümüzde RF'nun sahip olduğu doğalgaz rezervleri 56 yıl yetecek kadardır.[191] ABD dünyanın en büyük doğalgaz üretici ve tüketicisidir. Rusya ise, hem üretim (%17,9) hem de tüketimde (%16,8) ikinci sırada yer almaktadır.[192] Enerji bakanlığının verilerine göre, Rusya 2015 yılında 635,5 milyar m^3 doğalgaz üretmiştir. 2014 yılındaki üretimine göre 6,4 milyar m^3'lük (% 1) düşüş ortaya çıkmıştır.[193] Rusya'nın birincil enerji kaynakları üretiminin %41'ini doğalgaz oluşturmaktadır.[194]

Dünya genelinde doğalgaz rezervleri son 20 senede % 29'den fazla artmıştır. Bu artış özellikle Rusya, Orta Doğu ve Orta Asya'da yeni rezerv artırımlarıyla gerçekleşmiştir. Ancak önümüzdeki yıllarda Rusya'daki yeni bulunan doğalgaz yataklarının daha önce bulunanlardan küçük olacağı tahmin edilmektedir.[195]

Büyük bir kısmı Batı Sibirya'da (Yamalo-Nenets, Hantı-Mansi özerk bölgeleri vd) bulunan keşfedilmiş doğalgaz yataklarının sadece üçte biri işletilmekte. Batı Sibirya bölgesindeki doğalgazın %45,5'i keşfedilmiş olmasına rağmen ülke genelinde

---

[190] Tuğçe Varol, "Ruslardan Samsun – Ceyhan Projesini Ortadan Kaldıracak Teklif", (Çevrimiçi) http://www.21yyte.org/arastirma/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/2013/09/11/7206/ruslardan-samsun-ceyhan-projesini-ortadan-kaldiracak-teklif, (Erişim Tarihi: 01.05.2015).

[191] BP, **a.g.e**., s. 20.

[192] BP, **Startistical Review of World Energy June 2015**, **a.g.e.,** s. 20-25.

[193] MER, (Çevrimiçi) http://minenergo.gov.ru/node/1156, (Erişim Tarihi: 15.08.2016).

[194] FSGS (ROSSTAT), **a.g.e.,** s. 354.

[195] Dienes Leslie, "Natural Gaz in the Context of Russia's Energy System", **Demokratizatsiya,** C. 15, S. 4, (September 2007), s. 416.

baktığımızda bu rakam sadece %25'tir.[196] Rusya'da keşfedilen rezervlerin %47'si işletimde olan doğalgaz sahalarında bulunmakla beraber sadece yarısı petrol ve doğalgaz altyapısının gelişmiş olduğu kara topraklarında bulunmakta, diğer yarısı ise kıta sahanlığındadır. Doğu Sibirya (Yakutiya, İrkutsk Oblast), Uzak Doğu bölgesi (Sahalin) ve Karskiy, Barents ve Ohotsk denizlerin kıta sahanlığında yoğun doğalgaz rezervlerinin bulunduğu tahmin edilmektedir.[197] Dünyanın en büyük doğalgaz sahaları arasında sayılan Yamburg, Urengoy ve Medvezhye sahaları Batı Sibirya'da bulunmaktadır. Fakat son yıllarda bu üç sahadaki üretim düşmeye başlamıştır. Bunun sonucunda Gazprom ve diğer üretici şirketler Doğu Sibirya, Yamal Yarımadası ve Sahalin Adası gibi yeni bölgelere yatırımlarını arttırmaktadır.

Böylece yeni doğalgaz yatakları ulaşılması zor olan alanlarda bulunduğundan yüksek teknolojili altyapı ve maliyeti gerektirmektedir. Bunun yanında, doğalgaz şirketlerinin bu sektöre yaptığı yatırım azdır.

Arktik kıta sahanlığı, petrolde olduğu gibi doğalgaz rezervlerinde de büyük artış yaratabilecek potansiyele sahiptir. Fakat bu bölgede doğalgazın işletilmesi büyük risk ve teknik zorluklar içerdiğinden çok büyük yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, kaya gazı alternatif enerji kaynağı olarak görülmektedir. ABD enerji bakanlığı verilerine göre, Rusya, ispatlanmış rezervlerin yaklaşık dörtte birini oluşturan 8,1 trilyon m^3 kaya gazı rezervlerine sahiptir.[198] Ancak, kaya gazının çıkarılması zor ve maliyetli olmasından Rusya'da yeterince araştırılmamıştır. Böylece kaya gazının kısa vadede Rusya'nın enerji politikasında önemli rol alması bekleyemeyiz.

2.1.2.1. Doğalgaz Üretimi ve Tüketimi

Geçen yıl 6,4 milyar m^3 olan RF doğalgaz üretimi, dünya toplam doğalgaz üretiminin % 17,9'una denk geliyor. Üretimde bir önceki yıla göre düşüş ortaya çıkmasına rağmen, önceki yıl % 11,3 olan sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG) üretiminin payı % 12,4'e yükselmiştir. Bunun arkasında yatan en önemli sebep, 2009'da

[196] U.V. Sinyak, "Toplivno- Energetiçeskiy Kompleks Rossii: vozmojnosti i perspektivı" (Rusya Enerji Sektörü: imkan ve umut), **Problemı Prognozirovaniya Dergisi**, № 1 (2013), s. 6.
[197] **a.g.e.**
[198] U.S. Energy İnformation Administratiom (EİA), **a.g.e.**

hükümetin aldığı kararın mevcut olan % 88,2 LPG gazının tüketimini % 95'e yükseltilmesini öngörmesidir.[199] Bu kararnameye aykırı hareket eden petrol şirketler ceza ödemekle yükümlüdür. Bunun yanında, LPG'nın büyük bir kısmı, üretim alanlarında olan elektrik enerjisi ihtiyacını karşılamak için kullanılmaktadır.

Petrol sektöründen farklı olarak, doğalgaz üretiminin %63,9'u Gazprom'a, %13,8'i dikey entegre yapıya sahip şirketlere, %9,9'u bağımsız şirketlere, %8,2'si Novatek'e ve %4,2'si Üretim Paylaşım Anlaşmaları çerçevesinde üretim yapan şirketlere aittir.[200]

Rusya 2015'te iç ve dış pazarına toplam 6,6 milyar metreküp doğalgaz ulaştırmıştır. Önceki yıla göre, iç pazar küçüldüğünden % 1,4'lük düşüş yaşanmıştır. Elektrik enerjisi sektöründe kullanılan doğalgazda % 6,5, sanayi sektöründe kullanılan doğalgazda ise % 1,2 düşüş ortaya çıkmıştır. Üretilen gazın % 67,7'si iç pazara giderken, ihracatın payı % 32,3'tür.[201]

2.1.2.2. Doğalgaz İhracatı

Rusya dünyanın en büyük doğalgaz üreticileri arasında bulunduğu gibi, en büyük tüketici ve ihracatçılar arasında da yer almaktadır. Bununla beraber, Rus doğal gazı Avrupa pazarına ulaştığı gibi Asya pazarlarına da ihraç edilmektedir. Aslında Doğu doğalgaz pazarı Rusya için daha yeni açılmış ve buraya olan ihracat sıvılaştırılmış doğalgaz (LNG) ile gerçekleşmektedir. 2015'te Rusya'nın ihraç ettiği 193 bin m^3 doğalgazın % 90'ı Avrupa'daki tüketicilere ulaşmıştır. Kalan kısmının çoğu ise Asya – Pasifik pazarlarına gitmiştir. Son senelerde Rusya'nın Asya pazarlarına gönderdiği LPG gazı ortalama 10 – 15 milyar m^3'tür.[202] Rus doğalgaz ihracatının Asya – Pasifik bölgesine yönelik olan kısmının arttırılması planlanılıyor. Fakat buraya ulaşan mevcut boru hatlarının olmadığından ihracatın çoğu Avrupa'ya yöneliktir.

Rusya'nın doğalgaz ihracatı, 2016 sonuna gelmeden %5'lik artış göstermiştir. Rusya'nın Avrupa ülkelerine yönelik doğalgaz ihracatı, daha 2016 yılı sonuna gelmeden 2015'in toplamından fazladır. Avrupa kıtasında Rus gazının en büyük tüketicisi

---

[199] RF Hükümeti Kararnamesi №7, 08.01.2009, (Çevrimiçi) http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_83792/, (Erişim Tarihi: 03.05.2015).
[200] MER, (Çevrimiçi) http://minenergo.gov.ru/node/1215, (Erişim Tarihi: 15.08.2016).
[201] MER, (Çevrimiçi) http://minenergo.gov.ru/node/1217, (Erişim Tarihi: 14.12.2016).
[202] Aleksandr Novak, "İtogi Rabotı Minenergo Rossii i Osnovnıye Rezultatı Funktsionirovaniya TEK v 2015 Godu" (Rusya Enerji Sektörü 2015), Moskova, 2016, s. 47.

Almanya'dır. Bu ülkeye olan ihracat % 5,9'luk artış göstermiştir. Fransa'ya olan ihracatta ise % 22'lik artış söz konusudur.[203] Artışın arkasında yatan sebep, doğalgaz fiyatının düşmesi sonucunda doğalgazın elektrik enerjisi üretiminde diğer kaynaklarlara göre daha ucuz olmasıdır. Buradan şu anlaşılıyor ki, doğalgaz fiyatları arttığı zaman Rusya'nın doğalgaz ihracatında gerileme yaşanacaktır. Rusya'nın Avrupa kıtasına yönelik ihracatının artmasına karşın "yakın çevre" ülkelerine olan ihracatı yaklaşık % 15 gerilemiştir. Bunun en önemli sebebi ise, Ukrayna'ya olan ihracatın durmasıdır.

Fakat toplam doğalgaz ihracatı artmasına rağmen bu ihracattan elde edilen gelir azalmıştır. 2016 Ocak'tan Eylül'e kadar olan dönemi önceki yılla karşılaştırdığımızda, ihracat gelirinin % 31 civarında gerilediğini görmekteyiz.

Gazprom'un Avrupa kıtasında mevcut olan bazı uzun vadeli sözleşmeler 2022 sonrasında biteceğinden şirket pazarlama stratejilerini değiştirmek zorundadır. Bunun yanında, Avrupa yasalarında çıkan bazı değişikler sonucunda, kıtada doğalgazı tüketicilere ulaştıran büyük ulusal ortaklıkların kaldırılacağından Gazprom daha küçük tüketicilerle anlaşmak zorunda kalacaktır.[204] Bazı uzmanların, Gazprom'un Avrupa'daki pozisyonunun önümüzdeki birkaç yıl içinde zayıflayacağına dair söylemlerine biz katılmıyoruz. Bunun birkaç sebebi vardır; Rusya'nın Avrupa pazarındaki asıl rekabetçileri olan Norveç ve Cezayir üretimlerini arttıramıyor, Katar'ın ilgisini Asya pazarı çekiyor, ABD'nin LNG gazı şimdilik çok pahalı, Hazar gazının ihracatı için hala boru hatları yok ve birçok jeopolitik sorun da mevcuttur. Dolayısıyla kısa vadede Rusya'nın Avrupa ülkelerine yönelik doğalgaz ihracatında çok büyük değişiklikler ortaya çıkmayacaktır.

2.1.2.3. Gazprom

Gazprom'un temelleri 1965'te kurulan Sovyetler Birliği Doğalgaz Bakanlığı'na dayanmaktadır. Dönemin doğalgaz bakanı V. Çernomırdin tarafından yürütülen lobi faaliyetleri sonucu 1989'da SSCB Doğalgaz Bakanlığı'nın yerini Devlet Doğalgaz Şirketi Gazprom almıştı. Gazprom kurulduğu dönemde, sahip olduğu hukuki altyapı ve

[203] Taras Famchenkov, "Rus Doğalgaz İhracatı Artmıştır", **Rossiyskaya Gazeta,** 28,11,2016, s. 14.
[204] Alena Mahneva, "Gazprom Teryaet Eksportniye Dohodi" (Gazprom'un İhracat Geliri Düşmektedir), **Vedomosti Gazetesi,** S. 4181, 13.10.2016. s. 6.

kuruluş yapısı itibariyle, ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur. Şirketin ayrıcalıklı konumu ise, hiçbir bakanlığa ve idareye bağlı olmamasından kaynaklanıyordu. Gazprom, 1991sonunda SSCB'nin dağılmasına kadar geçen iki yıllık süre içinde, devlet ekonomi sistemi içinde, neredeyse pazar ekonomisindki özel bir şirket gibi faaliyet göstermiştir. 1993'te Devlet Başkanı Boris Yeltsin tarafından yayınlanan bir genelge ile anonim şirket haline dönüştürülen Gazprom, 1998'de halka açık anonim şirket halini almıştır. 1994'ten itibaren özelleştirme faaliyetleri yoğunlaşmıştır. İlk etapta, şirket hisselerinin %40'ı devlet elinde kalmış, %35'i halka, %25'i de özel şirketlere satılmıştır.[205] Sovyet Gaz Bakanlığı'ndan arta kalan Gazprom ödediği vergilerle ülke gelirlerinin %25'ini oluşturuyordu. SSCB çöküşü ertesinde kargaşa ortamı içinde kazanılan paranın nereye gittiği ve Gazprom'un geleceği hakkında kimsenin bir fikri yoktu. Bu keşmekeş ortamı içinde bulunan Gazprom'da, Putin'in devlet başkanı seçildiği 2000 yılından itibaren değişiklikler yapıldı. Putin Sankt – Peterburg'dan arkadaşı olan Dmitriy Medvedev'i Gazprom'un başına ve diğer arkadaşı Alex Miller'i şirketin CEO'lupuna getirdi. Bu hamleden kısa süre sonra devletin oranı %5 artmıştır.[206] Bundan sonra, Gazprom'daki devlet hissesi, şirketin %11'lik bir hissenin devlet şirketi Rosneftegaz'a satılması yoluyla, dolaylı olarak %51'e çıkarılmıştır.[207] Putin döneminde daha önce özelleştirilen dev kamu şirketlerinin yeniden kamulaştırılması amaçlanmıştır. Bu, merkezi yönetimin kontrolünü arttırmayı hedefleyen bir politikadır.

Gazprom'un Rusya'daki rolü doğalgaz ötesine uzanmaktadır. Devlet kontrolü altındaki şirket, muhalif televizyon kanalları ve gazeteleri satın alarak yönetimin merkezileştirilmesinde bir araç olarak kullanılmaktadır. Kremlin'in dış politikası ve Gazprom'un ticari çıkarları birbirleriyle bağlantılıdır. Hem devlet tarafından kontrol edilen hem de yabancılara açık olan Gazprom, enerji kaynaklardan otomotive kadar tüm sanayileri bir araya getirerek, büyük holdinglere dönüşümünü sağlayan bir politikaya sahiptir.[208] Buradan yola çıkarak Rusya'nın Batı standartlarında mevcut sanayisini geliştirmesi, şirket yönetiminde liberal uygulamalar devreye sokulmak suretiyle

[205] Kevin Rosner, **Gasprom and the Russian State**, London: GMB Publishing, 2006, s. 9-10.
[206] Mark MacKinon, **Yeni Soğuk Savaş: Renkli Devrimlerin Sırrı,** Destek Yayınları, 2007, s. 136-140.
[207] Heiko Pleines, "Developing Russi's Oil and Gas İndustry: What Role For the State", **Russian Energy Power and Foreign Relations: İmplications For Conflict and Cooperation,** Jeronim Perovic, Robert W. Orttung and Andreas Wenger ed., New York: Routledge Publishing, 2009, s. 82
[208] Steven Woehrel, "Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries", **Current Politics and Economics of Europe,** C. 23, S. 3, (2010), s. 406.

uluslararası alanda ulusal dev kuruluşlar oluşturulması ve ülke ekonomisinde lokomotif kuruluşların tesis edilmesi hedeflendiğinin söyleyebiliriz.

Gazprom gibi şirketlerin devlet tekelinde bulunması Rusya'nın enerji politikasına büyük kolaylık sağlamaktadır. Politikayı şirket değil hükümet belirlemektedir.[209] Gazprom'un rolü ise, tamamen enerji politikalarının uygulamasına yöneliktir. Devletin enerji sektöründe yer alması yeni bir durum değildir. Önemli olan şirketin izlediği politikalarla diğer devletleri istediği şekilde davranmaya sevk etmesidir. Buna en güzel örnek olarak Rusya ile Ukrayna arasında 2006'da yaşanan kriz gösterilebilir. Bu tür durumlarda Gazprom sert güç unsurlarına başvurarak devletler üzerinde etki kurmaktadır.

Orta Asya coğrafyası ve BDT ülkelerindeki Gazprom etkinliği oldukça yüksek düzeydedir. Enerji ticaretinde önemli rezervlere sahip ve aynı zamanda önemli alıcılardan olan Kazakistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya ve Ukrayna, Rusya'nın enerji etkinliğinin bölgede sürdürülmesinde kilit rol oynamaktadır. Aynı zamanda Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan'ın da ürettiği doğalgazın neredeyse tamamını satın alan Gazprom, bunların dağıtımını sağlayarak etkinliğini hem bölgede hem de dağıtımı sağladığı Avrupa kıtasında korumayı başarmaktadır.

Putin Gazprom'u "dünyanın geri kalanı üzerindeki güçlü siyasi ve ekonomik etki aracı" olarak tarif etmiştir.[210] Bu, Gazprom'un Rusya devleti için şirketten ibaret olmadığını göstermektedir. Rusya'nın dış politikası enerji stratejisi ile iç içe olduğu sürece Gazprom Kremlin politikalarının merkezinde yer alacaktır.

Gazprom dünyanın en büyük doğalgaz rezervlerine sahiptir. Dünya doğalgaz rezervlerinin % 17'si ve RF rezervlerinin %72'sini elinde bulundurmaktadır. Dünyadaki toplam doğalgaz üretiminin %11'si ve RF üretiminin %66'sını gerçekleştirmektedir. Gazprom'un sahip olduğu boru hatlarının uzunluğu 171 bin km'dir. Şirket otuzdan fazla ülkeye doğalgaz ihracatını yapmaktadır. Aynı zamanda, Gazprom Rusya'daki LNG

[209] Yevgeni Primakov, **Rusya'sız Dünya,** İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 137.
[210] Jeffrey Mankoff, **Russian Foreign Policy, The Return of Great Power Politics,** Rowman and Littlefield Publishers, 2009, s. 35.

gazının tek üretici ve ihracatçısı olmakla birlikte, Rusya'nın en büyük dört petrol üreticisi arasında yer almaktadır.[211]

2.1.2.4. Rusya'nın Doğalgaz Boru Hatları

2.1.2.4.1. Yamal – Avrupa Doğalgaz Boru Hattı

Yamal – Avrupa doğalgaz boru hattı Rusya'nın Batı Sibirya bölgesinde bulunan Yamal yarımadasındaki doğalgaz alanlarını Almanya'ya bağlamaktadır. Yamal yarımadası Gazprom'un en büyük doğalgaz ve petrol sahalarının mevcut olduğu bölgelerden biridir. [212] Rusya'da başlayıp Beyaz Rusya ve Polonya üzerinden Almanya'ya ulaşan boru hattı uzunluğu 2100 km'dir. İnşaatı 1994'te başlayıp 1999'da işletilmeye başlayan boru hattının planlanan kapasitesine (32,9 milyar m^3) 2006'da ulaşılmıştı.

Burada konuşulması gereken bir diğer proje ise Yamal – Avrupa 2 Doğalgaz Boru Hattıdır. Polonya'dan geçerek Orta Avrupa ülkelerine doğalgazı ulaştıracak olan boru hattı projesi, Rus doğalgaz tekeli Gazprom tarafından 2013'te kamuoyuna duyurulmuştu. Bu boru hattı ile Slovakya, Macaristan ve Polonya'ya olan Rus doğalgaz ihracatı arttırılacaktı. Ancak Polonya hükümeti, Rusya'nın Yamal – Avrupa 2 ile Ukrayna'yı bypass etmeye çalıştığını öne sürerek bu projeyi eleştirmiş ve AB'yi enerji birliğini kurarak Rusya'ya olan doğalgaz bağımlılığını azaltmaya çağırmıştı. Polonya'nın eleştirilerine karşı Gazprom projenin dondurulduğunu ilan etmiştir.[213]

2.1.2.4.2. Kuzey Akım (Nord Stream) Doğalgaz Boru Hattı

Toplam 1200 km'lik uzunluğunda olan boru hattı Rusya'nın Vyborg kentinden başlayıp Baltık Denizi altından Almanya Greifswald bölgesine doğalgaz aktarmaktadır. Kuzey Akım boru hattının yıllık 55 milyar m^3 doğalgaz taşıma kapasitesine sahiptir.

---

[211] Gazprom Web Sayfası, (Çevrimiçi) http://www.gazprom.ru/about/, (Erişim Tarihi: 17.12.2016).

[212] Alxander Arbatov, Maria Belova and Vladimir Feygin, "Russian Hydrocarbons and World Markets", **Russia in Global Affairs,** C. 4, S. 1, (February 2006), s. 129.

[213] http://www.oilcapital.ru/transport/244581.html (Çevrimiçi), (Erişim Tarihi: 15.03.2015).

2010'da başlayan inşaatı 2011'de tamamlanmıştır.[214] Boru hattı Nord Stream AG konsorsiyumu tarafından işletilmektedir. Ortaklığın yüzde 51'i Gazprom elindedir. Ortaklardan diğerleri ise Wintershall, Uniper, Gasunie ve ENGIE'dir.

Kuzey Akım boru hattı, Avrupa'ya ulaşan boru hatlarının çeşitlendirilmesi yönünde atılan en önemli adımlardan birisidir. Bu hattın en önemli özelliği transit ülkeleri bertaraf ederek üçüncü ülkeleri aradan çıkartmasıdır. Bu yüzden de bu projeye en büyük tepkiyi Baltık ülkeleri, Ukrayna, Beyaz Rusya ve ağırlıklı olarak Polonya göstermiştir.[215] Rusya'nın 2006'da Ukrayna'ya olan doğalgaz sevkiyatını kesebilme gücünü kendinde bulabilmesinin en önemli nedeni, Kuzey Akım projesine imza atmış olmasıdır. Bu boru hattı sayesinde Rusya özellikle Ukrayna'ya karşı büyük bir koz elde etmiştir.

Kuzey Akım boru hattı kapasitesi yetersiz görüldüğü için 2015'te Gazprom, Uniper, Shell ve OMV şirketleri Kuzey Akım – 2 Doğalgaz Boru Hattı inşaatını öngören hazırlık anlaşmasını imzaladılar. Kuzey Akım – 1'e paralel geçecek olan boru hattı inşaatının 2019'da tamamlanması planlanmaktadır.[216] Bu projenin amacı, Ukrayna topraklarından geçen Rus doğalgaz transit yollarına güvenilmediği için bu ülkeyi bypass ederek Batı ve Orta Avrupa'daki müşterilerine ulaşılmasıdır. Avrupa kıtasında Rus tekeline karşı olan Polonya, Kuzey Akım – 2 projesini de eleştirmektedir. Fakat şimdilik Rus doğalgaza alternatifi bulmakta zorlanan Avrupa ülkelerinin bu proje dışında başka seçenekleri yoktur.

2.1.2.4.3. Orta Asya – Merkez Doğalgaz Boru Hattı

Orta Asya – Merkez boru hattının inşaatı birinci kısmının bittiği 1966'dan beşinci kısmının hayata geçtiği 1985'e kadar sürmüştür. Toplam uzunluğu ise 5 bin km'dir. Orta Asya – Merkez boru hattı ile Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan doğalgazı

[214] Gazprom Web Sayfası, (Çevrimiçi) http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/active/nord-stream/, (Erişim Tarihi: 16.12.2016).
[215] Bircan Dokuzlar, **Dünya Dengesinde Yeni Silah Doğalgaz: Orta Asya'dan Avrupa'ya,** 1. b., İstanbul: İQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006, s. 121.
[216] Gazprom Web Sayfası, (Çevrimiçi), http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/built/nord-stream2/, (Erişim Tarihi: 16.12.2016),

Rusya'ya ulaştıktan sonra Avrupa kıtasına ve BDT ülkelerine gönderilmektedir. Rusya Türkmenistan ile gaz sektöründeki işbirliği konusunda 25 yıllık anlaşmasını 2003'te imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre Rusya Türkmen gazını satın alacak ve Türkmenistan'a transit garantisini verecektir.[217] 2008 ekonomik krize kadar Rusya Türkmen gazın en büyük müşterisiydi. Rusya'nın Türkmenistan'dan aldığı gaz 50 milyar m^3 idi. Ancak ekonomik kriz ile birlikte 10 milyara düşen gaz ticareti 2015'te 4 milyara kadar gerilemiştir. Ocak 2016'da ise Gazprom, uluslararası gaz pazarındaki konjonktür değişikliğini ve bazı ekonomik ve mali sorunlarını neden göstererek Türkmenistan'dan gaz alımını durdurduğunu açıkladı.[218]

İnşaatı sonucunda yıllık 68 milyar m^3 kapasiteli çok sayıda ince hatlar içeren ana gaz boru hattı sistemi yıllar geçtikçe eskimiş ve dolayısıyla mevcut kapasitesi 50 milyara düşmüştür. Buna bir çözüm olarak 2007'de Rusya, Türkmenistan ve Kazakistan devlet başkanları tarafından imzalanan anlaşmaya göre Hazar Denizi, Kazakistan ve Türkmenistan'da çıkarılan gazı Rusya'ya taşımak için Hazar Kıyısı (Prikaspiyskiy) Doğalgaz Boru Hattı inşa edilecektir. 1700 km uzunluğunda olacak olan boru hattı ile Kazakistan'dan 10 milyar m^3, Türkmenistan'dan ise 30 milyar m^3 doğalgaz taşınacaktır.[219] Bu proje hala hayata geçmemiştir.

2.1.2.4.4. Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı

Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı Rus doğalgazı Karadeniz altından geçerek Türkiye'ye ulaştırmak için tasarlanmıştır. Mavi Akım boru hattı, Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan topraklarından geçerek Türkiye'ye ulaşan Trans – Balkan Doğalgaz Boru Hattı[220] ile yapılan Rus doğalgaz ihracatını arttırmak için inşa edilmiştir. 1213 km uzunluğunda olan boru hattı transit ülkelere bağlı olmadığı için hem Türkiye hem de Rusya için önem teşkil etmektedir. Mavi Akım boru hattı ile Türkiye'nin doğalgaz ithalatında kendisine olan bağımlılığını yaklaşık yüzde altmışa çıkaran Rusya

[217] Ainur Nogayeva, **Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları,** Ankara: USAK Yayınları, s. 116.
[218] RİA Novosti, "Gazprom Türkmen Gazdan Vazgeçiyor", (Çevrimiçi) https://ria.ru/economy/20160104/1354408301.html, (Erişim Tarihi: 09.05.2016).
[219] http://mingas.ru/2012/02/gazoprovod-prikaspijskij/, (Erişim Tarihi: 18.12.2015).
[220] Erdal Tanas Karagöl ve Salihe Kaya, **Enerji Arz Güvenliği ve Güney Gaz Koridoru (GGK),** SETA, 2014, s.9.

Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattını rakip olarak görmekte ve Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattında olduğu gibi bu projeden de rahatsızlık duymaktadır.[221]

Mavi Akım boru hattı inşasına başlanması için Rusya ile Türkiye arasında 1997'de 25 yıllık bir anlaşma imzalanmıştır. Projenin ilk aşamasının inşaatı 2000'de başlamıştır. 2002'de inşaatı tamamlanan boru hattı 2003'te işletilmeye başlamıştır. İlk anlaşmaya göre 25 yıl boyunca 365 milyar metre küp Rus doğalgazın ihracatı için tasarlanan boru hattının yıllık kapasitesi 16 milyar metre küptür. [222]

2.1.2.4.5. Türk Akımı Doğalgaz Boru Hattı

Rusya ile Türkiye arasında son dönemde masada yer alan en önemli doğalgaz projelerinin başında Türk Akımı geliyor. Projenin ilk detayları Aralık 2014'te Rusya Devlet Başkanı Putin'in Türkiye ziyareti sırasında ortaya çıkmıştı. Putin Rus gazını Karadeniz altından Avrupa'ya taşıması için planlanan Güney Akım boru hattı projesini iptal edildiğini ve yeni güzergâhın Türkiye olduğunu ilan etmişti. Güney Akım projesi Rusya'nın Nabucco Doğalgaz Boru Hattı ve Ukrayna'yı devre dışı bırakmak için ortaya attığı bir projeydi. Karadeniz üzerinden Bulgaristan'a ulaşacak Güney Akım projesinin iptalinin en önemli nedeni ise AB'nin çıkardığı engeller idi.[223]

Avrupa'ya doğalgazını Ukrayna üzerinden satan Rusya, bu ülke ile yaşadığı sorunlar ardından doğalgazını alternatif yollardan taşımak istemektedir. Türk Akımı projesi bu nedenle gündeme geldi. Doğalgaz hattı Rus gazını Karadeniz'in altından geçerek Türkiye'ye ve buradan da Yunanistan üzerinden Avrupa'ya taşımayı öngörüyor. Boru hattı iki hattan oluşacaktır. İlki Türkiye'nin tüketimi, ikincisi ise Güney ve Doğu-Güney Avrupa ülkelerinin tüketimini karşılamak için inşat edilecektir. Her biri 15,75 milyar m^3 doğalgaz taşıma kapasitesine sahip olacaktır. Karadeniz

---

[221] İlyas Kamalov, "Rusya Federasyonu ile İlişkiler", **Türk Dış Politikası 1919 – 2008,** Haydar Çakmak ed., Ankara: Platin Yayınları, 2008, s. 946.

[222] Gazprom Web Sayfası,(Çevrimiçi), http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/active/blue-stream/, (Erişim Tarihi: 05.11.2016).

[223] Erdal Tanas Karagöl ve Mehmet Kızılkaya, "Rusya-AB-Türkiye Üçgeninde Türk Akımı", **SETA,** (Çevrimiçi) http://file.setav.org/Files/Pdf/20150707142655_105_perspektif.pdf, (Erişim Tarihi: 11.11.2015).

altından geçecek olan kısmı 910 km uzunluğunda, kara bölümündeki uzunluğu ise 260 km olacaktır.[224]

Bu proje için 24 Kasım 2015 tarihi dönüm noktası oldu. Sınırda Rus savaş uçağının düşürülmesinin ardından proje ile ilgili çalışmalar durdurulmuştu. Yaklaşık bir yıl geçtikten sonra iki ülke arasındaki ilişkiler düzelmeye başlamış ve 10 Ekim 2016'da Türk Akımı Doğalgaz Boru Hattı Projesi için hükümetler arası anlaşma imzalanmıştır. Projenin birinci hattı inşaatının 2019'a kadar tamamlanması beklenmektedir.[225]

2.1.2.4.6. Sibirya'nın Gücü Doğalgaz Boru Hattı

İnşaatı devam eden Sibirya'nın Gücü boru hattı, Rusya'nın İrkutsk Oblastı ve Saha (Yakutiya) Cumhuriyeti'nden doğalgazı Rusya'nın doğusundaki tüketicilere ve Çin'e ulaştıracaktır.

Gazprom ile Çin'in en büyük petrol ve doğalgaz üreticisi ve tedarikçisi olan CNPC 2014 yılında Sibirya'nın Gücü doğalgaz boru hattı için bir anlaşma imzalamıştı. 30 yıllık olan bu anlaşma, yılda 38 milyar metreküp Rus gazının Çin'e iletilmesini öngörmektedir. Eylül 2014'te Gazprom, Yakutiya'daki Çayadinskiy doğalgaz sahasından Çin sınırına ulaşan ve 2200 km uzunluğunda olan ilk kısmının inşaatına başladı. İkinci aşamada ise İrkutsk'tan başlayıp Yakutiya'ya ulaşacak olan kısmı inşa edilecektir. Eylül 2016'da Gazprom ve CNPC arasında Sibirya'nın Gücü boru hattı için anahtar teslimi proje geliştirme (EPC) anlaşması imzalandı. Anlaşmaya göre, Amur nehri altından geçecek olan kısmının inşasını CNPC'nın bağlı ortaklığı China Petroleum Pipeline yürütecektir.[226]

---

[224] Gazprom Web Sayfası, (Çevrimiçi) http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/built/turk-stream/, (Erişim Tarihi: 19.12.2016).

[225] Merve Erdil, "Türk Akımı'nda Anlaşma Tamam, Rus Gazı Doğrudan Türkiye'ye Gelecek", **Hürriyet,** (Çevrimiçi)http://www.hurriyet.com.tr/tarihi-imza-turk-akiminda-anlasma-tamam-rus-gazidogrudan-turkiyeye-gelecek 40245179?_sgm_source=40245179&_sgm_campaign=scn_a004850058058000&_sgm_action=click, (Erişim Tarihi: 19.11.2016).

[226] Enerji Enstitüsü, "Rusya ile Çin, Sibirya'da Büyük Bir Gaz Boru Hattına İlişkin Anlaşma İmzaladı", (Çevrimiçi)http://enerjienstitusu.com/2016/09/06/rusya-ile-cin-sibiryada-buyuk-bir-gaz-boru-hattina-iliskin-anlasma-imzaladi/, (Erişim Tarihi: 18.10.2016).

2.2. Rusya'nın Enerji Politikaları

2.2.1. Vladimir Putin Dönemi ve Yeni Siyasal Elit

Yirminci yüzyılda Rus politikasında Kremlin'in başına yeni geçen lider tarafından tetiklenen çok önemli değişimler ortaya çıkmıştır.[227] 1998'de başbakanlığa getirilen Primakov'un popülaritesinin artması, Rusya ekonomisinin iyi yolda ilerlemesi, yolsuzluğa karşı mücadele edilmesi gibi nedenlerle Boris Yeltsin, Yevgeni Primakov'un gelecekte başkan olabileceğinden çekindiğinden onu başbakanlık görevinden aldı. Kim seçilirse seçilsin, SSCB'nin yıkılması ve yolsuzluklara adının karışması gibi nedenlerle Yeltsin zor günler yaşayacaktı.[228] Bu durumun farkında olan Yeltsin, koltuğunu güvenebileceği bir isme bırakmak istiyordu. Putin FSB'nin başındayken Yeltsin'i koruyacak adımlar atması ve ona yakın durması nedeniyle Yeltsin'in güvenini kazanmıştı. Putin, 9 Ağustos 1999'da Başbakanlığa getirilmiş, 31 Aralık 1999'da Yeltsin'in istifa üzerine vekil olarak Başkanlığ'a getirilmişti.[229]

SSCB'den Putin'e, güçlü oligarklar, güçsüz hükümet, her tarafta yolsuzluk, ağır işleyen bürokrasi ve hammaddeye dayalı ekonominin geçerli olduğu bir Rusya miras kalmıştı. Aynı zamanda yeni lider çok şanslıydı: petrol fiyatları ve petrol üretimi artmaya başlamıştı.

Başbakanlığa getirilmesiyle birlikte Putin o kadar hızlı yükseliş göstermiştir ki, 2000'deki seçimlerde onun ekibi hazırdı. Devletteki önemli görevleri, Sankt Peterburg'da çalıştığı dönemde edindiği arkadaşlara vermeye başlamıştı. Semen Vaynştok'un Transneft başkanı olarak atanmasını engelleyen Putin, bu göreve Baltık Boru Hattı Sistemi inşaatını yöneten Aleksey Miller'i getirmiş, onun yardımcısı olarak ise istihbaratta çalışan Nikolay Tokarev seçilmişti. Putin Devlet Başkanı olarak seçildikten sonra arkadaşları daha üst görevlere geldiler. Tokarev Zarubejneft petrol

[227] Oksana Antonenko, "Russia's Policy in the Caspian Sea Region: Reconciling Economic and Security Agendas", **The Caspian Politics, Energy and Security,** Shirin Akiner ed., London: Routledge Curzon, 2004, s. 247.

[228] Davis Kotz ve Fred Weir, **Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya,** İstanbul: Kalkedon Yayınevi, 2012, s. 410-411.

[229] M. Murat Yaşar, "Kremlin'deki Yeni Çar: Vladimir Vladimiroviç Putin", **Kadim Komşumuz Yeni Rusya,** İstanbul: Ülke Kitapları, 2001, s. 130.

şirketi başına, Miller ise Gazprom'un başına geçtiler. Eski meslektaşları olan Dmitri Medvedev ve İgor Seçin de Putin'in yanında çalışmaya başladı. [230]

Ülke yönetimini ele geçiren bu yeni siyasal elit, 1990'larda güçlenen oligarklara baskı uygulamaya başlamıştı.

2.2.2. Oligarkların Tasfiyesi

Mihail Gorbaçov döneminde planlı ekonomiden liberal ekonomiye doğru bir geçiş yaşanmıştır. Bu geçiş süreci içerisinde yeni bir sınıf ortaya çıktı. Bu sınıf SSCB'nin çözülmesinin ardından Rusya'da yapılan özelleştirme sırasında genellikle usulsüz yollardan büyük miktarda servete sahip olmuştur. İlk başta "Yeni Ruslar" olarak adlandırılan bu grup zamanla "oligark" olarak anılmaya başlanmıştı. Bu insanlar Yeltsin döneminde hem ekonomik hem de siyasi güç elde ederek devletteki kilit görevlere gelmişti.[231]

Vladimir Putin iktidara geldiğinde merkezi otoriteyi güçlendirmek için oligarklarla mücadele içerisine girmiştir. Putin, Gazprom'un devlet kontrolünden çıkmaya başlaması ve yapılan sevkiyatlarda Itera şirketinin Gazprom'un önüne geçmesi üzerine,[232] kendisine yakın biri olan Aleksander Miller'i Gazprom'un başına getirmiştir. Putin Gazprom ve Rosneft gibi önemli enerji kurumlarına ve devletin diğer önemli birimlerine kendine sadık olan insanları yerleştirerek enerji gibi kritik sektörlerde başka kimseye gövenmemektedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, oligarklarla yapılan mücadele gücü merkezde toplamak için atılan stratejik adımdır.

Vladimir Gusinsky ve Boris Berezovsky Putin iktidara geldikten sonra oligarklar içinde tasfiye edilen ilk iki isimdir. Başkanlık seçiminde Putin'in rakibini destekleyen ve Çeçenistan Savaşında Putin'in müdahalelerini eleştiren, sahibi olduğu televizyon kanalında Putin aleyhinde yayınlar yapan Gusinsky'nin tasfiyesi kendisini bekletmedi. Daha sonra Putin'e seçim boyunca destek veren ama Putin başkan seçildikten sonra

[230] Poussenkova, **İstoriya Novaoy Rossii…**, **a.g.e.**, s. 450.
[231] Alexander Chepurenko, "The Oligarchs in Russian Mass Consciousness", **Politics and the Rulling Group in Putin's Russia,** Stephen White ed., New York: Palgrave Macvillan, 2008, s. 121.
[232] Flona Hill and Florence Fee, "Fueling the Future: the Prospects For Russian Oil and Gaz", **Demokratizatsiya,** C. 10, S. 4, (2002), s. 466.

politikalarını eleştiren Berezovsky üzerine gidilmiştir.[233] Gusinsky'ye ait olan NTV kanalı devlet kontrolüne geçmesinden sonra işsiz kalan personeli kendi kanalında ise alması ve Putin'in merkezi yönetimi güçlendirmek için hazırladığı yasa tasarısını eleştirerek Duma'dan istifa eden Berezovsky'ye olan baskı artmış ve oda ülkeden gitmek zorunda kalmıştır.

Kremlin tarafından oligarklara karşı yürütülen mücadele açısından verilebilecek en iyi örnektir "Yukos Olayı"dır. Mikhail Khodorkovsky, SSCB sonrası tarihte en hızlı zengin olan oligarklardan birisidir. Khodorkovsky'nin son günlerinin yakın olduğunun ilk sinyali 2003'te ortağı Platon Lebedev'in tutuklanması ile belli oldu. Aslında Putin 2000'de oligarklarla bir anlaşma imzalamiştı. Vergilerini verdikleri sürece ve siyasetten uzak durdukları sürece devlet onlara dokunmayacaktı. Fakat Khodorkovsky'nin Putin'e açık açık muhalefet yapmaya başlaması, Çin ile bir boru hattı projesi üzerinde anlaşma imzalamaya çalışması ve ABD'li bir şirket ile ortaklık kurmaya çalışması Khodorkovsky'nin ileride devlet karşısında büyük güce sahip olacağını gösteriyordu. Rusya'nın en büyük ikinci özel petrol şirketi Yukos'un % 78 hissesine sahip olan Khodorkovsky bir enerji oligarkı konumuna yükselmişti. Enerji konusunda devletten farklı bir yol izlemeye çalışması Kremlin'in tepkisini çekti. Khodorkovsky'nin 2008 başkanlık seçimlerinde aday olacağı söylentilerinin dolaşmaya başlaması barağı taşıran son damla oldu. Bunların sonucunda Khodorkovsky 2004 yılında yolsuzluk suçlamalarıyla tutuklanmış, hisselerine el konularak istifaya zorlanmıştır.[234] Bu olay da, Putin'in iç siyasetten sonra enerji sektöründe de oligarklara serbest bir alan bırakmayacağını göstermiştir.

2.2.3. Rusya'nın İç Enerji Politikaları

Sovyetler Birliği tarih sahnesinden çekilirken, Rusya Federasyonu'na eski teknolojiye dayalı enerji üretimi ve günün şartlarına cevap vermeyen boru hattı şebekesinin bırakmıştı. Bu tür etkenlerden dolayı Rusya yeni bir yapılanmaya gitme zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu yapılanma ise, ekonomik darboğaz içerisinde

[233] Andrei Yakovlev, "İnterest Groups and Economic Reform in Contemporary Russia: Before and After Yukos", **Politics and the Rulling Group in Putin's Russia,** Stephen White ed., New York: Palgrave Macvillan, 2008, s.89.
[234] "Rosneft", (Çevrimiçi) https://lenta.ru/lib/14166182/, (Erişim Tarihi: 12.06.2015).

olan ülkenin koşullarına bağlı olarak özelleştirme ile mümkün olmuştur. İlk özelleştirme 17 Kasım 1992 tarihli başkanlık kararnamesi ile yürürlüğe girmiştir. Bu özelleştirme sonucunda günümüzün küresel devleri olan Rosneft, Lukoil, Surgutneftegaz gibi şirketler enerji sektöründeki yerlerini almaya başlamışlardı. 1994 yılına gelindiğinde devletin elindeki malvarlığın yaklaşık % 65'lık kısmı özelleştirilmişti.[235] İkinci özelleştirme sürecine 1995 yılında başlanmış, uygulamaya tabi tutulan şirketlerin içerisindeki devlet hisseleri bankalara, üç yıllık dönemde işletilmek amacıyla devredilmiştir. Bu uygulama altındaki amaç hisseler karşılığında banka kredileri alınabilmesi olmuştur.

Alt yapısı hazır olamadan yapılan özelleştirmede çoğunluk hisseler çalışanlara satılmıştır. Böylece hisselerin çoğunluğu eski yöneticilere gitmiştir. Özelleştirmeler yapılırken, petrol ve gaz şirketlerinin özelleştirilmesi diğer sektörlerden farklı olarak yapılmıştır. Bu süreçte bakanlıklar işletmeye dönüştürülmüştür. Yöneticileri de üst düzey bakanlık görevlileri olmuştur.[236] Örnek vermek gerekirse 1990 – 1991 yıllarında Petrol Bakanlığı yapan Vagit Alekperov, bakanlığa ait Langepaz, Urengoy ve Kogalym şirketlerini bakanlık bünyesinden alarak Lukoil petrol şirketini kurmuş ve yönetimin başına da kendisi geçmiştir.[237]

Rusya'nın enerjideki en büyük aktörü olan Gazprom da bu özelleştirme sürecinde kurulmuştur. Bununla birlikte Gazprom'a olan yaklaşım ve düzenlemelerde bazı istisnaların var olduğu söylenebilecektir. Şirket diğer enerji aktörlerine uygulanan hisse karşılığında bankalar ile ortaklık yapılması sürecine dahil edilmemiş[238] ve kontrolü Rusya devletinin elinde kalmıştır.

Özelleştirme sürecinde Rusya hükümeti, petrol taşımacılığı tekeli olan Transneft'i de devlet şirketi olarak muhafaza ederek iç piyasada yer alan yerli ve yabancı firmaları kontrol etme gücünü elinde tutmak istemiştir. Kremlin ihracat kotalarını da kontrol eden

[235] Nataliya Razuvayeva, "Privatizatsiya v Rossii: Natsionalnıye Osobennosti" (Rusya'daki Özelleştirme Süreci), **Vestnik VEGU,** №4, (2009), s. 62.
[236] Olga Kryshtanovskaya and Stephen White, "From Soviet Nomenklatura to Russian Elite", **Europe-Asia Studies,** C. 48, S. 5, (July 1996), s. 720.
[237] Marshal I. Goldman, **The Piratization of Russia: Russian Reform Goes Awry,** London: Rourledge, 2003, s. 151.
[238] Razuvayeva, Privatizatsiya v Rossii…, **a.g.e.,** s. 64.

mekanizmayı bünyesinde bırakarak,[239] enerji sektörüne müdahale etme gücünü arttırmıştır.

Güçlü bir merkezi devlet kurmayı amaçlayan Putin iktidara geldikten sonra, SSCB'nin dağılması ile birlikte başlayan özelleştirilme süreci tersine dönmüş oldu. Tabiri caizse **"devletleştirme"** süreci başlamıştı. Bu süreç, yukarıda bahsettiğimiz oligarkların tasfiyesi ile başlamış ve günümüzde de devam etmektedir. Devletleştirme hamleleri ilk önce enerji sektörü üzerine uygulanmıştır. Kremlin hisseleri doğrudan almak yerine şirketlerin yasaya aykırı işlemleri istismar ederek sonuca varmaktadır. Yukos olayı ile başlayan süreç ve yürütülen devletleştirme politikası sadece oligarklara karşı değil aynı zamanda yabancı şirketlere karşı da uygulanmıştır. 2005'te yapılan yasa değişikliği ile yabancılara enerji gibi stratejik sektörlerde sınırlama getirilmiştir. Bundan sonra stratejik alanlara erişmek isteyen yerli şirketlerdeki yabancıların payı % 50'nin altında olmalıdır. Bu şirketlerin yönetim kurulundaki yabancı sayısı da % 50'nin altında olmalıdır. Bununla birlikte, bir alanın "stratejik" olması şartları da katılaştırılmıştır: eskiden petrol sahasının stratejik tanımına girmesi için 150 milyon ton olması gerekirken bundan sonra 70 milyon olması gerekmekte, aynı şekilde gaz sahasının 1 trilyon metreküp olması gerekirken bu sayı 50 milyara indirilmiştir.[240] Uzun zaman geçmeden bazı yabancı şirketleri bu yasa değişikliğinden nasibini almaya başladılar. Shell ve diğer yabancı şirketler ortaklığındaki Sakhalin Enerji Şirketi hisselerinin % 51'ini çevre ihlalleri neden gösterilerek Gazprom'a satmak zorunda kalmıştır. Daha sonra BP'nin yerel ortağı ile olan şirketi TNK-BP, lisans şartlarının ihlal edildiği ileri sürülerek lisanslarının iptal edilme tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu durumdan karlı çıkan yine de Gazprom olmuştur.[241] Bunların sonucunda petrol sektöründeki devlet payı % 18'den % 50'ye yükselmiştir. En son olarak 2016'da Başneft petrol şirketinin özelleştirme adı altında devlete ait olan Rosneft'e satılması, aslında devletleştirmeden başka bir şey değildir.

Ancak yukarıda anlattıklarımızdan Rusya'da özelleştirmenin durduğu anlamı çıkarmamak gerekir. Kremlin bir tarafta özelleştirmeye devam ederken diğer tarafta, Transneft ve Gazprom gibi şirketler aracılığı ile enerji sektörünü kontrol altında tutmaktadır.

---

[239] Transneft Web Sayfası, (Çevrimiçi) http://www.transneft.ru/about/story/, (Erişim Tarihi: 13.11.2016).
[240] Poussenkova, **İstoriya Novaoy Rossii…**, **a.g.e.**, s. 452.
[241] Woehrel, Russian Energy Policy… **a.g.m.,** s. 407.

2.2.4. Rusya'nın Dış Enerji Politikası

Vladimir Putin'in Devlet Başkanı olarak seçilmesiyle, Rusya'da gerek iç politikada gerekse de dış politikada önemli değişiklikler yaşanmıştır. İzlediği merkeziyetçi politika sayesinde ülke içinde kontrolü yeniden sağlayan Putin, uluslararası arenada da Rusya'nın imajını değiştirmeyi başarmıştır. Ülkenin toparlanmasında ve uluslararası arenada tekrar söz sahibi olmasında uluslararası konjonktürün de büyük payı vardır. Çin ve Hindistan gibi hızla gelişen ülkelerin enerji ihtiyaçlarının artması ve enerji kaynaklarının bulunduğu bölgelerin istikrasızlaşması gibi gelişmeler enerji fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur.[242] Dolayısıyla enerji kaynakları bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden olan ve ekonomisi doğal kaynaklara bağımlı olan Rusya, dünyadaki bu gelişmelerden mümkün olduğunca faydalanmaya çalışmaktadır.

Putin'e göre Rusya eğer ekonomik ve sosyal anlamda gelişemezse tekrar bir süper güç olma ihtimali olmadığı gibi dünya tarihinden de kaybolmaya mahkûmdur.[243] Dolayısıyla Putin Rus dış politikası ve enerji politikasını adeta iç içe geçirerek Rus ulusal çıkarı için enerji kartını gerektiğinde kullanmaya başlamıştır. Putin'in birinci başkanlık döneminde Rus ekonomi yüksek petrol ve doğalgaz fiyatlarından olumlu yönde etkilenmiştir. Ancak bu durum Rus ekonomisini enerji hammaddesinin ihracatına bağımlı hale getirmiştir.[244]

Günümüzde Rusya'nın izlediği enerji politikaları Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte geliştirilmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda 1992'de yayınlanan "Yeni Ekonomik Koşullar Altında Enerji Politikası Konsepti" belgesi ile Rusya'nın güvenilir bir tedarikçi olarak görülmesine, RF'nin bağımsızlığını ve güvenliğinin sağlanmasına ve enerji ihracının artmasına yönelik politikalar belirlenmiştir. Bu belgenin yanı sıra 7 Mayıs 1995'te Boris Yeltsin tarafından onaylanan "2010'a Yönelik Rusya Federasyonu'nun Enerji Politikası ile Yakıt ve Enerji Sanayisinin Yapılanmasında Temel Hükümler"

[242] İlyas Kamalov, **Moskova'nın Rövanşı: Putin Dönemi Rus Dış Politikası,** İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2008, s. 279.
[243] Anita Orban, **Power, Energy and the New Russian İmperialism,** London: Preager Security İnternational, 2008, s. 11.
[244] Tuğçe Varol Sevim, "Rus Dış Enerji Politikası ve Yeni Hedef Kuzey Doğu Asya", **Uluslararası İlişkiler,** C. 11. S. 41, (Bahar 2014), s. 91.

Sovyet sonrası ilk enerji stratejisi olarak karşımıza çıkmaktadır.[245] 13 Ekim 1995 tarihinde yayınlanan "Rus Enerji Stratejisinde Temel Hükümler" belgesi de Rusya enerji politikası oluşumunda önemli rol oynamıştı. Bu iki belgeye ek olarak Yeltsin döneminde çıkartılan diğer belgeler ise 28 Nisan 1997 tarihli "Doğal Tekel Alanında Yapısal Reformlara Yönelik Temel Hükümler" ile 7 Ağustos 1997 tarihli "Doğal Tekel Alanında Yapısal Yeniden Oluşum, Özelleştirme ve Teşvik Araçlarının Denetimine Dair Program" belgeleridir.[246] Putin başkanlığı sırasında ise 2003 yılında "2020'ye Yönelik Rusya Federasyonu'nun Enerji Stratejisi" yayınlanmıştır.

2008-2009 krizi her ne kadar az hasarla atlatılmış olsa da ister istemez Rusya'nın petrol üretimi, keşif çalışmaları ve yatırımlarını etkilemiştir. Kriz sırasında hem ülke içi üretimin hem de enerji ihracat rakamlarının düşmesi nedeniyle Rusya'nın planladığı bütçe tahminleri etkilenmiş ve 2020 yılında kadarki dönemi hedefleyen bir önceki Enerji Strateji Belgesi'nin güncellenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Sonucunda 2030'a Yönelik Rusya Federasyonu'nun Enerji Stratejisi" ortaya çıkmıştır. Rus enerji sektörünün en kısa sürede ayağa kaldırılmasını hedefleyen plan, hükümet tarafından üç aşamalı olarak hazırlanarak 2009 yılında yayınlanmıştır. Kısaca; ilk aşama olan 2013-2015 yılları arasında 2008 krizinin etkilerinin tamamen giderilmesi ve üretimi düşen sahaların yerine yenilerinin aktif hale getirilmesi ile enerji sektörünün modernleştirilmesi hedeflenmektedir. İkinci aşama olan 2015-2022 yılları arasında ise Rusya'nın Uzak Doğu ve Doğu Sibirya bölgelerinde yeni petrol ve doğal gaz üretim sahalarının oluşturulması hedeflenmektedir. Son olarak 2022-2030 yılları arasında ekonomiye mutlak surette alternatif enerji kaynaklarının da dâhil edilmesi ve ekonomi üzerindeki hidrokarbon ihracatının yarattığı bağımlılığın azaltılması öngörülmektedir.[247]

2030 Enerji Stratejisi belgesinde yer alan bir başka önemli husus, Avrupa enerji pazarının toplam Rus enerji ihracatındaki oranının göreceli olarak düşürülmesidir. Bunun nedeni Uzak Doğu'daki yeni pazarlar olan Çin, Japonya ve Güney Kore'nin önemli enerji tüketicileri olarak ortaya çıkmalarıdır. Buna ilave olarak, belgenin üçüncü aşaması için yapılan tahminlere göre Rus petrolünü ithal edecek olan Doğu pazarının

[245] Michael Fredholm, "The Russian Energy Strategy and Energy Policy: Pipeline Diplomacy or Mutual Dependence?", **Conflict Studies Research Center,** (September 2005), (Çevrimiçi) http://ippeki.com/en/pdf/R41.pdf, (Erişim Tarihi: 04.09.2016).
[246] **a.g.m.,** s. 3.
[247] Sevim, "Rus Dış Enerji Politikası…", **a.g.m.,** s. 92-93.

Rusya'nın toplam enerji ihracatındaki payının yüzde 6'dan yüzde 22-25'e, doğal gaz ihracatındaki payının da 0'dan yüzde 19-20'a çıkması hedeflenmektedir.[248] Bu nedenle Çin, Japonya ve Güney Kore, yeni Rus enerji stratejisinin merkezinde yer almaktadır.

Kendini "enerji süper gücü" [249] olarak tanımlaya Rusya'nın dünya enerji piyasalarındaki avantajlı pozisyonu korumak için geliştirdiği stratejileri birkaç başlık altında toplanabilir:

- Yeni boru hatları inşa ederek ithalatçı ülkelere enerji naklini transit ülkelerden bağımsız olarak gerçekleştirmek,
- Avrupa'daki dağıtım sistemlerinin Gazprom ve Rosneft gibi devlet kontrolündeki Rus şirketler tarafından satın alınarak, Rus projelerine alternatif projelerinin ortaya çıkmasını engellemek,
- Orta Asya'daki enerji arzı üzerindeki tekel konumunu korumak ve buradaki enerji kaynaklarının kendi egemenliğinde olmayan alternatif boru hatları ile dünya pazarlarına ulaşmasını engellemek, [250]
- Asya – Pasifik bölgesine yönelik boru hatları inşa ederek enerji kaynakları ihracatında Avrupa'ya olan bağımlılığını azaltmak.

2.2.4.1. Rusya'nın Orta Asya ve Hazar Havzası Enerji Politikaları

Rusya'nın "yakın çevresindeki" ülkeleri dört grupta toplamak mümkündür. Birinci grup Avrupa bölümünü oluşturan devletler ve Slav kökeninden gelen devletler olan Ukrayna, Beyaz Rusya ve Moldova'dır. İkinci grup Letonya, Litvanya ve Estonya'nın oluşturduğu Baltık Devletleri'dir Üçüncü grup Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'dan oluşan Orta Asya grubudur. Dördüncü grup ise Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ın oluşturduğu Güney Kafkasya devletleridir.[251]

---

[248] Gawdat Bahdat, "Russia's Oil and Gas Policy", **OPEC Review,** C. 31, S. 2, (2010), s. 168-169.

[249] Vladislav İnozemtsev, "The Resource Curse and Russia's Economic Crisis", **Chatman House,**(Çevrimiçi) https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/100309inozemtsev.pdf, (Erişim Tarihi: 15.12.2015).

[250] İbrahim Hasanoğlu, "Rusya-AB İlişkilerinde Enerji Faktörü", **Akademik Perspektif,** (Çevrimiçi) http://akademikperspektif.com/2014/04/18/rusya-avrupa-birligi-iliskilerinde-enerji-faktoru/, (Erişim Tarihi: 18. 11.2015).

[251] Asem Nauşabay Hekimoğlu, **Rusya'nın Dış Politikası,** Ankara: Vadi Yayınları, 2007, s. 137-138.

Sovyetler Birliği'nin dağıldığı 1991 yılının Aralık ayında Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna arasında imzalanan Minsk Deklarasyonu ile Bağımsız Devletler Topluluğu kurulmuştur. Fakat Ukrayna parlamentosu BDT'nin kurucu anlaşmasını hiçbir zaman onaylamamıştır. 2005'te Türkmenistan'ın tam üyelikten çıkmıştır. 1993'te katılan Gürcistan'ın, Rusya ile yaşanan çatışma sonrası 2009'da topluluktan ayrılması sonucunda günümüzde 9 üye ülkesi bulunmaktadır.[252]

BDT ülkeleri Rusya açısından stratejik öneme sahiptir. Çünkü bu ülkelerde ortak ekonomik alan, işgücü ve sermayenin serbest dolaşımı günümüzde de davam etmektedir. Bu bölgeyi Rusya için önemli kılan bir diğer neden ise, Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinin enerji kaynakları açısından zengin olması ve bu nedenle batılı devletlerin bu bölge üzerinde etkinlik kurarak Rusya'ya alternatif olmaya çalışmalarıdır.[253] Bu durum, Rusya'nın yeniden küresel güç olması için güvenlik ve istikrarın sağlanması gerektiğini düşünen Putin için kabul edilebilir değildir.

Rusya kültürel, coğrafi ve tarihi bağları olduğunu düşündüğü yakın çevresinde tekrar söz sahibi olmaya çalışmaktadır. Bu ülkeler ile olan ekonomik ilişkilere önem veren Rusya enerji kaynakları üzerinde kontrol sağlamaya gayret etmektedir. Bu yolda ise çok taraflı ve ikili işbirliğinin geliştirilmesine öncelik vermektedir.[254]

BDT'nin bölge ülkeleri arasında bir bütünlük kurma hedefi başarısız olmuştur. Bunun arkasında birkaç faktör vardır. Bunlardan en önemlisi askeri ve ekonomik açıdan güçlü olan Rusya'ya diğer ülkelerin güvenmemesidir.[255] Bunun yanında 1990'larda Rusya ve BDT ülkeleri arasındaki enerji ilişkileri sağlam bir temele oturtulamamıştır. Bunun arkasında yatan sebeplerden biri, Rusya'nın enerji kaynakları ihracatında transit ülkeler olan Ukrayna ve Beyaz Rusya'ya olan bağımlılığı nedeniyle bu ülkeler arasındaki enerji ilişkilerine siyasetin karışmasıdır.

---

[252] Sergey Kulik, Andrey Spartak ve İgor Yurgens, **Ekonomiçeskiye İnteresı i Zadaçi Rossii v SNG** (Rusya'nın BDT Ülkelerindeki Ekonomik Çıkarları), Moskova: İnstitut Sovremennogo Razvitiya, 2010, s. 11.

[253] Yuriy Borovskiy, "Energeyiçeskaya Politika Rossii na Mejdunarodnoy Arene" (Rusya'nın Uluslararası Arena'daki Enerji Politikaları), (Çevrimiçi)s.44, http://www.vestnik.mgimo.ru/sites/default/files/pdf/borovskiy.pdf, (Erişim tarihi: 10.12.2015).

[254] Borovskiy, "Energeyiçeskaya Politika Rossii na Mejdunarodnoy Arene", **a.g.m.,** s.44.

[255] Margot Light, "Russian Foreign Policy", **Developments in Russian Politics,** Stephen White, Richard Sakwa ve Henry E. Hale ed., 7.b., New York: Palgrave Macmillan, 2009, s. 232.

1990'lardan beri Güney Kafkasya'daki enerji ilişkileri Rusya'nın istediği yönde gelişmemektedir. 1994'te **Azerbaycan**, Hazar havzasında bulunan Azeri-Çirağ- Güneşli petrol ve gaz sahalarının işletimi için yabancı şirketlerle "yüzyılın anlaşması" diye anılan anlaşmayı imzalamıştır. Bu Rusya'nın beklemediği bir hamleydi, çünkü RF Hazar statüsü sorunu çözülmeden buradaki enerji kaynaklarının işletilmeye başlayacağını düşünmüyordu. Diğer bir gelişme, Rusya'nın karşı çıkmasına rağmen Azerbaycan1990'dan itibaren Bakü-Novorossiysk petrol boru hattını nadir kullanarak bu hattın alternatifi olan Bakü-Supsa boru hattını kullanmaya başlamıştı. Böyle bir ortamda, Hazar petrolünü Rusya'yı bypass ederek Avrupa kıtasına ulaştıracak olan Bakü-Supsa-Odessa-Bordı-Avrupa boru hattı projesi bile düşünülmeye başlamıştı.[256]

Batı devletleri girişimleri sonucu olarak **Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı** ve **Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı**'nın bulunduğu **Doğu – Batı Enerji Koridoru**'nun kurulması ile Rusya'nın enerji alanındaki planları engellenmek istenmiştir. Aynı zamanda, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye üzerinden geçen bu iki boru hattı ile Hazar bölgesinde Azerbaycan'a enerji merkezi rolü üstlenmesi sağlanmıştır. Ayrıca Azerbaycan'ın bu iki boru hattı ile Rusya karşısında bağımsız durumu güçlenirken Batı'nın enerji güvenliğine katkıda bulunmaktadır.[257] BTC ve BTE boru hatları Hazar enerji kaynaklarını Batı'ya ulaştıran ve Rusya dışında gelişen bir proje olduğu için Rusya tarafından olumsuz karşılanmıştır. Çünkü Rusya Azeri petrolünü kendi elinde bulunan boru hatları ile Batı pazarları aktarmak istemektedir. Dolayısıyla RF bu boru hatları engellemek için Dağlık Karabağ ve Hazar Denizi'nin statüsü konusunda Azerbaycan'a baskı uygulamıştır. ABD ise Azerbaycan'ı kendi yanına alarak bölgedeki enerji güvenliğini kontrol edebileceğini düşünmüştür.[258]

Hazar'daki doğalgazının Batı pazarına ulaştırılmasını sağlayacak olan ve Avrupa'nın Rusya'ya bağımlılığını azaltması için hayata geçirilmesi planlanan **Nabucco Doğalgaz Boru Hattı** projesinde en önemli kaynak ülke olarak Azerbaycan kabul ediliyordu.[259] Rusya Nabucco projesi ile Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan

[256] Borovskiy, "Energeyiçeskaya Politika Rossii na Mejdunarodnoy Arene", **a.g.m.,** s.44.
[257] Julia Nanay, "Russia's Role in Eurasian Energy Market: Seeking Control in the Face of Growing Challenges", **Russian Energy Power and Foreign Relations: İmplacations and Cooperation,** Jeronim Perovic, Robert W. Orttung and Andreas Wenger der., New York: Routledge Press, 2009, s. 116-117.
[258] Kamer Kasım, **Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya,** Ankara: USAK Yayınları, 2009, s. 169-170.
[259] Borovskiy, "Energeyiçeskaya Politika Rossii na Mejdunarodnoy Arene", **a.g.m.,** s.45.

ve Özbekistan'ın stratejik olarak Rusya'dan kopartılmasının hedeflendiğini ileri sürerek bu projeye karşıydı ve dolayısıyla buna karşı kendi politikalarını geliştirmeye çalışmıştı. Bu politikalardan en önemlisi, Rusya'dan Bulgaristan'a ve buradan da Avrupa'ya ulaşacak olan **Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı** projesi idi. Sonuç olarak bu projelerden hiçbiri hayata geçmemiştir. Fakat Rusya Güney Akım yerine Türk Akım projesini ortaya atarak bu mücadeleden başarılı çıkan taraf olmuştur.

Rusya Azerbaycan'a yönelik enerji politikalarında Batı'nın etkinliğini azaltmada başarısız olmasına karşın yakın çevresindeki diğer ülkelerle sorunlarını uzun vadeli enerji anlaşmalarını imzalayarak çözmeye çalışmaktadır. SSCB döneminde Orta Asya'da inşa edilen boru hatları, kilit nokta Rusya olacak şekilde tasarlanmıştır. Dolayısıyla bugün de Orta Asya devletleri elde ettiği doğal gaz ve petrolü Batı pazarlarına Ulaştırmak için Rusya'ya ihtiyaç duymaktadırlar. Devlet şirketi olan Gazprom bu durumu sonuna kadar kullanarak bölge üzerinde hâkim konumunu sürdürmeye çalışmaktadır.[260]

Orta Asya'da enerji kaynakları açısından zengin ülkelerden biri **Türkmenistan**'dır. Büyük doğalgaz ihracatçısı olan Rusya, gaz rezervleri açısından kendine rakip olarak gördüğü Türkmenistan ile 2003'te doğalgaz anlaşmasını imzalamıştır. Rusya, 25 yıllık olan anlaşma ile Türkmenistan'dan aldığı doğalgazı, maliyetinin 2 katı bir fiyatla Avrupa ülkelerine ihraç etmektedir. Aynı zamanda, bu anlaşma Rusya'nın Gazprom ve Lukoil gibi ulusal enerji şirketlerin Türkmen enerji pazarında faaliyette bulunmalarını sağlamış oldu.

Anlaşmaya göre Rusya 1000 metreküp doğalgaz için Türkmenistan'a 240 dolar ödemekteydi. Fakat 2008'den beri Gazprom bu fiyatın düşürülmesini talep ediyordu. Ve 2015 yılına gelindiğinde Rusya tek taraflı olarak fiyatı aşağıya çektiğini ilan etmesi üzerine Türkmen taraf mahkemeye başvurmuştur. Buna karşılık olarak Rusya mahkemeden karar çıkmasını beklemeden Ocak 2016 itibaren Türkmenistan'dan doğalgaz ithalatını durdurmuştur. Türkmenistan'ın Rusya dışında İran ve Çin'e de

[260] Yılmaz BAYAR, "Rusya'nın Enerji Politikaları", (KHÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008, s. 123.

doğalgazı ihraç etmesine rağmen, sıcak para sadece Rusya'dan gelmektedir.[261] Bunu bilen Rusya ise, Türkmenistan'ı indirime zorlamak için bu stratejiye başvurmuştur.

Kazakistan da bölgedeki diğer bir önemli kaynak ülkesidir. 1990'larda Kazak petrolün ihracatının neredeyse tamamı Rusya aracılığı ile yapılmaktaydı. Aynı zamanda, Rus Lukoil şirketinin Kazak petrol ve gaz sahalarındaki payı da artmıştı. Bu durum dünümüzde de devam etmektedir. Ancak, Kazakistan'ın da aralarında bulunduğu Orta Asya ülkeleri, enerji kaynakları transitinde Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmaya yönelik adımlar atmaktadır. Örneğin 2006'da inşa edilen Kazakistan-Çin petrol boru hattı, 2009'da biten Türkmenistan-Özbekistan-Kazakistan-Çin doğalgaz boru hattı bunlardan bazılarıdır.[262] Orta Asya devletlerinin bu politikalarına karşı Rusya çözüm arayışına girmiş ve sonuç olarak 2007'de Rusya, Türkmenistan ve Kazakistan devlet başkanları tarafından imzalanan anlaşmaya göre Hazar Denizi, Kazakistan ve Türkmenistan'da çıkarılan gazı Rusya'ya taşımak için Hazar Kıyısı (Prikaspiyskiy) Doğalgaz Boru Hattı inşa edilmesi planlanmıştır. 1700 km uzunluğunda olacak olan boru hattı ile Kazakistan'dan yıllık 10 milyar m^3, Türkmenistan'dan ise 30 milyar m^3 doğalgaz taşınacaktır. Fakat günümüzde bu projenin ne zaman hayata geçeceği belli değildir.

Kazakistan ve Rusya'yı karşı karşıya getiren diğer bir gelişme Kazakistan'ın da BTC petrol boru hattına bağlanması olmuştur. Bu, Kazakistan'dan Rusya'ya akan petrolde azalmanın ortaya çıkacağı anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, BTC boru hattının hem BDT ülkelerinde Rusya'yı bypass eden ilk boru hattı olması hem de ABD ve İngiltere tarafından açık açık desteklenmesi Rusya'nın tepkisini çekmiştir.[263]

Belirtilmesi gerekir ki, 1990'larda BTC boru hattı projesi görüşülürken Rusya oldukça "güçsüz" idi. Aynı zamanda, 1998'de ABD Başkanı'nın Hazar Havzası Enerji Danışmanı olan Richar Moningstar'ın belirttiği gibi, Rusya 1990'larda daha kendi

---

[261] İgor Tomberg, "Rossiya-Turkmenistan: Gaz i Politika" (Rusya-Türkmenistan: Gaz ve Siyaset), (Çevrimiçi), http://finobzor.ru/show-5251-rossiya-turkmenistan-gaz-i-politika.html, (Erişim Tarihi: 08.04.2016).

[262] Vang Zen, "Truboprovod Kitay-Srednyaya Aziya: Vliyaniye na Energetiçeskuyu Bezopastnost Kitaya" (Orta asya-Çin Boru Hattı: Çin Enerji Güvenliğine Etkisi), (Çevrimiçi) http://www.abercade.ru/research/analysis/982.html, (Erişim Tarihi: 14.09.2016).

[263] Tatyana Stanovaya, "Truboprovod Baku-Tbilisi-Djeyhan i Geopolitika Kavkaza" (BTC Boru Hattı ve Kafkasya'nın Jeopolitiği), (Çevrimiçi) http://www.apn-nn.ru/diskurs_s/429.html, (Erişim tarihi: 15.11.2015).

ulusal çıkarlarını belirlemiş değildi.[264] Putin'in iktidara gelmesi ile Hazar havzasında "köklü bir değişim" ortaya çıkmıştır. Putin 1999'da Başbakanlığı'na atandıktan birkaç ay sonra Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu'nun ortaklarını bir toplantıya çağırarak Rusya'nın Hazar bölgesine verdiği önemini Batı'ya gösterilmeye çalışılmıştır. Bu toplantıda Putin söz konusu boru hattının Rusya için ekonomik açıdan olduğu gibi jeopolitik açıdan da önemli olduğunu belirtmiştir.[265]

Putin, 2000'de Rusya Devlet Başkanı olarak seçilmesinin hemen sonrasında, önceki yıllarda enerji bakanı olan Viktor Kalujnıy'ı RF Devlet Başkanı'nın Hazar Havzası'ndaki Temsilcisi olarak atamıştı. Bu adım aslında ABD'nin Hazar Enerji Danışmanı aracılığı ile yürüttüğü Hazar politikalarına karşı atılan bir adımdır.[266] Putin'in Hazar bölgesine yönelik ortaya koyduğu strateji, Rusya'nın bu bölgeye geri döndüğünü göstermektedir.

Genel olarak söylemek gerekirse, Rusya'nın yakın çevresinde uyguladığı politika, enerji koridorlarını **kuzey – güney istikametinde** oluşturarak, Rusya'ya karşı yapılabilecek ittifakların önlenmesidir. Dolayısıyla Rusya bu bölgedeki enerji kaynakları transit yollarını elinde tutmaya çalışmaktadır. Buna karşılık olarak Batı ülkeleri ise, enerji koridorlarını **doğu – batı istikametinde** geliştirmeyi amaçlamaktadır. Böylece, Batı ülkeleri enerji kaynakları ithalatında Rusya'ya olan bağımlılığını azaltarak enerji güvenliğini sağlamaya çalışmaktadır. Bu stratejinin adı ise **Doğu – Batı Enerji Koridoru'dur.**

2.2.4.2. Rusya – Çin Enerji İlişkileri

Rusya'nın Kuzey Doğu Asya bölgesine yönelik izlediği enerji politikasına "bir taşla iki kuş vurma" politikası diyebiliriz. Çünkü Kremlin'e göre Rusya'nın Uzak Doğu bölgesinin gelişimi ile Kuzey Doğu Asya bölgesi enerji kaynakları, arz ve talep açısından iç içe geçmiştir. Bu nedenle bölgenin ekonomik gelişimi büyük ölçüde başta

[264] J.C. Peuch, "Russian İnterference in the Caspian Sea Region: Diplomacy Adrift", **The Political Economy of Russian Oil,** D. Lane ed., New York: Rowman and Littlefield Publishers, 1999, s. 189.

[265] Adrian Delleker, "Kaspiyskiy Truboprovodnıy Konsortsium" (Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu), (Haziran 2008),(Çevrimiçi)https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ifrirnvdelleckerktkrusiune2008.pdf, (Erişim Tarihi: 15.09.2015), s. 10.

[266] Amy Jaffe, "US Policy Towards the Caspian Region: Can the Wish-List Be Realized?", **The Security Of The Caspian Region,** Gennady Chufrin ed., Oxford: Oxford University Press, 2001, s. 142.

Çin olmak üzere Kuzey Doğu Asya ülkeleri ile kurulacak olan enerji ilişkilerine bağlıdır.[267]

1985 ve 1995 yılları arasında Çin'in petrol talebi günde 1,7 milyon varilden günde 3,4 milyon varile çıkmıştır. 2005 yılında ise talep ikiye katlanarak 6,8 milyon varile ulaşmıştır.[268] 1980'lerden 1993 yılına kadar, başta Doğu Asya ülkeleri petrol ihraç eden ülke olan Çin, yılda ortalama 20 milyon ton petrol ihraç ediyordu. Fakat ekonomisinin kızlı büyüme nedeniyle Çin petrol ithal eden bir ülkeye dönüşmüştür. 2009'da 4,3 milyon varil petrol ithal ederek ABD'den sonra ikinci sıraya yerleşmiştir. Uluslararası Enerji Ajansına göre Çin 20,4 milyar varil petrol rezervlerine sahiptir.[269] 2030 yılına kadar Çin'in petrol talebinin günde 16,5 milyon varile çıkacağı ve petrol üretiminin 3,4 milyon varile düşeceği tahmin edilmektedir. Dolayısıyla günlük petrol ithalatı 13,1 milyon varile yükselecek ve petrol ithalatına olan bağımlılığı % 80'e ulaşacaktır.[270]

Çin'in 3 trilyon ispatlanmış doğalgaz rezervleri vardır. Bu rezervlerin yarısından fazlası, en büyük üç doğalgaz sahası olan Tarim, Ordos ve Sinçua'da bulunmaktadır.[271] Çin 2007 yılında ilk defa doğalgazı ithal eden bir ülke konumuna düşmüştür. 2020 yılında ise 130 milyar metreküp gazı ithal etmesi beklenmektedir. Uluslararası Enerji Ajansının tahminlerine göre 2035 yılında Çin, kendinden sonra ikinci sırada gelecek olan ABD'den yüzde 77 oranında daha fazla enerji tüketen bir ülke olacaktır.[272]

2000'lerin başında Rusya'nın Batı ile olan ekonomik ilişkilerinin karşında Çin ile olan işbirliğinin artmaya başladığı görmekteyiz. Putin, Rusya'nın Uzak Doğu bölgesinde artan Çin nüfusundan endişe duymaktaydı, fakat Çin ile olan işbirliğinin jeopolitik açıdan önemi bu endişelerini ikinci plana itmiş oldu ve 2001yılından itibaren iki ülke yoğun temaslarda bulunmaktadır.[273]

---

[267] Sevim, "Rus Dış Enerji Politikası…", **a.g.m.,** s. 93.
[268] Liu Xuecheng, " China's Energy Security and Grand Strategy", Muscatine İA: The Stanley Fıundation, **Policy Analysis Brief,** (September 2006), s 3.
[269] Sevim, "Rus Dış Enerji Politikası…", **a.g.m.,** s. 94.
[270] Erica Downs, "Sino-Russian Energy Relations an Uncertain Courtship", **The Future of China-Russia Relations**, James Bellacqua ed., The University of Kentucky, 2010, s. 150.
[271] Nabuyuki Higashi, " Natural Gas in China: Market Evolution and Strategy", İEA, **Working Paper Series**, (Haziran 2009), s. 9.
[272] Sevim, "Rus Dış Enerji Politikası…", **a.g.m.,** s. 95.
[273] Nezavisimaya Gazeta, 22.06.2000, s. 4.

Temmuz 2001'de Rusya – Çin arasında imzalanan İyi Dostluk ve Komşuluk Anlaşması iki ülke arasındaki yakın ilişkilerin başlangıcı sayılmaktadır. Aynı zamanda, bu anlaşma iki ülke arasındaki enerji sektöründeki ilişkileri de geliştirmeyi öngörmektedir.[274] Bunların yanı sıra, 2003'te imzalan anlaşma ile başta silah ticareti olmak üzere pek çok alanda ekonomik bağlantılar sağlanmış ve iki ülke arasındaki sınır sorunu giderilmiştir.[275] İyi Dostluk ve Komşuluk Anlaşması bir ay öncesinde Şanghay İşbirliği Örgütü'nü (ŞİÖ) kuran anlaşmayı destekler niteliğindedir.

15 Haziran 2001'de Rusya, Çin, Tacikistan, Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan arasında imzalan anlaşma ile ŞİÖ kurulmuştur. ŞİÖ'nün resmi amacı: "politika, ticaret, ekonomi, savunma, hukuk, çevrenin korunması, kültür, bilim ve teknoloji, enerji ve diğer alanlarda bölgesel işbirliği teşvik etmektir".[276] Bununla birlikte ŞİÖ çerçevesinde birleşik bir enerji politikası geliştirmek adına bir "Enerji Kulübü" kurulması temel hedeflerden biridir.

Çin'in büyüyen enerji ihtiyacı, Orta Doğu'da var olan istikrarsızlık gibi sorunlar Çin'i Rusya ve Kazakistan gibi enerji üreten ülkelere yönelmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda Çin-Rusya arasında imzalan enerji ticaret anlaşması ile Doğu Sibirya'dan Çin'e ulaşan petrol boru hattı proje ortaya çıkarılmıştı. Doğu Sibirya Pasifik Okyanusu (ESPO) Petrol Boru Hattı olarak anılan boru hattı 4,8 bin km uzunluğunda olup Tayşet şehrinde başlayıp Kozmino Körfezinde bitmektedir. Tayşet'ten Skovorodino'ya kadar olan birinci kısmının inşaatı 28 Nisan 2006'da başlayıp 2009'da bitmişti. Skovorodino'dan Kozmino petrol terminaline kadar olan ikinci kısmı inşaatı 13 Ocak 2010'da başlayıp 2012'de bitmiştir.[277] 2020'ye kadar olan dönemde ESPO boru hattının Tayşet – Skovorodino kısmının kapasitesinin yıllık 80 milyon ton, Skovorodino – Kozmino kısmının ise 50 milyona kadar genişletilmesi hedeflenmektedir.[278]

---

[274] Aleksey Voskresensky, "Relations Between Russia and China as Part of The Asian Vector of Russian Diplomacy (1990-2015), **Sravnirilnaya Politika,** №1, 2015, s. 32.

[275] Aleksey Voskresensky, "The Three Structural Stages of Russian-Chinese CooperationAfter the Collapse of the USSR and Prospects For the Emergence of a Fourth Stage", **Eurasian Review,** (Nowember 2012), s. 3.

[276] Charter of the Shanghai Cooperation Organization, (Çevremiçi) http://www.cfr.org/regional-security/shanghai-cooperation-organization-charter/p33011, (Erişim Tarihi: 25.12.2016).

[277] Onopriuk, "Potok Stanovitsya Şire" (Petrol Akımı Genişliyor), **a.g.m**., s. 6.

[278] Kozlova, "V Masştabah Aziatskogo Regiona. Eksport Nefti na Vostok: Tendentsii i Perspektivı" (Asya Pasifik Bölgesi Çerçevesinde Petrol İhracatı), **a.g.m.,** s. 34.

ESPO'nun Çin'e ulaşan kısmı ise Skovorodino – Mohe – Datsin Petrol Boru Hattıdır. Skovorodino'dan başlayıp Çin'in Mohe kentine ulaşan birinci aşamasının inşası 2009'da başlayıp 2010 sonunda bitmişti. Uzunluğu ise 63 km'dir. 2014'te 20 milyon ton olan yıllık kapasitesi 2017'ye kadar olan dönemde 30 milyona çıkarılması planlanmaktadır. Bunun yanında, CNCP şirketi Mohe'den Çin'in ortasında bulunan Datsin kentine ulaşacak olan petrol boru hattının inşasına başladığını duyurmuştu. Bu boru hattının unluğu ise 940 km olacaktır. Projenin 2017 sonunda tamamlanması ve 2018 yılında işlemeye başlaması beklenmektedir.[279]

Rusya'nın, Çin'in doğal gaz ihtiyaçlarına özel olarak önem vermesinin nedeni ise Çin'in gelecekte doğal gaz ihtiyacının Orta Asya kaynakları ile değil Rusya'nın kaynakları ile karşılanmasını istemesidir. Dolayısıyla bölgede üretici kimliğiyle yalnız olmayan Rusya Orta Asya ülkeleri ile bu konuda bir rekabet içindedir. Gazprom ile Çin'in en büyük petrol ve doğalgaz üreticisi ve tedarikçisi olan CNPC 2014 yılında Sibirya'nın Gücü Doğalgaz Boru Hattı için bir anlaşma imzalamıştır. 30 yıllık olan bu anlaşma, ilk aşamada 2018 tarihinde yılda 38 milyar metreküp ile başlayacak olan doğal gaz ticaretinin gelecekte 60 milyar metreküpe çıkmasını öngörmektedir.[280]

Enerji alanında Rusya-Asya Pasifik ülkeleri arasında artan işbirliği Ruslara ek gelir getirmesine rağmen Rusya'nın enerji stratejine uygun bir durum olmayabilir. Çünkü Rusya'nın enerji stratejisinin ana amaçlarından bir tanesi, enerji kaynaklarına bağlı olan Rus ekonomisinin gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesidir. Fakat günümüzde Rusya'nın Asya Pasifik bölgesine yönelik enerji politikaları bu amaca ters düşmektedir. Dolayısıyla Rusya'nın bu ülkelere yönelik enerji kaynakları ihracatı bir amaç değil araçtır. Amaç ise, Rusya'nın bu bölgedeki konumunun güçlendirilmesi ve Rusya'nın doğu bölgesinin geliştirilmesidir.

2020 yılında Asya Pasifik bölgesinin enerji talebinin % 20'sinin Kuzey Amerika tarafından karşılanacağı tahmin edilmektedir.[281] Bu durum Asya Pasifik bölgesinde yüksek rekabetin olduğu anlamına gelmektedir. Eğer Rusya enerji stratejisindeki

[279] İvan Bulatov, **RİA Novosti**, (Çevrimiçi) https://ria.ru/economy/20160816/1474485319.html, (Erişim Tarihi: 17.09.2016).

[280] Gazprom Web Sayfası, http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/built/ykv/2012/, (Erişim Tarihi: 18.10.2016).

[281] Vyaçaslav Vukolov, "Poçemu Rossiya Povoraçivayet na Aziyu" (Neden Rusya Asya'ya Dönmüştür), http://www.energystrategy.ru/press-c/source/17.07.14_Shafr.htm, (Erişim tarihi: 27.07.2015).

amaçlarına ulaşmak istiyorsa, fazla zaman kaybetmeden emin adımlarla ilerlemek zorundadır.

Kırım'ın Rusya'ya katılımı sebep gösterilerek AB ve ABD tarafından Rusya'ya karşı uygulanan siyasi ve ekonomik yaptırımlar sonucunda Rusya-Asya Pasifik ülkeleri arasındaki işbirliğinin daha da arttığını görmekteyiz. Mayıs 2014'te Şanghay ziyaretinden 400 milyar dolarlık anlaşma ile dönen Gazprom CEO'su, Rusya'nın Çin ile olan enerji ilişkilerini şu sözlerle değerlendirmiştir: "gaz sektöründe en büyük müşterimiz olan Almanya ile yaptığımız işi, değerli Çin ortaklarımız ile bir günde yaptık".[282]

[282] James Henderson and Tatiana Mitrova, **Energy Relations between Russia and China: Playing Chess With The Dragon,** Oxford: Oxford İnstitute For Energy Studes, 2016, s. 15.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA – AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ İLİŞKİLERİ

SSCB – AB arasındaki enerji ilişkiler 1960'larda başlamıştır. Batı Almanya ve Avusturya'ya ulaşan boru hatları sayesinde Sovyet gazı Avrupa kıtasına akmaktaydı. Bu projeler sayesinde Sovyet gazı Batı Almanya ve Avusturya'nın enerji kaynaklarının çeşitlenmesine ve böylece o dönem için Orta Doğu'ya olan bağımlılıklarının azalmasına neden olmuştur.[283] AB'nin bazı ülkelerinin Rusya ile olan enerji ilişkileri Sovyetler Birliği döneminde başlamış olmasına rağmen AB'nin bir kurum olarak Rusya ile olan ilişkileri 1990'larda başlamıştır.

Rusya-AB arasındaki enerji ilişkileri 2000'lerin başından beri giderek artmaktadır. 2004 ve 2007 yıllarındaki AB genişlemeleri ise Avrupa'nın enerji kaynakları açısından Rusya'ya olan bağımlılığını bir adım ileriye götürmüştür. Çünkü üyeliği yeni kazanan ülkeler başta olmak üzere AB ülkelerinin çoğu RF'nun enerji kaynaklarına büyük gereksinim duymaktadır.

Genel itibariyle Rusya, AB'nin üçüncü büyük ticaret ortağı konumundadır. Ticari ilişkilerde enerji tüm AB ithalatının % 25'ini oluştururken Rusya'nın enerji ticaretindeki payı ise üçte iki oranındadır. AB'nin gaz ithalatının % 40 ve petrol ithalatının % 37'si Rusya tarafından karşılanmaktadır. Aynı zamanda Rusya'nın kömür ihracatının üçte biri Avrupa'ya gitmektedir.[284] Bu durum enerjinin iki aktör arasında karşılıklı ekonomik bağımlılık yaratmaktadır. Yani Avrupa ülkeleri ekonomilerinin devamlılığı için Rus enerjisine ihtiyaç duyarken Rusya da kendi ekonomik büyümesini sağlamak adına Avrupa pazarına ihtiyaç duymaktadır.[285] Bu bağımlılık iki tarafta da bazı endişelere yol açmaktadır. AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığı ve Rusya'nın AB'ye

---

[283] Pami Aalto, "European Perspectives for Managing Dependencies", **Russian Energy Power and Foreign Relations: İmplacations and Cooperation,** Jeronim Perovic, Robert W. Orttung and Andreas Wenger der., New York: Routledge Press, 2009, s. 159.

[284] BP, **Startistical Review of World Energy June 2015, a.g.e.**

[285] Jacques de Jong, "The Energy Story: A Key Common İnterest", **The European Union and Russia: Perception and İnterest in the Shaping of Relations,** Andre Gerrits ed., Netherlands İnstitute of İnternation Relations, 2008, s. 37, (Çevrimiçi) http://www.clingendael.nl/sites/default/files/20081101_paper_gerrits_eu_russia.pdf, (Erişim Tarihi: 28.12.2016).

yönelik enerji ihracatını diplomatik araç olarak kullanması Avrupa ülkelerinin endişelenmelerine neden olmaktadır. Aynı zamanda AB'nin enerji kaynaklarının ithalat güzergâhlarını çeşitlendirmeye çalışması Rusları yeni enerji stratejisini geliştirmeye zorlamaktadır.[286]

3.1. AB – Rusya Arasındaki Önemli Anlaşmalar

3.1.1. Enerji Şartı Anlaşması (EŞA)

Enerji Şartı Anlaşması'nın kökleri 1990'lara kadar uzanmaktadır. Soğuk Savaş sonrası bu anlaşma, Doğu ve Batı Avrupa'da enerji alanında işbirliği oluşturulmamasında etken olan ideolojik, siyasi ve ekonomik bölünmelerin üstesinden gelmek için bir olanak sağlamıştır. Rusya ve çoğu komşusu önemli hidrokarbon kaynaklarına sahip olmalarına karşın kaynakları geliştirmek için yatırımlara ihtiyaç duymaktaydılar. Bu arada Batı Avrupa hükümetleri ve şirketleri de yatırım ve enerji tedarikini çeşitlendirmeye yönelik politikalar için finansal kaynak yaratma imkânları bulunmaktaydı. Böylece karşılıklı çıkarlar doğrultusunda Aralık 1994'te Enerji Şartı Anlaşması imzalanmış ve Nisan 1998'de yürürlüğe girmiştir.[287]

Enerji Şartı'nda belirtilen hedefleri şöyle sıralayabiliriz; yabancı yatırımların ticari olmayan risklere karşı korunması, enerji alanındaki ticaretin Dünya Ticaret Örgütü kurallarına bağlı yürütülmesi, katılımcı devletler arasındaki uyuşmazlıkların çözümü, enerji piyasaların liberalleşmesi, enerji kaynaklarının verimliliğinin artırılması ve bu kaynakların kolaylıkla ve serbestçe dolaşması.[288]

Rusya anlaşmayı onaylamayan beş devletten birisidir. Ancak kendi anayasası ile uyumlu koşulları uygulamayı kabul etmiştir. Bu koşullu uygulama, 45 maddesinin devletlerin anlaşmayı onaylayana kadar koşullu olarak uygulamasına izin vermesinden meydana gelmektedir.[289] Rusya'nın EŞA'yı onaylamamasının temel nedeni, AB ve Rusya'nın geçiş serbestliği üzerindeki anlaşmazlıklarını yansıtan EŞA'nın transit

[286] Filippos Proedrou, "The EU-Russia Energy Approach Under The Prismof İnterdependence", **European Security,** C. 16, S. 3-4, (September-December 2007), s. 336.
[287] Richard Youngs, **Energy Security, Europe's New Foreign Policy Challenge,** New York: Routledge, 2009, s. 80.
[288] Energy Charter Secretariat, **The Energy Charter Treaty and Related Document,** Brussels, 2016, s. 44.
[289] Energy Charter Secretariat, **a.g.e.,** s. 101.

protokolüdür. Transit protokolü, anlaşmayı onaylayan ülkelerin geçiş serbestliği kuralına bağlı olarak enerjinin geçişini kolaylaştırmak için gerekli önlemleri almaya ve kurulan enerji akışını korumaya zorlamaktadır. Transit ülkeler transite ilişkin başka ülkeler ile sorun yaşamaları halinde dahi mevcut akışı kesmeme veya azaltmama mecburiyeti altındadır.[290] Protokolün bu tür şartları ile transit ile ilgili riskleri ve maliyetleri azaltmak, ürün geçişinin rekabetini artırmak ve enerji güvenliğini artırmak hedeflenmiştir.

EŞA'nın Rusya tarafından onaylanmasu durumunda yaşanacak olan gelişmeler:

- Rusya'yı transit ağını Orta Asya'dan gelen daha ucuz doğalgaza açma ve dolayısıyla Avrupa pazarlarına daha ucuz fiyat ile doğalgaz satmaya zorlayacaktır.

- Rusya'nın Avrupa'ya uzun dönem sözleşmelerle doğalgaz sağlamasının önünde engel olacaktır.[291]

Aynı zamanda Rusya ve AB'nin anlaşmazlığa düştüğü başka bir madde AB topraklarında transit protokol şartlarının uygulanmayacağını ifade eden 20 maddedir. Çünkü söz konusu madde, AB toprakları üzerinden enerji geçişi AB'nin iç pazar mekanizmalarıyla düzenlenmesi gerektiğini ifade etmektedir.

AB, boru hatlarına giriş serbestisine sahip, uzun dönem anlaşmaları yerine spot anlaşmaları savunan rekabetçi ve liberalleştirilmiş piyasayı desteklemektedir. Böylelikle Gazprom'un boru hatlarına serbest giriş sağlanacak, dolayısıyla Gazprom'un tekelci konumu bozulacak ve Rusya'nın boru hatları üzerindeki sıkı kontrolü azalacaktır.[292]

3.1.2. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (OİA)

Avrupa Konseyi ve Rusya arasında 1994'te imzalanan ve 1997'de yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (OİA) ortak çıkarlara yönelik bütün konularda

[290] Esra Demir, "Enerji Şartı Anlaşması", http://www.mfa.gov.tr/enerji-sarti-anlasmasi.tr.mfa, (Erişim tarihi: 28.07.2016).

[291] Andrey Konoplyanık, "Regulating Energy Relations: Acquis or Energy Charter?", **Pipeline, Politics and Power: The Future of EU-Russia Energy Relations,** Katrina Barysch ed., Centre For European Reform, 2008, s. 107.

[292] Andrey Belıy, "Rossiya i Dogovor Energetiçeskoy Hartii" (Rusya ve Enerji Şartı Anlaşması), **Obsujdaem Problemu,** №6, 2010, s. 108.

işbirliğinin kurulması için kurumsal yapıyı oluşturmaktadır. OİA'nın yürürlüğe girmesiyle AB ve Rusya arasında siyasi bir diyalog oluşturmak için uygun bir ortam yaratılmıştır.[293] OİA'nın diğer bir amacı ise, Rusya'nın planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçişini sağlayarak Rusya ve AB arasında serbest ticaret alanının oluşturulmasıdır.[294]

Aslında, OİA ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin bütünleşmesi ve komünizm sonrası dünyada Avrupa yanlısı bir modelin oluşturulması amaçlanmaktadır. Genel olarak, bu anlaşma AB'nin üçüncü ülkeler ile kurumsallaşmış bir ilişki kurması için önemli bir araçtır.[295]

Mayıs 2006'da Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın yeniden görüşüldüğü AB-Rusya Zirvesi, Rusya'nın Gazprom'un ihracat tekelciliğini ve üçüncü tarafın boru hatlarına erişimini tartışmasını reddetmesiyle sonuçlanmıştı. Rusya bu tavırla, kendini enerji süper gücü olarak gördüğünü ve Avrupa ile ortak siyasi ve ekonomik alanda mücadele edebileceğini sergilemiştir.[296] 2008 yılında süresi biten OİA, bazı siyasi ve ekonomik anlaşmazlıklar nedeniyle o tarihten bugüne kadar bir daha yenilenememiştir. Ancak Rusya AB'ne, OİA'nın yenilenmesini beklemeden enerji sektörünü ilgilendiren anlaşmaların imzalanmasını teklif etmektedir. Bu bağlamda, Rusya'nın 2011-2012 yıllarında enerji sektörünü düzenleyen çerçeve anlaşmasının tekliflerinde bulunmasına rağmen AB'nden hiçbir cevap alınamamıştır. Fakat OİA'nın bitmesi, yaptırımlar ve siyasi anlaşmazlıklar gibi sorunların yaşandığı günümüzde bile AB ve Rusya aralarındaki enerji işbirliğini devam ettirmektedir.

3.1.3. AB – Rusya Enerji Diyalogu

Enerji Şartı'nın Rusya tarafından onaylanmaması ve Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması sonucu oluşturulan ortak alan girişiminin Rusya ve AB arasındaki sorunları çözmede

[293] Amelia Hadfield, " European-Russia Energy Relations: Aggregation and Aggravation", **Journal of Contemporary European Studies,** C. 16, S. 2, 2008, s. 233.

[294] Sergey Seliverstov, "Energy Security of Russia and the EU: Current Legal Problems", **IFRI,** April 2009, s. 14.

[295] Fyodor Lukyanov, "Russia-EU: The Partnership That Went Astray", **Europe-Asia Studies,** C. 60, S. 6, (August 2008), s. 1109.

[296] Dominique Finon and Catherine Locatelli, "Russian and European Gaz İndependence, Can Market Forces Balance Out Geopolitics?", **LEPPİİ-EPE,** №41, (January 2007), s. 24.

etkisiz kalması daha etkin bir işbirliğine ihtiyaç olduğunu göstermiştir. 30 Ekim 2000'de Paris'te gerçekleştirilen Altıncı AB-Rusya Zirvesinde AB-RF arasında düzenli aralıklarla bir Enerji Diyalogu'nun başlatılması üzerinde anlaşılmıştır. Bir yıl sonra her iki taraf Enerji Diyalogu'nun hedefleri ve yükümlülüklerini belirleyerek 2001'deki AB-Rusya Zirvesinde onaylamışlardır.[297] Enerji diyalogunun arkasında yatan ana hedef iki tarafın çıkarlarının gözetilmesidir. Bir başka deyişle, enerji diyalogu sayesinde AB enerji arzı güvenliğini, Rusya ise enerji talebi güvenliğini sağlamaya çalışmaktadır.[298]

Genel olarak, Enerji Diyalogu piyasa ve arz güvenliği, ulaşım altyapısı, yasal çerçevenin, yatırım koşullarının ve teknolojinin güçlendirilmesi, enerji verimliliği, Kyoto Protokolü ve Pan-Avrupa enerji piyasasının kurulması gibi temel konu üzerine yoğunlaşmaktadır.[299]

Enerji Diyalogu'nun ana gayesi piyasaların açılması ve entegre hale gelmesini sağlayarak Rusya ve AB'yi enerji alanında bir araya getirmektir. Aynı zamanda bu ortaklık Rusya'nın enerji sektöründe üretim ve ulaşım altyapısını güçlendirmeyi, enerji piyasalarını liberalleştirmesini ve enerji verimliliğini ve tasarrufunu sağlamayı amaçlamaktadır.[300]

Fakat Rusya ve AB enerji diyalogu kapsamında birbirine zıt amaçlar izlemektedir. Örneğin, AB enerji diyalogunu kullanarak Rusya'nın enerji piyasasını düzenlemesini istemektedir. Çünkü gaz piyasası tamamen devlet denetimindeki Gazprom'un elindedir. Aynı şekilde, petrol piyasasında da Kremlin'in kontrol ettiği şirketiler güçlüdür. Dolayısıyla, enerji tedarikinin güvenliği ve enerji sektörünün liberalleşmesi AB'nin Rusya'ya yönelik enerji politikasının başlıca hedefleridir.[301] Rusya'nın perspektifinden baktığımızda ise, petrol ve gaz piyasaların güvenliği, geçiş ülkeler ile ilişkiler, enerji

---

[297] Tatiana Tomanova, "Energy Dialogue From Strategic Partnership to the Regional Level of the Northern Dimension", **The EU-Russian Energy Dialogue: Europea's Future energy Security,** Pami Aalto ed., New York: Routledge, 2016, s. 64-65.

[298] İvan Mahnach, "Razvitiye Energetiçeskogo Dialoga Rossiyskoy Federatsii I Evropeyskogo Soyuza" , **Mejdunarodnoe Pravo i Mejdunatodnıye Otnoşeniya,** №4, 2013, s. 24.

[299] Tatiana Romanova, "The Russian Respective on the Energy Dialogue" **Journal of Contemporary European Studies,** C. 16, S. 2, (August 2008), s. 220.

[300] European Commission, **EU-Russia Energy Dialogue 2000-2010: The First Ten Years,** (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011_eu-russia_energy_relations.pdf, (Erişim tarihi: 29.05.2006).

[301] Mahnach, "Razvitiye Energetiçeskogo Dialoga…", **a.g.m.**, s. 25.

sektörünün kamulaştırılması Rusya'nın ulusal güvenliği ve ekonomik gelişimi için çok önemlidir.[302]

AB-Rusya enerji politikalarının bazı noktalarda farklı yönde başladığını söylemiştik. Örneğin, AB'nin 2020 hedefiyle "düşük karbon" enerji sistemini benimsemesi öne çıkarken, Rusya daha etkili çalışacak bir "enerji sektörü" üzerinden kalkınma hedefi sunuyor. Ancak farklılık, stratejik işbirliğinin gerekliliğini bir kenara atamıyor. Bu bağlamda, 2013 Mayıs ayında Avrupa Komisyonu'nun Enerjiden Sorumlu Üyesi Günther Oettinger ve Rusya Enerji Bakanı Aleksander Novak'ın imzasını taşıyan **"2050'ye Kadar AB-Rusya Enerji İşbirliği Yol Haritası"**[303] başlıklı belge, önemli bulgular içeriyor. Uzun vadeli enerji işbirliğinin devam edeceği ve nitekim 2050 yılına kadar AB-RF arasında ortak enerji pazarının oluşturulması gerekliliği vurgulanmaktadır. Aynı zamanda, "müşteri-enerji sağlayıcı" konumundan, "teknoloji bazlı iş birliğine" gidilmesi hedeflenmektedir. [304]

Son dönemde, AB-Rusya Enerji Diyalogu ve iki taraf arasındaki enerji işbirliği, Ukrayna-Rusya arasındaki ilişkilerin bozulması sebebiyle gerilemiştir. İlişkiler o kadar bozuldu ki, Batı ülkeleri Rusya'ya karşı yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Fakat biz, ileride yaptırımların kalkacağı düşüncesinden hareketle, iki taraf arasındaki işbirliğinin en kısa zaman içerisinde eski seviyesine döneceğini tahmin ekmekteyiz.

Rusya enerji diyalogu kapsamında izlediği politika ile enerji kaynaklarının ihracatı sayesinde bütçesini artırma ve enerji sektörünü geliştirmek için gerekli yatırımları ülkesine çekmeye çalışırken, AB enerji kaynaklarının yetersizliğinin gidermeye ve ürettiği teknolojiyi ihraç edecek pazarı bulmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda, bölgedeki enerji güvenliğinin sağlanması iki taraf için ortak bir hedeftir.

Enerji güvenliği Rusya ve AB tarafından farklı algılanmasına rağmen, günümüzdeki uluslararası enerji güvenliğine daha geniş perspektiften bakmak zorundayız. Farklı bir deyişle, enerji güvenliği hem üretici hem tüketici hem de transit ülkelerin sorumluluğu altındadır. AB-Rusya enerji diyalogunun gelişmesi için, hak ve yükümlülüklerin üretici, tüketici ve transit ülkeler arasında adil bir şekilde dağıtılması

[302] Romanova, "The Russian Respective on the Energy Dialogue", **a.g.m.,** s. 220.
[303] European Commission, "Roadmap EU-Russia Energy Cooperation Until 2050", 22.03.2013.
[304] İlge Kıvılcım, "Bölgenin Stratejik Noktası: Ukrayna", **İktisadi Kalkınma Dergisi,** S. 190, s. 65.

gerekmektedir.[305] Bundan dolayı, günümüzdeki AB enerji pazarını, Rusya, Ukrayna, Kuzey Afrika devletleri ve bunlara benzer diğer önemli üretici ve transit ülkelerinin de içinde bulunduğu "büyük Avrupa" olarak düşünmek gerekir. Ancak AB ülkelerinin Rusya ile yoğun işbirliğine gitmesi Avrasya bölgesinde enerji güvenliğini arttırabilecektir.

3.2. Avrupa Birliği'nin Enerji Sektörü

AB'nin enerji sektörü, fazla enerji kaynaklarına sahip olmamasına rağmen dünya enerji piyasasında önemli yere sahiptir. Sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervlerinin önümüzdeki 20-30 yıl içerisinde tükeneceği tahmin edilmektedir. Bölgedeki kaya gazı ve petrolü rezervleri ise daha yeterince araştırılmamıştır. Fosil enerji kaynaklarında durum böyle olmakla birlikte, yenilenebilir enerjinin hızlı geliştiğini görmekteyiz.

AB enerji tüketiminin büyük bir kısmını enerji kaynaklarının ithalatı ile karşılamaktadır. 2015 yılında AB 488 milyon ton petrol ve yaklaşık 250 milyar metreküp doğalgazı ithal etmiştir.[306]

Önümüzdeki yıllarda AB'nin enerji tüketiminin artmasına rağmen bütün hidrokarbon enerji kaynaklarının tüketimdeki payı düşecektir. Fakat yenilenebilir enerjinin payı artacaktır. Nükleer enerjinin payı da gittikçe azalmaktadır. 2009'da yayımlanan AB 2020 İklim ve Enerji Paketi, 20-20-20 hedeflerini içermektedir, bu hedefler kısaca şunlardır: AB sera gazı emisyonlarının 1990 seviyelerinin en az % 20 altına düşürülmesi, AB enerji tüketiminin % 20'sinin yenilenebilir kaynaklardan karşılanması ve enerji verimliliğinin % 20 oranında artırılması.[307]

Doğalgaz sektörü. AB doğalgaz talebinin % 40'ını kendisi karşılamaktadır. Doğalgaz üreten başlıca ülkeler: Hollanda, İngiltere, Danimarka ve Almanya'dır. Fakat önümüzdeki yıllarda AB'nin doğalgaz üretimi azalacaktır. Bununla birlikte, son yıllarda AB'nin gaz tüketimi de düşmüştür. 2014 yılında AB 411 milyar metreküp doğalgaz

[305] Vladimir Voloşin, **Pozitsionirivaniye Rossii v Energetiçeskom Sektore Mitovogo Hozaystva,** (Rusya'nın Dünya Enerji Sektöründeki Pozisyonu), Moskova: RAN, 2009, s. 312.
[306] BP, "Statistical Review…", **a.g.e.**, s. 18-28.
[307] Vesti Ekonomika, "Evropeyskiy Rınok Uglya. Pomogut li SŞA Donbasu?" (AB'nin kömür Pazarı), (Çevrimiçi) http://www.vestifinance.ru/articles/42809, (Erişim Tarihi: 28.09.2015).

tüketmiştir. 2010 yılı ile karşılaştırdığımızda doğalgaz tüketiminde % 22,5 düşüşün ortaya çıktığını görmekteyiz.[308]

AB tükettiği doğalgazın %60'ını ithal etmektedir. Ana tedarikçileri ise Rusya, Norveç ve Cezayir'dir. Bu üç ülkenin AB doğalgaz ithalatındaki payı %85'e denk gelmektedir. Aynı zamanda, Cezayir, Norveç, Katar, Mısır, Libya ve Nijerya AB'ne sıvılaştırılmış doğalgazı da satmaktadır. Fakat, Kuzey Afrika devletlerindeki sosyo-politik durumundan dolayı bu devletlerden AB'ne gelen gazın artırılması şimdilik zordur.[309]

Önümüzdeki yıllarda, ABD AB'nin doğalgaz tedarikçilerinden biri olabilir. Bildiğimiz gibi, son on yılda ABD'nin kaya gazı üretimi yükselmiş ve bunun sonucunda ABD dünyaya gaz ihraç etmeye hazırlanmaktadır. Fakat ABD'nin LNG gazı ancak 2017'den sonra Avrupa'ya ulaşabilir. Çünkü sıvılaştırılmış gazı ihraç etmek için inşa edilen terminalin inşaatı 2017'den sonra bitecektir. ABD Enerji Bakanlığı'na göre, ABD'nin gaz ihracatı ancak 2020 yılından sonra artacak ve yıllık 40 milyar metreküpe ulaşacaktır. Bu da günümüzde AB'nin tükettiği gazın % 10'undan azdır.[310] Dolayısıyla ABD'den gelecek gazın AB'nin ihtiyacını karşılayacağını düşünmek yanlış olur.

BP'nin verilerine göre, AB'nin doğalgaz ihracatına olan bağımlılığı, 2035 yılında % 71'e kadar artacak ve Rusya AB'nin en büyük doğalgaz tedarikçisi olmaya devam edecektir.[311]

Petrol sektörü. AB petrol talebinin % 20'sini kendisinin üretimiyle karşılamaktadır. AB'nin dünyanın toplam petrol üretimindeki payı % 6'dır. Ülke bazında baktığımızda ise, AB'nin petrol üretiminin % 50'si İngiltere, % 18'i Danimarka ve % 13'ü Romanya ve İtalya tarafından gerçekleştirilmektedir.[312] Avrupa'nın önemli petrol tedarikçileri arasında Rusya, Norveç, Orta Doğu ülkeleri ve bazı Afrika ülkeleri

---

[308] BP, "Statistical Review…", **a.g.e.**, s. 23.

[309] Olga Vinogradova, "Ukraina-ES-Rossiya: Tri Voprosa" (Ukrayna-EB-Rusya: Üç Sorun), **Neftigazovaya Vertikal,** №6, (Mayıs 204), s. 6-7.

[310] **Vedomosti,** 07.05.2014, s. 4.

[311] İ. Lısenko, "Rınok Gaza Yugo-Vostoçnoy i Tsentralnoy Evropı v Usloviyah Formiruyuşegosya Yojno Gazogo Koridora"(Güney-Doğu ve Orta Avrupa'nın Doğalgaz Pazarı), (Çevrimiçi) http://www.imemo.ru/index.php?page_id=852, (Erişim Tarihi: 30.08.2016).

[312] Leontiy Eder, **Evropeyskiy Rınok Nefti: Strategiya Rossiin** (Avrupa'nın Petrol Piyasası: Rusya'nın Stratejisi), Novosibirsk: GEO Yayınları, 2007, s. 126.

sayılabilir. AB'nin sahip olduğu petrol rezervleri orta vadede tükenecek ve dolayısıyla Avrupa'nın petrol ithalatına olan bağımlılığı artacaktır.

Son yıllarda dünya ve AB petrol piyasasında önemli değişimler yaşanmıştır. Bunun arkasında yatan sebep ise ABD petrol ürünleri sektöründe yaşanan bazı gelişmelerdir. ABD'de ham petrol ihracatının gerçekleştirilmesi hala yasaktır, fakat petrol ürünlerinin ihracatında hiçbir yasak söz konusu değildir. Dolayısıyla, ABD dünya pazarını kendisinin ürettiği benzin ve dizel yakıtları ile "doldurarak" dünyanın petrol ürünleri ihraç eden lideri konumuna gelmiştir.[313] Orta Doğu ülkelerinde de petrol ürünlerinin üretimi artmaya devam etmekte ve bu ürünlerin çoğu ihracata gidecektir. Bu değişimler, Rusya'nın Avrupa kıtasına yönelik petrol ihracatını olumsuz etkilemektedir. ABD'nin petrol ürünleri ihracatının artması AB'ndeki rafinerilerin rekabet edebilirliğini azaltmıştır.[314] Ve AB'nin petrol ürünleri ihracatı gittikçe gerilemektedir.

Yenilenebilir enerjinin AB'nin enerji tüketimindeki payı sadece % 7'dir, fakat AB Enerji Stratejisine göre, 2020 yılına gelindiğinde bu sayı % 20 olacaktır.[315] Avrupa kitasında yenilenebilir enerjiyi geliştirme stratejisi, AB enerji güvenliği ve petrol ürünlerinin ithalatından vazgeçme stratejisi iç içe geçmiştir.

Global Wind Energy Council'e göre, dünyada kurulan rüzgâr enerji santrallerinin % 38,8'i Avrupa ülkelerinde bulunmakla birlikte, Almanya, İspanya, İtalya, İngiltere, Fransa ve Portekiz Çin ve ABD'den sonra ilk ona girmektedir.[316] Almanya, elektrik üretiminin % 25'ini yenilenebilir enerji kaynakları üzerinden sağlayarak bu alanda Avrupa'nın lideridir. Almanya'nın enerji doktrinine göre, 2020 yılına gelindiğinde elektrik enerjisinin % 35'i yenilenebilir enerji kaynaklarından üetilmelidir, 2050 yılında ise güneş ve rüzgâr enerjisinin payı % 80'e yükselmelidir.[317]

---

[313] Nikolay İvanov, "Revolutsiya- v Otnoşenii Lyudey k Energoresursam" (Enerji Sektöründe Devrim), (Çevrimiçi)http://geopolitics.by/analytics/nikolay-ivanov-revolyuciya-v-otnoshenii-lyudey-k energoresursam, (Erişim Tarihi: 13.12.2015).

[314] İvanov, "Revolutsiya- v Otnoşenii Lyudey k Energoresursam", **a.g.e.**

[315] L. Slavinskaya, "Rossiya-ES: Dvatsat Sem Protiv Odnogo" (Rusya-AB: Yirmi Yedi ve Bir Karşı Karşıya), **Neftegazovaya Vertikal**, №3, (Mart 2007), s. 23.

[316] "Razvitiye Vetroenergetiki v Mire" (Rüzgar Enerjinin Gelişimi), (Çevrimiçi) http://electricalschool.info/energy/1554-razvitie-vetrojenergetiki-v-mire.html,(Erişim Tarihi:20.09.2016)

[317] Rustem Falyahov, "Rossiyskiy Ugol Greet Nemtsev" (Rus Kömürün Almanları Isıtması), (Çevrimiçi) https://www.gazeta.ru/business/2015/02/13/6411501.shtml, (Erişim Tarihi: 19.11.2016).

Gümüzde AB'nin hedefi, bir tarafta yenilenebilir enerji sektörünü geliştirirken, diğer tarafta Rusya ve Orta Doğu ülkelerinden enerji kaynakları ithalatını azaltmaktır. AB'nin bu hedeflerden hangisine öncelik vereceği soru işaretidir, ancak büyük ihtimalle yenilenebilir enerjiyi geliştirmekten vazgeçmek zorunda kalacaktır.[318] Petrol fiyatlarının düşük olduğu günümüzde, yenilenebilir enerji kaynaklarını rekabet edebilirliği azalmıştır. Ayrıca, yenilenebilir enerjinin Rus doğalgazının yerini alması daha çok zaman alacaktır.

3.3. Avrupa Birliği'nin Enerji Politikaları ve Rusya Faktörü

3.3.1. AB'nin İç Enerji Piyasasını Oluşturma Politikası ve Rusya

AB, enerji kaynakları ve bu kaynakların tedarikçilerini çeşitlendirme politikası doğrultusunda 2014-2015 yıllarında önemli belgeleri imzalamıştır:

- 2014 yılında oluşturulan yeni Enerji Güvenliği Stratejisi;

- 2014 Ekim ayında AB Konseyi toplantısında kabul edilen, AB'nin "2030 Yılına Yönelik İklim ve Enerji Politikasının Çerçevesi";

- 2015 Şubat ayında, AB'nde tek bir enerji piyasası oluşturmaya yönelik, Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilen "Enerji Birliği Stratejisi".

Avrupa Enerji Birliği fikri 2009 yılında Polonya'nın eski başbakanlarından Jerzy Buzek tarafından kurulması teklif edilen Avrupa Enerji Topluluğu ile doğmuştur. Buzek ve Avrupa Komisyonu eski başkanlarından Jacques Delors ayrıca 5 Mayıs 2010'da ortak bir bildir yayınlayarak Avrupa'nın ortak bir enerji politikasınının olması gerektiğini ve bunun da Avrupa Enerji Topluluğu'nun oluşturulmasıyla sağlanabileceğini ileri sürmüşlerdi. Biraz daha geriye gidildiğinde 2006 yılında Polonya'nın Enerji NATO'sunun kurulmasını teklif ettiğini görülmektedir.[319]

Rusya'nın Avrupa enerji piyasasında izlediği politikalardan etkilenen Polonya Rus enerjisine olan bağımlılıkla mücadelede en sert tutum takınan ülkelerden biri

[318] "ES Vozvraşaetsya na 50 Let Nazad. Vmesto Gaza-Ugol" (AB 50 Yıl Öncesine Dönmektedir. Gaz Yerine Kömür) (Çevrimiçi) http://www.vestifinance.ru/articles/42311, (Erişim tarihi: 29.11.2016).

[319] Sohbet Karbuz, "Avrupa Enerji Birliği", (Çevrimiçi) http://www.petroturk.com/HaberGoster.aspx?id=12122&haber=Avrupa-Enerji-Birligi, (Erişim Tarihi: 19.09.2016).

durumundadır. Polonya Rus karşıtı koalisyonlar oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda Polonya, 2006 yılında Polonya, "enerji fakiri" ülkelerden oluşan bir "enerji NATO"su oluşturulmasını teklif etmiştir. Bu yapılanmada da Norveç'in tek tedarikçi olması amaçlanmış ve aynı zamanda Rusya'nın dışlanması gerektiği vurgulanmıştır.[320] Enerji NATO'su teklifinin arkasında, yatan temel fikir enerji politikalarında askeri önlemlerin alınabileceğidir..

Enerji birliğinin kurulması fikri bir nevi "Rus meydan okumasına" verilen cevaptır. 2009'da Rusya-Ukrayna arasında doğalgaz fiyatı konusunda ortaya çıkan anlaşmazlık sonucunda Ruslar Ukrayna topraklarından geçerek Avrupa'ya ulaşan gaz satışını durdurmuştu. Enerji sektöründe yaşanan bu kriz Avrupa devletlerini Rusya'nın enerji arz güvenliğini tekrar gözden geçirmeye itmiştir. Çok uzun zaman geçmeden Rusya ve Ukrayna doğalgaz fiyatı konusunda anlaşınca AB'nin enerji birliği meselesi Avrupa'nın gündeminden düşmüştü.[321] Fakat 2014 yılına gelindiğinde patlak veren siyasi kriz (Ukrayna'da hükümetin değişmesi ve Kırım yarımadasının Rusya ile birleşmesi) Ukrayna'dan geçerek Avrupa'ya ulaşan boru hatlarının güvenliği hakkında endişelere neden olmuş ve AB Enerji Birliği meselesinin tekrar Avrupa ülkelerinin gündemine taşımıştır.

Polonya Başbakanı Donald Franciszek Tusk, 10 Nisan 2014 tarihinde Avrupa Komisyonu'na Avrupa İçin Enerji Birliğine Doğru Yol Haritası başlıklı bir çalışma sunmuştu. 21 Nisan 2014 tarihinde Financial Times gazetesinde kaleme aldığı bir makalede bu konudaki görüşlerini kamuoyuna yansıtmıştı. Tusk, Ukrayna krizine tepki olarak AB'ne çağrıda bulunarak enerjide Rusya'ya olan bağımlılığın Avrupa'yı zayıflattığını ileri sürmüş ve her zaman yaptığı gibi Avrupa enerji birliğinin kurulmasını teklif etti. 20 Ağustos 2014'te ise Donald Tusk AB Konsey Başkanlığı'na seçilmiştir.[322]

Ondan iki hafta önce de Avrupa Komisyonu Başkanlığı'na enerji birliği fikrini destekleyen Lüksemburg eski Başbakanı Jean Claude Juncker seçildi.[323]

---

[320] Aalto, "European Perspectives for Managing Dependencies", **a.g.e.,** s. 172.

[321] Nikolay Kaveşnikov, "Energetiçeskiy Soyuz ES Kak Otvet na Rossiyskiy Vızov" (Rus Meydan Okumasına Karşı AB Enerji Birliği), **Analitiçeskaya Zapiska**, №25, (2015), s. 2.

[322] Vitold Gadomskiy, "Energetiçeskiy Soyuz Donalda Tuska" (Donald Tusk'un Enerji Birliği), **Novaya Polşa,** (Çevrimiçi) http://novpol.org/ru/HJf4uzviW/ENERGETIChESKIJ-SOYuZ-DONALDA-TUSKA, (Erişim Tarihi: 19.09.2016), s. 2.

[323] **a.g.m.**, s. 2.

Avrupa Komisyonu, 5 Şubat 2015 tarihinde Enerji Birliğine çalışma başlattığını duyurdu. Ve nihayet 25 Şubat'ta Enerji Birliği Paketi[324] adı altında AB Enerji Birliği stratejisini ve eylem planını açıkladı.

Avrupa Enerji Birliği'nin temel hedefi, mevcut sistemi aşağıdaki dört boyut çerçevesinde yeniden yapılandırmak:[325]

- birlik düzeyinde arz güvenliğinin sağlanması;

- iç içe geçmiş bir Avrupa enerji piyasası;

- enerji verimliliği yardımıyla enerji talebinin azaltılması;

-yenilenebilir enerji kaynaklarının tüketiminin artırılması;

AB Enerji Birliği stratejisi, AB'nin enerji ithalat bağımlılığından doğan zorlukların üstesinden gelmek için belirlediği hedefler birkaç başlık altında toplanabilir.

Birincisi, AB'nin ortak altyapı projelerinin gerçekleşmesini hızlandırmak ve gerekirse kaynak-güzergâh çeşitlendirilmesine ve Avrupa gaz piyasasının entegrasyonuna katkı sağlayacak projelere yapılan finansal yardımı yüzde 75'e çıkarmak.

İkincisi, üye ülkeler arsından dayanışmayı arttırarak herhangi bir kriz zamanında acil eylem planlarını devreye sokarak hiçbir üyeyi yalnız bırakmamak. Bunun için, üye devletler enerji politikalarını komşu devletlerle görüşerek oluşturmalıdır. Aynı zamanda, üye devletler ihtiyaç duydukları enerji kaynağını, hiçbir sorunla karşılaşmadan diğer üye devletlerden alabilmelidir.[326]

Üçüncüsü, üçüncü devletlerle olan müzakerelerde üye ülkelerin ellerini güçlendirmek için AB Komisyonu'nun müzakerelere gözlemci olarak dahil olması gerekir. Böylece gerek hükümetler arası anlaşmalarda gerekse ticari anlaşmalarda AB kurallarına uyumu sağlanacaktır. Komisyona göre, petrol fiyatına endeksli gaz fiyatı ve "al ya da öde" gibi koşullar da bunun içine giriyor. Komisyon ayrıca kriz zamanlarında

[324] European Commission, Energy Union Package, Brussels, 25.02.2015.
[325] Karbuz, **a.g.m.**
[326] Olga Vinogradova, "Turetskiye Potoki v Evropu" (Avrupa'ya Ulaşan "Türk Akımları"), **Neftegazovaya Vertikal**, (Çevrimiçi) http://www.ngv.ru/magazines/article/turetskie-potoki-v-evropu/, (Erişim tarihi: 03.02.2016).

ve tek tedarikçiye bağlılık durumunda AB veya bölgesel düzeyde gönüllülük esasına göre talep birikimi sağlayarak toplu alım yapılmasının üye ülkelerin pazarlık pozisyonunu güçlendireceğini savunmaktadır.[327] Bunun arkasında, üçüncü devletlerle anlaşma imzalanırken ulusal çıkarlar yerine AB'nin çıkarlarının göz önünde bulundurulması gerektiği fikri yatmaktadır.

Dördüncüsü, Avrupa'nın yerli enerji kaynaklarının geliştirilmesidir. Buna yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaştırılması ve kaya gazı ve kaya petrolü gibi yeni kaynakların keşfedilmesi giriyor.

Beşincisi, enerji arzın çeşitlendirilmesidir. Burada, LNG ithalatında lider konumundaki ABD, Katar ve Kanada ile Güney Gaz Koridoru'nun sağlayacağı avantajlar nedeniyle Hazar ve Akdeniz bölgesinde Azerbaycan, Türkmenistan, Irak ve İsrail ile enerji işbirliğinin geliştirilmesi gerektiğine vurgu yapılıyor.

Altıncı hedef ise, Enerji Topluluğu'nu (Energy Community) genişleterek buraya üye ülkelerin AB piyasalarına entegrasyonun teşvik edilmesidir.[328]

Genel olarak söylemek gerekirse, AB'nin yerli enerji kaynaklarının en iyi şekilde değerlendirilebilmesi, ülkeler arasında bağlantıların tam anlamıyla kurulması ve tedarikçilerle müzakerelerin mümkün olduğu kadar tek ağızdan yapılabilmesi için bir Enerji Birliği'nin oluşturulması gerekmektedir. Fakat bunun önünde bazı engeller de vardır. Bunlardan en önemlisi ise, bir enerji birliği için üye ülkeler arasında AB enerji politikalarının uyumlaştırılması konusunda fikr birliği sağlanması gerekir.[329] Bu da 28 devletin anlaşması gerktiği anlamına gelmektedir. Üye devletler enerji alanındaki egemenliklerini AB Komisyonu'na devretmek istemeyecektir. Örneğin, Rusya ile olan enerji ilişkilerinden memnun olan Almanya'nın enerji birliği politikalarına sıcak bakmaması olağan bir durumdur.

---

[327] Karbuz, **a.g.m.**

[328] Mahnach, **a.g.m.**, s. 25.

[329] Vladimir Nikiforov, "Obrozovaniye Energetiçeskogo Soyuza ES i İnteresı Rossii" (AB Enerji Birliği ve Rusya'nın Çıkarları), **Vneşnyaya Politika**, (Çevrimiçi) http://www.foreignpolicy.ru/analyses/obrazovanie-energeticheskogo-soyuza-es-i-interesy-rossii/, (Erişim Tarihi: 03.02.2016).

Enerji birliğinin önündeki diğer bir engel ise, çok maliyetli bir proje olmasıdır. Projenin hayata geçirilmesi için önümüzdeki yıllarda 1 trilyon eurodan fazla paraya ihtiyaç vardır.[330]

Avrupa Enerji Birliği'nin kurulmasını engelleyen usurlardan bir diğeri Rusya'nın Avrupa enerji piyasasındaki rolüdür. Genel olarak, AB Rusya'daki doğalgaz fiyatının düşük olmasının piyasada bölünmelere yol açtığını ve bu durumun Rusya'nın tekelcisi Gazprom'a avantaj sağladığını belirtmektedir.[331] Farklı bir deyişle, Rus tekelci Gazprom'un doğalgaz fiyatını ulusal düzeyde düşük tutması Avrupalı büyük enerji şirketlerinin Rus doğalgaz sektörüne yatırım yapmalarını karsız bırakmaktadır. Dolayısıyla AB, Rusya'nın ülke içi doğalgaz fiyatını uluslararası alandaki fiyatına yaklaştırmasını istemektedir.

Buna ek olarak, Rusya'nın AB enerji piyasasına yönelik hedefleri de Avrupa Enerji Birliği'nin oluşmasını engellemektedir. İlk önce Rusya, Avrupa ülkelerine yönelik "böl ve yönet" taktiğini kullanmaktadır.[332] AB devletleri kontrolündeki enerji şirketleri ile ilişkiler kurarak bu taktiği uygulamaya çalışmaktadır.

Rusya'nın Avrupa'ya yönelik izlediği politikalardan bir diğeri, AB'nin enerji sektöründe kendisine olan bağımlılığını kullanmasıdır. AB'nin gaz tüketiminin üçte biri Rusya'dan ithal edilmektedir. Bazı ülkelere ise tamamen Rusya'ya bağlıdır. Doğalgazda Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya ve Finlandya %100, Slovakya %96, Almanya %28 ve İtalya %38 Rusya'ya bağımlıdır. Buna karşı önlem olarak, AB üye ülkeleri arasında yeni boru hatları inşat ederek, gerektiği zaman birbirine doğalgaz gönderebilmelerini sağlamaya çalışmaktadır.[333]

Son olarak belirtilmesi gerekir ki, AB Enerji Birliği kapsamında önerilen politikaların önemli bir kısmı, doğalgazda Rusya'ya olan bağımlılığı azaltmaya

---

[330] **a.g.m.**

[331] Aleksey Mastepanov, "Energetiçeskoe Sotrudniçestvo v Novıh Geopolitiçeskih Usloviyah: Nekotorıe Otsenki i Perspektivı"(Yeni Jeopolitik Şartlarda Enerji İşbirliği), **Energetika i Geopolitika**, S. 1, (Ocak 2015), s. 14.

[332] Keith C. Smith, "Russian Energy Pressure Fails to Unite Eurpe", **EURO-FOCUS**, C. 13, S. 1, s. 2, (January 2007) (Çevrimiçi) https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs public/legacy_files/files/media/csis/pubs/eurofocus_v13n01.pdf, (Erişim Tarihi: 24.09.2016).

[333] Mihail Serov, "Gazprom Mojet Uyti iz Evropı" (Gazprom Yakın Zamanda Avrupa'dan Çekilebilir), **Vedomosti,** S. 3885, (Temmuz 2015), s. 14.

yöneliktir.[334] AB ile olan enerji işbirliğinde Rusya'nın karşında duran en büyük engel, üye ülkelerin üçüncü ülkelerle doğalgaz sektöründe imzalayacakları uzun dönemli anlaşmaların Avrupa Komisyonu'nun denetiminden geçmesi gerekmesidir. Bu zamana kadar Rusya AB ülkeleri ile olan ilişkilerini iki taraflı anlaşmalar çerçevesinde yürütüyordu, fakat bundan sonra Rusya'nın AB üye ülkeleri ya da büyük enerji şirketleri ile imzalayacağı anlaşmalar, Avrupa Komisyonu tarafından farklı nedenler gösterilerek engellenebilir.

3.3.2. AB'nin Kaynak ve Güzergâh Çeşitlendirme Politikası ve Rusya Faktörü

AB'nin Rus enerji kaynaklarına bağımlılığı ve 2006'da Rusya-Ukrayna arasında yaşanan doğalgaz krizi sonucunda Rusya'nın enerji kaynaklarını Avrupa'ya karşı baskı aracı olarak kullanmaya başlaması AB'nin Rusya ile ilgili endişelerini arttırmış ve dolayısıyla Avrupa'nın enerji güvenliği meselesi tekrar AB'nin gündeminde yer almaya başlamıştır. Zira AB'nin enerji güvenliğinin sağlanması için öngörülen politikalardan biri, enerji kaynaklarının ve transit güzegahlarının çeşitlendirilmesidir. Bu bağlamda, AB'nin enerji kaynaklarının ve transit yollarının farklılaştırılması stratejisinin temeli, 2006 yılında kabul edilen "Yeşil Kitap: Sürdürülebilir, Rekabetçi ve Güvenli Enerji İçin Avrupa Stratejisi" belgesine dayanmaktadır.

Yeşil Kitap'ta Avrupa için enerji politikasının sürdürülebilir, rekabetçi ve güvenli olması gerektiği vurgulanmış ve bu doğrultuda rekabetin ve iç pazarının tamamlanması, dayanışmanın sağlanması, teknolojinin geliştirilmesi, dış enerji politikasının oluşturulması ve konumuz açısından önemli olan *enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi* yönünde birkaç öncelik belirlenmiştir.[335]

Yukarıda belirtildiği gibi, AB enerji güvenliğinin sağlanması için öngörülen politikalardan biri güzergâh çeşitlendirilmesir. Enerji güvenliği açısından, AB üye ülkeleri doğalgazda Rusya'ya olan aşırı bağımlılığını azaltmaya çalışmaktadır. Fakat Avrupa ülkeleri arasında, enerji sektöründe dışarıya bağımlılık sorunu çözmede görüş

[334] Nikolay Kaveşnikov, "Nevozmojnaya Triada Energobezopasnosti Evropeyskogo Soyuza" (Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliği), **Mejdunarodnıye Protsessı**, C. 13, S. 4, (Nisan 2015), s. 74.

[335] European Commission, **Green Paper: A European Strategy For Sustainable, Competitive and Secure Energy**, Bruksels, (Mart 2006), s. 4.

birliği sağlanamıyor.[336] Başta Almanya olmak üzere bazı devletler mevcut ortamdan memnun ve gelecekte de Rusya'nın enerji kaynaklarını ithal etmek için uzun vadeli anlaşmalar imzalamaya hazırdır. Diğer devletler ise (özellikle Doğu Avrupa ülkeleri) Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için transit yollarının çeşitlendirilmesini istemektedir. Bu bağlamda AB, doğalgaz için alternatif kaynaklar aramanın yanı sıra farklı bölgelerden hidrokarbon kaynaklarını ithal emeyi planlamaktadır.[337]

Güzergâh çeşitlendirme konusunda AB Kuzey Afrika, Hazar ve Orta Asya ve Orta Doğu bölgelerine öncelik vermektedir.[338] Bununla birlikte AB Kuzey Amerika'dan LNG gazı ithal etmeyi planlamaktadır.

Sanford C. Bernstein & Co. araştırma şirketinin ulaştığı sonuca göre, AB'nin Rus doğalgazına olan bağımlılığını ortadan kaldırmak için, 2015-2018 yıllarında 215 milyar dolarlık bir yatırımın yapılması gerekmektedir.[339]

İlk önce, sıvılaştırılmış doğalgaz sektörüne bakmakta fayda vardır. Uluslararası piyasadki LNG gazı (Rus doğalgazın rakibi) Avrupa'ya çekmek için, AB Rus doğalgazına ödediği fiyatın yaklaşık iki katını ödemek zorunda kalacaktır. Çünkü sıvılaştırılmış doğalgaz, Rusya'nın boru hatları ile taşıdığı doğalgazdan iki kat pahalıdır. Eğer AB Rus doğalgazının yerine LNG gazı ithal etmeye başlarsa, yıllık 7-8 milyar dolar fazla harcama yapmak zorunda kalacaktır.[340]

Doğu Avrupa ülkelerinin çoğu **Amerka'dan** gelecek LNG gazı sayesinde Rus doğalgaz fiyatını düşeceğini ummaktadır. ABD'nin LNG gazını taşıyan ilk tanker 2016 Nisan ayında Avrupa'ya ulaşmıştır. Sabine adı altında yeni açılan LNG terminalinin yıllık kapasitesi 6 milyar metreküptür ve 2016 yılı boyunca 24 milyara çıkarılması planlanmaktadır.[341] 2020'de ABD'nin gaz ihracatı sadece 40 milyar metreküpe

---

[336] M. Boguçarskiy, **Aktualnıye Problemı Energetiçeskogo Dialoga Rossii-ES** (Rusya-AB Enerji Diyalog'undaki Problemler), Moskova: MTSEPİ, 2004, s. 15.

[337] Gareth Winrow, "Energy Security in the Broader Mediterranean", **European Security**, C 17, S. 1, (Mart 2008), s. 161.

[338] Ludmila Huhlındina ve Aleksandar Çij, "Energetiçeskaya Politika Evropeyskogo Soyuza v Naçale 21 Veka" (21. Yy. AB'nin Enerji Politikası), **Mejdunarodnoe Pravo i Mejdunarodnıe Otnoşeniya**, S. 3, (Mart 2012), s. 34.

[339] Elena Hodyakova, "Tsena Nezavisimosti" (Bağımsızlığın Bedeli), **Vedomosti**, (03.04.2014), s. 2.

[340] Ekaterina Kravçenko, "Neytralizovat Rossiyu", **Vedomosti**, (07.05.2014), s. 4.

[341] Ludmila Podobedova, "Amerikanskaya Ugroza: Udastsya li Amerike Potesnit Gazprom v Evrope"(Gazprom'a Karşı Amerikan tehdit), **RBK**, (Çevrimiçi) http://www.rbc.ru/business/25/04/2016/571a2c549a79477260eb0ffa, (Erişim Tarihi: 29.06.2016).

ulaşacaktır. Bu da, AB'nin mevcut doğalgaz talebinin % 10'una denk gelmektedir. Buradan anlaşıldığı gibi, ABD'nin gaz ihracatı AB'nin ihtiyacını karşılayamayacaktır.

Aynı zamanda, ABD'nin gazının AB'ne satmak isteyip istemeyeceği belli değildir. Çünkü LNG gazının, fiyatın yüksek olduğu Asya-Pasifik devletlerine ihraç edilmesi Amerikan şirketleri için daha karlıdır. ABD'nin LNG gazının Rus doğalgazına alternatif olabilmesinin şartı, Amerika'da gaz fiyatın düşmesidir. Rusya'nın Yamal bölgesinde yeni keşfedilen sahalardaki doğalgaz, günümüzde Rusya'dan AB'ne ihraç edilen doğalgazın en pahalısıdır. Bu gaz bile ABD'nin LNG gazından daha ucuzdur.[342]

AB, Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için **Kuzey Afrika ve Orta Doğu** ile siyasi ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi yolunda çaba harcamaktadır. Ancak, bölgedeki siyasi istikrarsızlık AB'nin enerji politikasının önünde engeldir.

1995 yılında on beş AB'ne üye ülkesi ve on iki Akdeniz ülkesi arasında Avrupa-Aldeniz İşbirliği oluşturulmuştur.[343] Avrupa ve Akdeniz ülkelerinin geliştirdiği bu ilişkiler aynı zamanda enerji alanına da yoğunlaşmaktadır. Örneğin, Avrupa-Akdeniz İşbirliği kapsamında ortaya çıkan siyasi diyalogu uzman seviyesinde devam ettirmek ve bölgesel çıkarların güvence altına almak için Avrupa-Akdeniz Enerji Forum'u kurulmuştur.[344]

Ülke çapında baktığımızda ise Cezayir, AB pazarına en çok doğalgazı ihraç eden ülkeler arasında Rusya ve Norveç'ten sonra üçüncü sırada gelmektedir. Cezayir'den İspanya, İtalya, Fransa ve diğer AB ülkelerine ulaşacak boru hattı gündemde durmaktadır.[345]

AB, Afrika ve Orta Doğu bölgelerinden LNG de ithal etmektedir. Cezayir'den 14 milyar m^3, Nijerya'dan 12 milyar m^3 ve Katar'dan 30 milyar m^3 LNG ithal edilmektedir. Ancak, bu bölgelerden alınan doğalgaz miktarı yakın zamanda artmayacaktır. Çünkü Cezayir ve Nijerya büyük gaz rezervlerine sahip olmamakla

---

[342] Vitaliy Ermakov, "Paradoks Trubı: Zaçem Gazpromu Novıye Truboprovodı", (Çevrimiçi) http://www.forbes.ru/mneniya-column/konkurentsiya/292323-paradoks-truby-zachem-gazpromu-novye-gazoprovody, (Erişim Tarihi: 29.06.2016).

[343] Karen Smith, "The Outsiders: The European Neighbourhood Policy", **İnternational Affairs**, C. 81, S. 4, (July 2005), s. 762.

[344] **a.g.m.**

[345] Sergey Grinevetskiy, Sergey Jiltsov ve S. Zonn, **Çernomorskiy Uzel**, (Karadeniz Düğümü), Moskova: Mejdunarodnıye Otnoşeniya, 2007, s. 47.

birlikte bu ülkelerin içi tüketimi gittikçe artmaktadır. Katar ise, gittikçe büyümekte olan Asya-Pasifik pazarına odaklanmıştır.[346]

Orta Doğu bağlamında AB'nin enerji ihtiyacının karşılanmasında en önemli katkıyı Körfez ülkeleri yapmaktadır. AB, Körfez ülkeleri ile AB-Körfez İşbirliği Konseyi'ni oluştururken OPEC ülkeleri ile de resmi diyalog başlatmıştır. Körfez İşbirliği Konseyi, Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin bulunduğu bölgesel bir kuruluştur. 1981 Mayıs ayında kurulan konsey üye ülkeler arasında farklı alanlarda işbirliğini, bütünleşmeyi ve iç uyumu sağlamayı amaçlamaktadır. AB ise Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri ilişkilerini 1988'de imzalanan İşbirliği Anlaşması ile kurmuştur. Bu anlaşma ile AB, stratejik öneme sahip bölgenin istikrarını artırmayı ve siyasi ve ekonomik ilişkiler kurmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, ekonomik ve teknik işbirliğini genişletmeyi ve enerji gibi birçok alanda işbirliğini hedeflemektedir.[347]

Ancak, Avrupa Birliği'nin enerji alanında işbirliği öngören mutabakat zaptı önermesine karşın Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri AB'yi iç dinamikalerini dikkate almadan kendi bölgesel bütünleşme modelini dayatmaya çalıştığını ile sürerek bu teklifi reddetmiştir.[348]

Avrupa açısından bölgedeki en önemli gelişme sıvılaştırılmış doğalgaz üretiminin gittikçe büyümesidir. Katar, dünya LNG ticaretinin yaklaşık yüzde 32,5'lik kısmına sahip olup dominant bir oyuncu durumundadır.[349]

AB, Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için değişik güzergâhlara yönelirken Rusya, enerji kaynakları sonucu dış politikadaki etkinliğini diğer üretici ve transit ülkelere karşı da kullanmaktadır ve bu durum AB'nin enerji güvenliğine yönelik

---

[346] İ. Fedorovskaya, "Yujniy Gazovıy Koridor i Azerbaycan", (Güney Doğalgaz Koridoru ve Azerbaycan), **Rossiya i Novıye Gosudarstva Evrazii**, S. 3, (Haziran 2015), 101.

[347] Gulf Cooperation Council (GCC) and the EU, (Çevrimiçi) https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/338/gulf-cooperation-council-gcc-and-eu_en, (Erişim Tarihi: 15.11.2016).

[348] Richard Youngs, "Europea's External Energy Policy: Between Geopolitics and the Market", **CEPS Working Document**, S. 278, (November 2007), s. 9

[349] Ömer Şenkardeş, "Enerji Piyasalarında Yniden parlayan Yıldız: LNG", (Çevrimiçi) http://www.petroturk.com/HaberGoster.aspx?id=15646&haber=-Enerji-piyasalarinda-yeniden-parlayan-yildiz-LNG, (Erişim tarihi: 12.12.2016).

sorunlar oluşturmaktadır. Rusya Kuzey Afrika ve Orta Doğu piyasalarında da etkinliğini artırma yönünde politikalar izlemektedir.

Rusya'nın doğal gaz alanında fiyat ve üretimi kontrole yönelik bir kartel yaratma girişimi bulunmaktadır. Gaz OPEC olarak bilinen bu girişim 2007'de Putin'in Katar ziyaretinde gündeme gelmiştir. 2007 yılının Nisan ayında Gaz İhraç Eden Ülkeler Forum (GECF)'unda gaz fiyatları ve tüketici piyasalarına ilişkin Yüksek Seviye Grubu oluşturulmuş ve Rusya bu grubun başına getirilmiştir. Bazı Avrupalılara göre, Avrupa'nın böyle bir kartele bağımlı hale gelmesi OPEC'e bağımlılıktan daha kötüdür. Çünkü Rusya NATO genişlemesi ve anti balistik füzelerin yerleştirilmesini engellemek, Avrupa ve Amerika arasındaki bölünmeyi artırmak ve Sovyet sonrası alanı tam anlamıyla kontrol etmek gibi Avrupa'ya yönelik çıkarları bulunmaktadır.[350]

AB, Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için **Hazar ve Orta Asya** bölgelerine de çok büyük önem vermektedir. AB'nin 2004 yılında oluşturduğu "AB Komşuluk Politikası" kapsamındaki anahtar faktörlerden biri, 12 Mayıs 2004 tarihli Strateji Dokümanı'nda belirtildiği üzere, komşu ülkelerle stratejik enerji ortaklığı geliştirmektir. AB petrol ve doğalgaz açısından dünyanın en önde gelen ithalatçı ve tüketicilerinden biridir, dolayısıyla Hazar ve Karadeniz Havzaları ile Orta Asya'dan sağlanacak enerji kaynakları AB için çok önemlidir. Bu bağlamda AB, bu bölgelerin ekonomik ve siyasi açıdan dönüşümlerine destek verirken aynı zamanda enerji sektörünün gelişmesini de desteklemektedir.[351]

AB'nin bu konuda attığı ilk adım Yeni İpekyolu Projesi olarak görülen **TRACECA** (Avrupa Kafkasya Asya Ulaştırma Koridoru) programıydı. İlk kez 1993 yılında formüle edilen TRACECA'nın amacı Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya'da uluslararası taşımacılık yoluyla siyasi ve ekonomik gelişmenın sağlanmasıdır. Taraf olan ülkeler ise Ermenistan, Azerbaycan, Bulgaristan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Romanya, Tacikistan, Türkmenistan, Türkiye, Ukrayna ve Özbekistan'dır. TRACECA, uluslararası taşımacılığın geliştirilmesi yoluyla Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya

[350] Ariel Cohen, "Europe's Strategic Dependence o Russian Energy", **Backgrounder**, S. 2083, (November 2007), s. 9.

[351] Ercan Nilgün, "AB'nin Enerji Güvenliği ve Karadeniz", **Enerji**, (Çevrimiçi) http://www.emo.org.tr/ekler/50a2d5cb97432f0_ek.pdf?dergi=4, (Erişim Tarihi: 23.09.2016), s. 21.

bölgesinde politik ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesini amaçlayan devletlerarası bir programdır.[352]

AB'nin bu konuda attığı ikinci bir adım **INOGATE** (Interstate Oil and Gas Transport to Europe) programı olmuştur. Avrupa, 1995 yılından beri Hazar ve Orta Asya ile enerji ilişkilerini bu program ile kurumsallaştırmaktadır. INOGATE programı kapsamında Hazar ve Orta Asya ülkelerine Avrupalı yatırımlar sağlanırken karşılığında bu ülkelerden AB için enerji tedariki istenmektedir. Bu program kapsamıda atılan ilk önemli adım 2001 yılında yürürlüğe giren INOGATE Şemsiye Anlaşmasıdır. Anlaşma çerçevesinde devletlerarası enerji boru hatlarının gelişmesi için kurumsal ve yasal bir zeminin oluşturulmasını ve inşaat ve işletme için gerekli yatırımların sağlanmasını hedeflemektedir.[353]

Buna ek olarak, 2004 yılında AB Komisyonu nezdinde, Hazar kıyı devletleri ve komşu ülkeler ile Hazar ve Orta Asya'da bölgesel enerji piyasalarının oluşturulması için **Bakü İnisiyatifi** başlatılmıştır. AB, bölgenin enerji alanında AB düzenleyici standartları çerçevesinde bir reform yapmayı amaçlamaktadır.[354] Genel amacı da Karadeniz ve Hazar Havzasındaki enerji piyasalarını AB enerji piyasasına bağlamaktır. Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Ukrayna, Özbekistan, Tacikistan, Türkiye ve Türkmenistan'ın içinde yer aldığı girişimde Rusya gözlemci statüsündedir.[355]

Bölge ile ilgili bir diğer girişim, AB Komisyonu'nun 11 Nisan 2007 tarihli **Karadeniz Sinerjisi-Yeni Bir Bölgesel İşbirliği İnisiyatifi** başlıklı dokümanıdır. Bu belgede belirtildiği gibi, Karadeniz, AB için hem önemli bir enerji kaynak bölgesi hem de transit bölgedir. Söz konusu inisiyatif ile AB, ulaştırma, çevre, bilim-teknoloji, alternatif enerji kaynakları, enerji verimliliğine ilişkin çalışma alanlarının yanı sıra bölgesel ortakları ile yakın işbirliği içinde, mevcut enerji altyapısının iyileştirilmesi ve yeni altyapının oluşturulması, Karadeniz vasıtasıyla Orta Asya'dan AB'ye gaz

---

[352] Engin Akçay, "Karadeniz Havzası'na Yönelik Avrupa Komşuluk Politikası: Rus ve Türk Yaklaşımları", **Avrasya Etüdleri**, S. 42, (Şubat 2012), (Çevrimiçi) http://www.enginakcay.com/wp-content/uploads/Karadeniz-....pdf, (Erişim Tarihi: 29.09.2016), s. 36.

[353] Gawdat Bahdat, "Europe's Energy Security: Challenges and Opportunities", **İnternational Affairs**, C. 82, S. 5, (September 2006), s. 971.

[354] Nilgün, **a.g.m.,** s. 22.

[355] Gulnura Akkaziyeva, "Sovremennaya Tsentralnoaziatskaya Politika Evropı: Tendentsii Razvitiya" (AB'nin Orta Asya Politikası), **Svejiy Vzgiyad**, C. 3, S: 24, (2012), s. 221.

ihracatını sağlamak üzere çeşitli teknik seçenekleri kapsayacak yeni bir trans-Hazar trans-Karadeniz enerji koridorunun geliştirilmesini hedeflemektedir.[356]

AB'nin bölge ile bağlantılarını sağlamada yukarıda bahsedilen inisiyatiflere ek olarak inşaatları biten ve proje halindeki boru hatları da önemli yer tutmaktadır. AB'nin enerji güvenliğinin sağlanması için Hazar ve Orta Asya bölgelerinin Kuzey-Güney yönlü enerji akışının Doğu-Batı yönünde değişmesi gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında Avrupa'nın Rusya'ya olan bağımlılığını azaltma konusunda "Güney Enerji Koridoru" önem taşımaktadır. Dolayısıyla, Güney Enerji Koridoru içinde yer alan petrol ve doğalgaz boru hatlarının ayrıntılı analiz edilmesi gerekmektedir.

1990'ların ortalarında Azerbaycan kendi petrolünü taşımak için sadece Kuzey güzergâhına sahipti. Bundan dolayıı, Azerbaycan petrol naklinde alternatif güzergâhlar için çalışmalar yürütmeye başlamıştı. Bu çalışmalar sonucunda 1996 yılında Azerbaycan ve Gürcistan Cumhurbaşkanları arasında, **Bakü-Supsa Petrol Boru Hattının** inşaatı için bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma Azeri, Çırak ve Güneşli yataklarından çıkan Azerbaycan petrolünün dünya pazarına ihracatını öngörüyordu. 1999 yılında çalışmaya başlayan Bakü-Supsa petrol boru hattı ile Güney Enerji Koridorunun temeli atılmış oldu.[357]

Bu bölgede önemli petrol boru hatlarından bir diğeri **Bakü-Tifli-Ceyhan Boru Hattı'dır (BTC)**. 18 Kasım 1999'da İstanbul'da Yapılan AGİT zirve toplantısı sırasında ham petrolün Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye toprakları üzerinden BTC boru hattı ile nakledilmesine ilişkin üç ülke Cumhurbaşkanları arasında anlaşma imzalanmıştır. 2002'de başlayan inşaat çalışmaları 2005 yılında bitti. 1768 km uzunluğunda olan hattın yapımına 4 milyar dolara yakın para harcanmıştır. Yılda 50 milyon ton Azerbaycan petrolünü taşımak içn tasarlanan BTC boru hattından ilk petrol Türkiye'nin Ceyhan limanına 2006 Mayıs ayında ulaştı.[358] BTC boru hattı Avrupa için ekonomik ve siyasi açıdan, enerji güvenliği yönünden çok büyük önem arz etmektedir.

---

[356] Akçay, **a.g.m.**, s. 35.

[357] Ramin İsaev, "Role and İmportance of Azerbaijan in the Global Energy Security", **Ekonomist**, S. 11, (November 2010), s. 53.

[358] İlya Zaslavskiy, **Delo Truba: Baku-Tbilisi-Ceyhan i Kazahstanskiy Vıbor na Kaspii**, (BTC Boru Hattı ve Hazar'daki Kazakistan Stratejisi), Evropa Yayınları, 2005, s. 17.

Güney Doğalgaz Koridoru, AB'nin enerji güvenliğini arttırmak için hayata geçirmeye çalıştığı mevcut enerji projelerinden en önemlisidir. AB bu proje ile hem enerji kaynakları tedarikçilerini hem de transit ülkelerini çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Güney Kafkasya Doğalgaz Boru Hattı (Bakü-Tiflis-Erzurum), Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) ve Trans Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı (TAP) Güney enerji koridoru çerçevesinde analiz edilmesi gereken boru hatlarıdır.

Güney Kafkasya Doğalgaz Boru Hattı (BTE). Azerbaycan gazını Türkiye'ye taşımak için ortaya atılan BTE boru hattın inşasına 2004 yılında başlandı ve 2006 yılında tamamlandı. BTE boru hatı ile Hazar'daki Şah Deniz sahasından çıkarılan gazın bir kısmını (yaklaşık yılda 7 milyar metreküp) Bakü'den Türkiye'ye nakledilmektedir. Uzunluğu 970 km olan, taşıma kapasitesi yılda 30 milyar metreküp olan bu hat Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattına paralel olarak inşaat edilmiştir. 2007 yılında ilk Şah Deniz gazı bu hattı ile Türkiye'ye taşınmaya başlamıştı.[359] BTE boru hattı, Azerbaycan gazının sadece Türkiye'ye değil, oradan Avrupa pazarlarına da sunulması için ilave imkânlar vermektedir.

Büyük gaz rezervlerine sahip Şah Deniz yatağının ikinci safhasından üretilecek gazın nakli için hangi güzergahın tercih edileceği, uzun süre dünyanın en güçlü devletlerinin Güney Kafkasya bölgesi politikalarının başlıca önceliklerinden biri idi. Bu konuda hem siyasi hem de ticari çıkarlar çok önemlidir. Tartışmalar uzun süre AB ve ABD tarafından desteklenen Nabucco projesi etrafından devam etmişti. Bu proje taraftarları Nabucco boru hattını Güney Gaz Koridoru'nun önemli bir parçası olarak görüyorlardı.[360]

Ancak, Hazar bölgesinden Avusturya'ya kadar uzanacak Nabucco projesinin bir yandan durmadan pahalılaşması, diğer yandan potansiyel alıcılarla üreticiler arasında gaz alımına dair anlaşmaların imzalanmasının gecikmesi, Azerbaycan'ın ise kendi gazını en elverişli koşullarla alıcılara ulaştırmak için alternatif nakil güzergâhları gerçekleştirmek için başarılı politika yürütmesi bu projeyi yeniden gündeme getirdi.

---

[359] Meliha Ener ve Orhan Ahmedov, "Türkiye-Azerbaycan Petrol-Doğalgaz Boru hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve Avrupa Birliği Açısından Önemi", **2. Ulusal iktisat Kongresi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, s. 126.

[360] İsmayil Toğrul, "Azerbaycan, Güney Gaz Koridoru, TANAP ve TAP", (Çevrimiçi) http://www.enerjigunlugu.net/icerik/4681/azerbaycan-guney-enerji-koridoru-tanap-ve-tap.html, (Erişim Tarihi: 15.11.2016).

Nabucco konsorsiyumu 2011 yılında bu projenin küçültülmüş seçeneği olan Nabucco West projesini öne sürdü.[361] Aynı zamanda Azerbaycan ile Türkiye arasında ueni doğalgaz hattının inşaatına dair 2010 yılında temeli atılan anlaşmaların hayata geçirilmesi yönünde önemli adımlar atıldı.

2012 Haziran ayında Türkiye ve Azerbaycan Cumhurbaşkanları **Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP)** konusunda anlaşma imzaladı. Bu anlaşma Şah Deniz yatağının ikinci safhasından çıkarılan gazın yılda 16 milyar metreküpünün Türkiye'ye taşınmasını öngörüyor. Bu doğalgazın 6 milyarı Türkiye'nin iç ihtiyacını karşılayacak, 10 milyarı ise Türkiye üzerinden Avrupa pazarlarına gönderilecektir. Azerbacan'dan Devlet Petrol Şirketi SOCAR, Türkiye'den BOTAŞ ve TPAO'nun ortaklığıyla oluşturulan TANAP projesi, yaklaşık 9 milyar dolar yatırımla 4 aşamada gerçekleştirilecektir. İlk aşaması 2018 yılında sona erecek, 2020 tılında hattın çıkış yeteneği 16 milyar metreküpe, 2023 yılında 23 milyar metreküpe, 2026 yılında ise 31 milyar metreküpe ulaştırılacaktır.[362] Hattın inşaatı 2015 yılında başlamıştır.

28 Haziran 2013'te Bakü'de Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi ile BP arasında Azerbaycan gazının Avrupa pazarına gönderilmesi için anlaşma imzalandı. Bunun sonucunda Azerbaycan gazını Avrupa'ya ulaştırmak için **Trans Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı (TAP)** projesi tercih edildi.

Avrupa'ya gaz ulaşımı amacıyla İsviçre'den bir şirket tarafından geliştirilen TAP İngiltere'nin BP (%20), İtalya'nın Snam (%20), Azerbaycan'ın SOCAR (%20), Belçika'nın Fluxys (%19), İspanya'nın Enagaz (%16) ve İsviçre'nin Axpo (%,5) şirketleri tarafından kurulan bir konsorsiyumdur. 800 km uzunluğunda olan TAP'ın başlangıç noktası Yunanistan'ın Selanik şehridir. TAP Arnavutluk ve Adriyatik'i geçerek İtalya'ya ulaşacaktır. Bulgaristan bu hatta iç ağlar yolu ile bağlanacaktır. Aynı zamanda, Arnavutluk, Hırvatistan, Slovenya, Karadağ ve Bosna-Hersek de Şah Deniz gazından faydalanabilecektir. Hattın en fazla taşıma gücü yıllık 60 milyar metreküp

[361] S. Bulaev, "Gazoprovod Nabucco: Problemı, Perspektivı" (Nabucco Boru Hattı: Problemler ve Beklentiler), **Vestnik Kazanskogo Tehnologiçeskogo Universiteta**, C. 16, S. 17, (Kasım 2013), s. 245.

[362] S. Guseynova, "Gazoprovod TANAP Kak Odin iz Alternativnıh Marşrutov Obespeçeniya Energetiçeskoy Bezopasnosti Evropı" (Avrupa'nın Enerji Güvenliği İçin Alternatif Güzergah Olarak TANAP Boru Hattı), **Vestnik RUDN**, S. 4, (Mayıs 2014), s. 131.

olacak ve birinci aşamda yıllık 10 milyar meteküp doğalgaz nakledilecektir. TAP inşaatının 2020'de tamamlanması planlanmaktadır.[363]

West Nabucco yerine TAP'ın tercih edilmesinde etkili olan nedenlerden biri TAP tarafındakilerin aktif politikalar uygulamasıdır. Öte yandan, West Nabucco içerisinde hem bürokratik sıkıntılar yaşanmış hem de ortaklar arasında fikir birliği sağlanamamıştı. Bunlara ek olarak, Nabucco projenin maliyetinin 7'den 14 milyar dolara yükselmesi[364] TAP boru hattının tercih edilmesinde önemli yere sahiptir.

TAP Avrupa'nın Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için ortaya atılan proje olsa da Rusya'nın çıkarlarına ciddi darbe vurmayacaktır. Aslında Rusya West Nabucco'nun inşaatına karşı idi. West Nabucco'nun seçilmesi halinde Rusya'nın Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki tekeli kırılmış olacaktı. Çünkü West Nabucco bu ülkelere doğalgaz taşımak için ortaya atılmış bir projeydi.[365] Bununla birlikte, Nabucco yerine TAP'ın tercih edilmesi de Rusya için büyük sorun değildir. Çünkü TAP'ın yıllık nakledeceği 10 milyar metreküp doğalgaz, Avrupa'nın doğalgaz tüketiminin ancak küçük bir kısmını karşılayacaktır. Dolayısıyla, Rusya'nın TAP'a karşı olan nötr tutumu anlaşılır bir durumdur.

Özetlemek gerekirse, AB için stratejik proje olan Güney Gaz Koridoru çerçevesinde, Hazar bölgesinden başlayarak Türkiye'nin batı sınırlarına kadar devam edecek TANAP ve Adriyatik denizinden geçerek İtalya'ya ulaşacak TAP boru hattı inşa edilecektir. Şah Denzi'nden çıkarılan doğalgaz, 2018'de Türkiye'ye ulaşacak ve TAP boru hattının yapımından sonra 2020 yılında Avrupa pazarlarına ulaşacaktır.

Orta Asya ve Hazar bölgesindeki ülkeler için Rusya önemli bir pazar konumundadır. Bu ülkeler ile yapılan uzun dönemli sözleşmeler sayesinde Rusya Orta Asya ve Hazar Havzasında büyük bir etki oluşturabilmektedir.

Rusya'nın Orta Asya yönelik izlediği diğer bir politika enerji kaynaklarının fiyatlarında ortaya çıkmaktadır. Bu ülkelerden gazı ucuza satın alan Rusya Avrupa'ya

---

[363] Elena Tregubova, "Rossiya Teryaet Evropu. Gratsiya Naçinaet Stroitelstvo gazoprovoda v Obhod RF" (Yunanistan TAP Boru Hattı İnşaatına Başlamıştır), (Çevrioiçi) http://www.aif.ru/money/economy/rossiya_teryaet_evropu_greciya_nachinaet_stroitelstvo_gazoprovoda_v_obhod_rf, (Erişim tarihi: 28.11.2016).

[364] **a.g.m.**

[365] Toğrul, **a.g.m.**

yüksek fiyatlardan satmaktadır. Ya da, Rusya düşük fiyatlardan aldığı Orta Asya gazını kendi iç tüketimi için kullanırken eşit miktardaki Rus gazını Avrupa'ya yüksek fiyatlardan ihraç etmektedir.[366] Bu politika AB enerji güvenliğini olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için yeni projeleri hayata geçirmesine rağmen, en azından orta vadede büyük başarılar elde edemeyecektir. Bunun nedenini anlamak için, Avrupa ülkelerinin Rusya'ya olan bağımlılık derecelerine göre gruplara ayırarak analiz edilmesi gerekmektedir.

Orta Avrupa'dan Balkan ülkelerine ulaşan doğalgaz boru hatlarının yıllık kapasitesi sadece 10 milyar metreküptür. Ancak, bu ülkelerin gaz tüketimi yıllık 15 milyar metreküpü geçmemekte. Romanya ise istisnadır, çünkü tek başına neredeyse 15 milyar metreküp tüketmektedir. Aynı zamanda, Romanya hidrokarbon enerji kaynaklarına da sahiptir.[367] Fakat Rusya'dan Romanya ve Macaristan'a ulaşan doğalgazın durdurulması bölgedeki diğer ülkeler için büyük sorunlar yaratabilir. Çünkü bu ülkelerin Avrupa gaz boru hatları sistemi ile olan bağlantıları zayıftır.

Güney Gaz Koridoru (TANAP ve TAP) projesinin hayata geçmesi bile Güney Avrupa ülkelerini bu durumdan kurtaramayacaktır. Daha önce belirttiğimiz gibi, Hazar gazı ancak 2020 yılında Avrupa pazarlarına ulaşcaktır. Bununla birlikte, ilk başta yıllık Avrupa'ya nakledilecek olan gaz sadece 10 milyar metreküptür. Bundan dolayı, Güney Avrupa ülkeleri Rusya'nın teklif ettiği Türk Akımı Gaz Boru Hattı'na ihtiyaç duymaktadır.

Orta Avrupa ülkelrinin (Avusturya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya) yıllı toplam tüketimi ise 30 milyar metreküpü geçmektedir. Aynı zamanda, bu ülkelerin Arupa gaz boru hattı sistemi ile olan bağlantısı da sağlamdır. İtalya ve Almanya'nın

[366] Vladimir Socor, "Gazprom: the Prospects of a Gas Cartel and Europe's Security", **Europe's Energy Security: Gazprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives**, ed. Svante E. Cornell and Niklas Nilsson, Washington: Central Asia-Caucasus İnstitute and Silk Road Studies Program, 2008, s. 75.

[367] Marketos Trassivolos, "Energetiçeskaya Bezopasnost Evropı i Balkan: Borba Mejdu SŞA i Rossiey za Geostrategiçeskiy kontrol nad Evraziey" (Avrupa ve Balkan'ların Enerji Güvenliği: Avrasya Üzerinde Jeostratejik Kotrol İçin ABD ve Rusya Arasında Geçen Mücadele), **Tsentralnaya Aziya i Kavkaz**, S. 5, (Mayıs 2008), s. 66.

gelişmiş boru hattı sistemi, orta Avrupa ülkelerine yıllık 100 milyar metreküp gaz gönderme kapasitesine sahiptir.[368]

Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, Rus doğalgazına en fazla bağımlı olan ülkelerdir. Polonya'nın Orta ve Batı Avrupa'nın gaz boru hattı sistemi ile neredeyse hiç bağlantısı yoktur. Polonya'yı Batı Avrupa'ya bağlayan tek büyük gaz boru hattı, Rusya'dan gelen Yamal-Avrupa hattıdır.[369] Rusya'ya olan bağımlılığını azltmak için tek umudu kaya gazının keşfidir. Ancak, kaya gazı projesi çok uzun zaman alacaktır.

Sonuç olarak, AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için uyguladığı güzergâh çeşitlendirme politikası etkisiz kalmaktadır. Çünkü Rusya, AB'ne alternatif sunan Hazar ve Orta Asya bölgeleri ile sıkı bağlar kurmaktadır ve böylece Avrupa'daki tekelini sürdürebilmektedir. Aynı zamanda, uzun dönemli al ya da öde sözleşmeleri ve esneklik sunmayan boru hatları AB'nin güzergâh çeşitlendirme politijasının önündeki engellerden bazılarıdır. Ayrıca AB'nin bazı iç sorunlar da enerji kaynakları ve güzergâh çeşitlendirme politikasının önünde engel olarak durmaktadır. Örneğin, Avrupalı ülkelerde enerji güvenliğine kurumsal bir mesele olarak değil ulusal bir mesele olarak bakılması AB seviyesinde bir enerji politikasının oluşmasını engellemektedir. Bunun arkasında yatan neden, AB üye ülkelerin çoğunun Rusya'ya aşırı derecede bağımlı olmalarıdır.

Yukarıdaki analizi özetlemek gerekirse; bize göre, boru hatları ile AB'ne nakledilen Rus doğalgazından vazgeçilmesi, Avrupa için çok ağır sonuçlar doğuracaktır. Doğalgazın azalması kömür tüketimini arttıracağından hava kirliliği da artacaktır. Bununla birlikte, Rusya ve Avrupalı ülkeler arasındaki birçok doğalgaz anlaşmasının süresi 2020 ve 2035 yıllarına kadardır ve bunların tek taraflı feshedilmesi büyük cezalara neden olabilir. Rus doğalgazına alternatif olarak sıvılaştırılmış doğalgazın ithal edilmesi, AB'nin büyük harcamalar yapmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, kısa ve orta vadede Rusya – Avrupa Birliği arasındaki enerji ilişkilerinde büyük değişimler yaşanmayacaktır. AB, hayata geçirdiği bazı yeni projeler sayesinde, tükettiği Rus gazını en fazla % 10-15 civarında azaltabilir.

[368] "Gazoprovodı Tsentralnoy i vostoçnoy Evropı: Skovannıye Odnoy Setyu" (Orta ve Doğu Avrupa'nın Gaz Boru Hatları), **Energetiçeskiy Bulleten**, S. 12, (Nisan 2014), s. 15.
[369] **a.g.m.**, s. 17.

Aynı zamanda, AB'ne yönelik olan hidrokarbon ihracatının durması Rusya'nın bütçesi için "felaket" olacaktır. Son yıllarda, AB ülkelerinin sadece Rus doğalgazına yıllık ödediği para 50-60 milyar dolardır.[370] Buna ilaveten, Rusya'nın Arktik bölgesinde ve Doğu Sibirya'daki enerji kaynakaları yataklarının Avrupalı ortakları olamadan işletmesi çok zordur. Çünkü Rusya gerekli olan gelişmiş teknolojilere sahip değildir. Dolayısıyla, Rusya'nın enerji sektörünün Avrupalı enerji şirketleri ile işbirliği kurması bir zorunluluktur.

3.4. AB-Rusya Enerji İlişkilerinde Transit Sorunu: Türkiye ve Ukrayna

3.4.1. AB-Rusya Enerji İlişkilerinde Türkiye'nin Önemi

Türkiye ile Rusya ilişkileri çok boyutludur. Türkiye'nin, doğalgazı ve petrolü büyük oranda Rusya'dan temin etmesi aşırı bir bağımlılık yaratmaktadır. Ancak Türkiye, Rusya için de önemli pazardır. Bu ilişkilerin sadece bir boyutudur. Diğer bir boyutu ise Türkiye'nin Rusya'yı bypass eden projelere dahil olmasıdır. Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkiler AB tarafından da dikkatlice izlenmekte ve ilişkilere göre stratejiler geliştirmektedir.[371]

AB'nin enerji kaynaklarına olan talebin büyümesi, iç üretimin azalması ve Rusya ve Ukrayna yaşanan doğalgaz krizi Türkiye'nin rolünün Avrupa güvenliği açısından artacağını göstermektedir. Çünkü Türkiye dünya gaz ve petrol rezervlerinin büyük bir kısmına (yaklaşık üçte ikisi) sahip olan Orta Doğu ve Hazar bölgesine yakın konumda yer almaktadır. İşte bu konumu sayesinde Türkiye ithalat güzergâhlarını çeşitlendirerek kendi enerji talebini güvence altına alırken Doğu'daki üreticilerle Batı'daki tüketiceler arasında da "enerji köprüsünü" oluşturmaktadır. [372]

Türkiye, doğalgaz ithalatının yaklaşık % 60'ını ve petrol ithalatının % 40'ını Rusya'dan temin etmektedir. İnşaatı 2003'te bitirilen Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı

---

[370] Olga Vinogradova, "Ukraina-Rossiya-Evropa: Tri Voprosa" (Ukrayna-Rusya-Avrupa: Üç Sorun), **Neftegazovaya Vertikal**, S. 6, (Mart 2014), s. 6.

[371] Adam Balcer and Piotr Zalaewski, "Turkey and the "New Europe": a Btidge Waiting to be Built", **İnsight Turkey**, C. 12, S. 1, (2010), s. 45.

[372] Volkan Özdemir, "Turkey's Tole in Europeean Energy Security", **Europe's Energy Security: Gazprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives**, ed. Svante E. Cornell and Niklas Nilsson, Washington: Central Asia-Caucasus İnstitute and Silk Road Studies Program, 2008, s. 101.

Rus gazını Türkiye'ye nakletmektedir. Söz konusu hat, Rusya'nın geçiş ülkelerini bypass etmek ve Türkiye'ye doğtudan doğalgaz ulaştırmak amacıyla yaptığı bir proje olmuştur.[373] Yaşanan Rusya-Ukrayna doğal krizi gibi sorunlar, Türkiye'ye gelen gazda kesintilerin yaşanması gibi durumlar Türkiye'yi olumsuz yönde etkilemiş ve dolayısıyla bu hattın inşaatı zorunlu hale gelmiştir. Aynı zamanda, Mavi Akım boru hattı ile Rusya'nın geçiş ülkelerine olan bağımlılığı büyük ölçüde azalmışken, Türkiye'nin Rusya'ya olan bağımlılığı tam tersine artmıştır. Buna ek olarak, imzalan anlaşma ile bu hattan gelen doğalgazın Ruysa'nın izni olmadan Türkiye'nin üçüncü ülkelere satamayacak (re-export) oluşu Türkiye'yi zor duruma düşürmüştür. Türkiye'nin Rusya'ya olan bağımlılığı bu ülkelerin enerji jeopolitiğinde çıkarlarının farklı olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin enerji alanında güzergâh ülke olarak bir alternatif yaratması, Rusya için sorun teşkil etmektedir ve boru hatları konusu iki ülke için rekabet ortamı haline gelmiştir. Bunun ilk örneği Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı (BTC ile sergilrnmiştir. 2006'da faaliyete giren BTC boru hattı yıllık 50 milyon ton taşıma kapasitesi ile Doğu-Batı Enerji Koridoru'nun ilk örneğini oluşturmaktadır. Hazar Havzası'nda üretilen petrol Türkiye'ye taşınmakta ve Akdeniz limanı olan Ceyhan'dan tankerlerle İtalya'ya gönderilmektedir.[374]

BTC projesinin Hazar enerji kaynaklarını Avrupa'ya ulaştırma açısından kendisinin dışında gelişmesi, Rusya tarafından olumsuz karşılanmış[375] ve bu nedenle projeye engel olmak için Azerbaycan'a Dağlık Karabağ ve Hazar'ın statüsü konusunda baskı yapmıştır.

BTC'ye ek olarak Türkiye'nin AB enerji güvenliği açısından rolünü artıran bir diğer boru hattı, 2007 yılında Azerbaycan'ın Şah Denizi'ndeki gaz alanlarını Gürcistan üzerinden Türkiye'ye bağlayan Güney Kafkasya (BTE) Gaz Boru Hattıdır. Yıllık 8

[373] Andrew C. Kuchins ve Alexandros Petersen, "Turkey, Russia, the Black Sea, the Caucasus adn Central Asia" **Turkey's Evolving Dynamics: Strategic Choices for U.S.-Turkey Relations**, ed. Stephen J. Flanagan, Washington: Center for Strategic and İnternational Studies, (2009), s. 65.

[374] **a.g.m.**, s. 102.

[375] Jain Atul, "Baku-Tbilisi-Ceyhan Oil Pipeline Vital Link for East and West", **Pipeline and Gas Journal**, C. 232, S. 8, (2005), s. 60.

milyar metre küp gaz taşıma hacmine sahip olan BTE boru hattı,[376] Rus doğolgazına karşı bir alternatif olarak Türkiye'nin lehine gelişen bir tablo çizmektedir.

Belirtilmesi gerekir ki, Türkiye, AB'nin Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için izlediği güzergâhları çeşitlendirme politikasının merkezinde yer alırken, Rusya'nın geçiş ülkesi olan Ukrayna'ya olan bağımlılığını ortadan kaldırmak için izlediği politikada da önemli yere sahiptir. Türkiye'nin, AB-Rusya enerji ilişkilerinde enerji merkezi olarak öneminin artmasında bazı boru hatlarının da önemli rolü vardır. Bunlardan biri, Hazar doğalgazını Avrupa pazarlarına ulaştıracak olan Güney Gaz Koridoru, diğeri ise Rus doğalgazını hem Türkiye hem de AB'ne nakledecek olan Türk Akımı Doğalgaz Boru Hattıdır.

Türkiye Çin'den sonra enerji talebinde hızlı artışının yaşanadığı ikinci ülkedir. Üstelik, doğalgaz ihtiyacının yüzde 98'ini ve petrol ihtiyacının yüzde 93'ünü ithalattan karşılayan Türkiye'nin en önemli hedefi, bu ihtiyacını enerji arz güvenliğini tehlikeye atmadan güvenilir tedarikçilerden elde etmektir.[377] Türkiye'nin ikinci hedefi de enerji piyasası ve enerji kaynakları arasında doğal bir enerji köprüsü olmanın yanı sıra bir enerji merkezi olmaktır. Bu yönüyle, AB'nin enerji güvenliği için de çok önemli rol oynamaktadır. Rusya'ya olan bağımlılığı, AB'nin enerji arz güvenliği için kaygı uyandıran bir unsurdur. Bununla birlikte, 2014 yılının sonunda Güney Akım projesinin iptal edilmesi ve onun yerine Türk Akım projesinin ortaya atılması,[378] bütün dikkatleri Türkiye'nin bölgedeki rölüne çekmiştir. Rusya'nın bu bölgedeki politikasına paralel olarak Güney Gaz Kordoru AB'nin gündemini meşgul etmektedir.

Söz konusu projeler, daha önce ayrıntılı bir şekilde analiz edildiği için burada kısaca Türkiye çerçevesinde değerlendirilecektir.

---

[376] Edward C. Chow, "Turkey as an Energy Btidge", **Turkey's Evolving Dynamics: Strategic Choices for U.S.-Turkey Relations**, ed. Stephen J. Flanagan, Washington: Center for Strategic and İnternational Studies, (2009), s. 74.

[377] Nevzat Şimşek, "Türk Akımı Projesinin Yeniden Müzakere Süreci ve Türkiye'nin Enerji Arz Güvenliği", **ASEM**, (Ekim 2016), (Çevrimiçi) http://asem.org.tr/tr/publication/details/7119/T%C3%BCrk-Ak%C4%B1m%C4%B1-Projesinin-Yeniden-M%C3%BCzakere-S%C3%BCreci-ve-T%C3%BCrkiye%E2%80%99nin-Enerji-Arz-G%C3%BCvenli%C4%9Fi, (Erişim Tarihi: 15.12.2016).

[378] Sergey Pravosudov, "Turetskiy Potok Vmesto Yujnogo" (Güney Akımı Yerine Türk Akım), **Nezavisimaya Gazeta**, (14.04.2015), (Çevrimiçi) http://www.ng.ru/ng_energiya/2015-04-14/9_stream.html, (Erişim Tarihi: 15.12.2016).

Güney Gaz Koridoru üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama Azerbaycan'da başlayıp Gürcistan'ı geçtikten sonra Türkgözü'ne ulaşan Güney Kafkasya Boru Hattı, ikinci aşama Türkgözü'nden başlayarak Türkiye'nin batı sınırında son bulacak olan TANAP Boru Hattı ve üçüncü aşama ise, Türkiye-Yunanistan sınırından başlayarak Yunanistan, Arnavutluk, Adriyatik'i geçerek İtalya'ya ulaşacak olan TAP Boru Hattı'dır.[379] TANAP'ın yıllık taşıma kapasitesi 2019'da 16 milyar metreküp olacaktır ve bundan sadece 10 milyarı Avrupa'ya ulaşacaktır. AB'nin TANAP aracılığıyla elde edileceği doğalgaz, toplam tüketimi açısından çok büyük bir pay teşkil etmese de, AB enerji arz güvenliği için potansiyeli yüksek olan bir güzergâhı açmak anlamına gelmektedir. Zira ilerleyen yıllarda bu boru hattına İran, Türkmenistan ve Irak'ın katılması beklenmektedir.

Türkiye açısından bu projenin önemi ise Türkiye'ye doğalgazın üretim ve ticaretinde de söz sahibi olabilme imkanı sağlanmasıdır. BOTAŞ, TANAP'ın yüzde 30'luk hissesine sahipken, TPAO TANAP'tan geçecek Azerbaycan gazının üretileceği Sah Deniz 2 sahasının yüzde 19'una sahiptir.[380] Bu durum, Türkiye'ye enerji ticaret merkezine dönüşebilme imkânı sağlamaktadır. Türk Akım ise Rusya tarafından Güney gaz koridoruna karşı atılan bir adımdır.

Rusya ile Türkiye arasında son dönemde masada yer alan en önemli doğalgaz projelerinin başında **Türk Akımı Doğalgaz Boru Hattı'dır** gelmektedir. Projenin ilk detayları Aralık 2014'te Rusya Devlet Başkanı Putin'in Türkiye ziyareti sırasında ortaya çıkmıştı. Putin Rus gazını Karadeniz altından Avrupa'ya taşıması için planlanan Güney Akım boru hattı projesini iptal edildiğini ve yeni güzergâhın Türkiye olduğunu ilan etmişti. Güney Akım projesi Rusya'nın Nabucco Doğalgaz Boru Hattı ve Ukrayna'yı devre dışı bırakmak için ortaya attığı bir projeydi. Karadeniz üzerinden Bulgaristan'a ulaşacak Güney Akım projesinin iptalinin en önemli nedeni ise AB'nin çıkardığı engeller idi.[381] Daha önce ifade ettiğimiz gibi, AB'nin ana amacı Rus Doğalgazına olan bağımlılığını azaltmaktır. Bu nedenle Doğu Avrupa ülkeleri dışında diğer AB ülkeleri, Güney Akım projesine sıcak bakmamaktaydı. Ancak Rusya'nın ana politikası, AB pazarına doğalgazı ihraç ederken oyun kurallarının da kendisi tarafından

[379] Şimşek, **a.g.m.**
[380] "Şah Deniz 2 için Dev İmza", **Hürriyet**, (30.05.2014), (Çevrimiçi) http://www.hurriyet.com.tr/sahdeniz-2-icin-dev-imza-26518216, (Erişim Tarihi: 23.09.2016).
[381] Karagöl ve Kızılkaya, **a.g.m.**

belirlenmesidir. Dolayısıyla, Rusya Türk Akımı projesiyle yanına Türkiye'yi de alarak Avrupa'ya ulaşan boru hatlarına alternatif olabilecek her türlü projeye karşı çıkmaya çalışmaktadır.[382]

Daha önce ifade edildiği gibi, Türk Akımı projesi 2014 yılında kamuoyuna duyurulmuştu, fakat 24 Kasım 2015 tarihinde Rusya Hava Küvvetleri'ne ait uçağın sınır ihlali gerçekleştirmesinden dolayı Türk Hava Küvvetleri tarafından düşürülmesi olayından sonra Rusya Türkiye'ye karşı ekonomik yaptırımlar uygulamaya başladı ve bunun sonucunda Türk Akımı projesi askıya alınmıştı. 2016 yılında Türkiye Rusya'ya bu olayla ilgili üzüntüsünü dile getirince[383] iki ülke arasındaki ilişkiler normalleşme sürecine girmiştir. Aynı yılın Ağustos ayında, iki ülke liderleri arasında yapılan görüşme sonrasında Türk Akımı projesi tekrar gündeme getrildi.

Türkiye-Rusya arasında 10 Ekim 2016 tarihinde Türk Akımı projesi konusunda hükümetlerarası anlaşma imzalanmıştır.[384] Türk Akımı Doğalgaz Boru Hattı Rus gazını Karadeniz'in altından geçerek Türkiye'ye ve buradan da Yunanistan üzerinden Avrupa'ya taşımayı öngörüyor. Boru hattı iki hattan oluşacaktır. İlki Türkiye'nin tüketimi, ikincisi ise Güney ve Doğu-Güney Avrupa ülkelerinin tüketimini karşılamak için inşaat edilecektir. Her biri 15,75 milyar m^3 doğalgaz taşıma kapasitesine sahip olacaktır.[385] Proje kapsamında inşa edilmesi planlanan ikinci hat için önemli bir potansiyel bulunduğunu vurgulayan Rusya'nın AB Daimi Temsilcisi Chizhov, Rusya ve ortaklarının, ikinci hattın gerçekleştirilebilmesi için projenin Avrupa Komisyonu tarafından reddedilemeyeceğine yönelik garanti alması gerektiğini ifade etmiştir.[386]

Rusya'nın amacı, bolgede enerji merkezi olmaya çalışan Türkiye'nin enerji piyasasını kontrol altında tutarak Avrupa'nın doğalgaz arzını çeşitlendirmek amacıyla

---

[382] Şimşek, **a.g.m.**

[383] "Rossiya-Turtsiya: İzvinilsya li Erdogan, i Kogda Vernutsya Rossiyskiye Turistı" (Rusya-Türkiye: Erdoğan Gerçekten Özür Diledi mi), **BBC**, (28.06.2016), (Çevrimiçi) http://www.bbc.com/russian/features-36649750, (Erişim tarihi: 08.12.2016).

[384] Anastasiya Yuditskaya, "Rossiya i Turtsiya Podpisali Soglaşeniya po Turetskomu Potoku"(Rusya ve Türkiye Turk Akımı Anlaşmasını İmzaladılar), **RBK**, (10.10.2016), (Çevrimiçi) http://www.rbc.ru/business/10/10/2016/57fbc9169a794705f457b88e, (Erişim Tarihi: 08.12.2016).

[385] Aleksandra Vozdvejenskaya, "Turetskiy Potok" (Türk Akımı), **Rossiyskaya Gazeta**, (08.12.2016), (Çevrimiçi) https://rg.ru/2016/12/08/podpisan-kontrakt-na-stroitelstvo-pervoj-nitki-tureckogo-potoka.html, (Erişim Tarihi: 23.12.2016).

[386] Aleksey Drujinin, "Rossiya i Turtsiya Podpisali Sogloşeniye po Turetskomu Potoku" (Rusya ve Türkiye Türk Akımı Konusunda Anlaştılar), **RİA Novosti**, (Çevrimiçi) https://ria.ru/economy/20161010/1478910261.html, (Erişim Tarihi: 05.12.2016).

hayata geçirmeye çalıştığı diğer alternatifleri (Güney Gaz Koridoru) dışlamaktır. Dolayısyla, AB Türk Akımı projesine sıcak bakmamaktadır. Bu nedenle, AB Komisyonu'nun bu proje ile ilgili vereceği karar merakla beklenmektedir. Belirtilmesi gerekir ki, eğer AB Türk Akımı'na onay vermez ise, bu proje Rusya-Türkiye arasında kalacaktır. Ancak, son yıllarda yaşanan bazı gelişmeler, AB'nin Türk Akımı projesine onay vereceğini göstermektedir.

2015 yılını sonunda AB, Türkiye'yi Avrupa'nın enerji üssü yapacak birkaç önemli gaz projesine destek vereceğini açıkladı. Bu projelerin başında Türk Akımı'nın doğurduğu, Yunanistan'dan Avusturya'ya uzunacak **Tesla Doğalgaz Boru Hattı** geliyor. Yıllık 27 milyar metreküp kapasiteli, 1300 kilometrelik ve 2019 yılında bitmesi planlanan Tesla boru hattına Türk Akımı'nın Avrupa'daki uzantısı olarak bakılmaktadır. Tesla boru hattı, TANAP üzerinden Azerbaycan gazını da alacaktır.[387] Ancak, Tesla'yı doldurmak için TANAP ile gelen gaz yetmeyecektir. Aynı zamanda, İran ve Türkmenistan'ın TANAP projesine katılıp katılmayacağı daha belli değildir. Dolayısıyla, Türk Akımı olmadan Tesla projesinin hayata geçmesi mümkün değildir.

Buna ek olarak, 2015 yılının ortasında Slovakya, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya Orta ile Güneydoğu Avrupa'yı birbirine bağlayacak **Eastring Doğalgazı Boru Hattının** inşasına ilişkin fikri destekleyen bir bildiriyi imzaladılar. Avrupa'ya gaz ihracatı için alternatif olarak Slovakya'nın hazırlayıp sunduğu Eastring projesi, Slovakya-Ukrayna sınırından başlayıp Türkiye-Bulgaristan sınırına kadar devam edecektir. Projenin ilk aşamasında yılda 20 milyar metreküp gaz sevkiyatının yapılması, daha sonra bu miktarın 40 milyar metreküpe çıkarılması planlanıyor.[388] Hem Tesla hem de Eastring boru hatlarının Türk Akımı'na bağlanmaları planlanı, Türkiye'nin bölgede enerji merkezi olma hedefini destekler niteliğindedir. Aynı zamanda, Türk Akımı projesi gerçekleşmeden bu iki projenin hayata geçmesi çok zordur. Çünkü, TANAP üzerinden gelecek Hazar doğalgazı bu boru hatlarını doldurmak için yetmeyecektir.

Türk Akımı projesinin Türkiye açısından hem avantajı hem de dezavantajı vardır. Avantajı, Türkiye'nin bölgesel bir enerji merkezi olma amacına uygun düşmesinde ortaya çıkmakatadır. Bununla birlikte, Türkiye'nin elini güçlendiren diğer bir unsur,

[387] Mikhail Serov ve İvan Pesçinskiy, "Gazprom Poluçit Novıy Vhod v Evropu" (Gazprom, Avrupa'ya Yeni Giriş Kapısı Kazanacaktır), **Vedomosti**, S. 3898, (19.08.2015), s. 12.

[388] "Gazoprovod Eastring: Hitriy Hod Slovakii" (Eastring Gaz Boru Hattı: Slovakya'nın Kurnaz Oyunu), (Çevrimiçi) http://teknoblog.ru/2015/06/04/40101, (Erişim Tarihi: 28.12.2016).

Türkiye'nin Rusya'dan 2014 yılından beri doğalgaz fiyatında talep ettiği yüzde 10'luk indiriminin tekrar gündeme gelmesidir. Rusya'nın Enerji Bakanı Aleksandr Novak, söz konusu indirimin, ileride Türkiye'nin doğalgaz talabinden yola çıkarak yapılacağını duyurdu.[389] Buna ek olarak belirtilmesi gerekir ki, Rusya'nın doğalgaz fiyatında indirime gitmemesi durumunda, Türkiye Türk Akımı boru hattından gelecek doğalgazdan vazgeçebilir. Böyle bir gelişmenin yaşanması, Türkiye'nin enerji piyasasını kontrol etmeye çalışan Rusya için olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Bu durumun farkında olan Türkiye ise bu indirim konusunu, büyük ihtimalle Rusya'ya karşı bir baskı aracı olarak kullanacakrtır.

Ancak aynı durum Türkiye'nin enerji arz güvenliği açısından söz konusu değildir. Rusya'dan bu proje çerçevesinde 15 milyar metreküp doğalgazı alınmasının planlanması, zaten aşırı derecede Rusy'ya olan bağımlılığını daha da arttıracak bir durumdur. Dolayısyla Türkiye'nin enerji arz güvenliği gittikçe riskli hale gelmektedir.

"Bilindiği gibi, enerjide ithalata bağımlılık ülkenin dış politikası ile iç içe geçmiş bir konudur. İthalat bağımlılığı, bir ekonominin normal işlevlerini yerine getirebilmesi için yabancı kaynaktan elde ettiği bir mala dayanması anlamına geldiğinden, bağımlılık kaçınılmaz bir şekilde ülkenin dış politikasını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durumda arzı tehlikeye atabilecek hamlelerden kaçınma ihtiyacı, ülkenin dış politikada istediği gibi hareket etmesini engellemektedir."[390] Bundan dolayı, Türkiye'nin enerji arz güvenliğini sağlamak için Rusya'ya aşırı derecede bağımlı olma durumundan kurtulması gerekmektedir.

Yukarıda yapılan analizden şunu anlıyoruz; Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmaya çalışan AB'nin politikaları ve bölgesel bir enerji merkezi olmaya çalışan Türkiye'nin enerji politikası birbirini destekler niteliktedir. Bu nedenle, Türkiye, enerji arz güvenliği açısından TANAP projesini olumsuz yönde etkileyecek politikalarından kaçınmalıdır. Rusya'nın Türkiye bağlamında ana hedefi, Türkiye'nin enerji piyasasını kotrol altında tutarak kendine rakip olabilcek enerji projelerini engellemektir. Rusya, Türk Akımı projesinin hayata geçmesi ile iki başarıyı elde etmiş olacaktır. Birincisi, zaten güçlü

[389] Aleksandr Novak, "Rossiya Nazvala Usloviya Predostavleniya Skidki na Gaz Dlya Turtsii" (Rusya, Türkiye İçin Gaz Fiyatındaki İndirim Şartlarını Duyurdu), (Çevrimiçi) https://lenta.ru/news/2016/10/17/discount/, (Erişim Tarihi: 29.12.2016).

[390] Şimşek, **a.g.m.**

olduğu Türkiye enerji pazarında gücünü daha da arttıracak, ikincisi ise, Avrupa'ya güneyinden ulaşma imkanı elde edecektir.

3.4.2. AB – Rusya Enerji İlişkilerinde Ukrayna Sorunu

Ukrayna, AB ve Rusya arasındaki en önemli transit ülke olmakla birlikte, hem Avrupa'nın hem de Rusya'nın enerji güvenliğini olumsuz yönde etkileyen bir ülkedir. Bu bağlamda, Rusya ve Ukrayna arasında 2006 ve 2009 yıllarında yaşanan doğalgaz krizleri ve 2014 yılından itibaren Ukrayna'da devam eden siyasal kriz Avrupa Birliği içerisinde endişelere neden olmaktadır.

Ukrayna sınırlı enerji kaynaklarına sahip olmasına karşın tükettiği petrolün ve gazın büyük bölümünü Rusya'dan ve başta Türkmenistan ve Kazakistan olmak üzere Orta Asya'san sağlamaktadır. Orta Asya'dan alınan enerji kaynakalarının tamamı Rus boru hatları ile taşınmaktadır.[391] AB ve Rusya'nın enerji sektöründe birbirine olan bağımlılığının yıllar geçtikçe artması Ukrayna'nın bu iki aktör arasındaki anahtar rolünü de arttırmıştır.[392]

1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra, Avrupa'ya ihraç edilen Rus doğalgazının yüzde 80'i taşıyan boru hattı Ukrayna'nın topraklarında kalmıştı. Rusya, "kardeş" ülke olan Ukrayna'ya büyük indirimler uyguluyordu. 1991'den 2000 yılına kadar olan döneme Avrupa ülkeleri bin metreküp doğalgaz için 62-116 dolar arasında bir ödeme yaparken Ukrayna sadece 50 dolar ödüyordu. Uygulanan indirimlere rağmen 1993 yılına gelindiğinde, Ukrayna'nın Gazprom'a olan borcu 138 milyar dolar oluşturuyordu. 1994 yılında Ukrayna ancak 1,4 milyar dolar ödeyebilmiştir. 2000 yılının sonunda Rusya ve Ukrayna bir doğalgaz anlaşmasını imzalayarak sorunu çözmeye çalışmışlardı. Anlaşma, Ukrayna'daki doğalgaz boru hatlarının Rusya ve Ukrayna tarafından ortaklaşa yönetilmesini öngörüyordu. Ancak bu hüküm kâğıtta kalmıştır. Rusya, Ukrayna borcunun 2 milyar dolar olduğunu ileri sürerken Ukrayna 1,4 milyar olduğunu iddia etmişti. Sonuçta, Rusya Ukrayna'nın görüşünü kabul etmiş ve

[391] Ruslan Muhametov, **Natsionalnıye İnteresı Rossii na Postsovetskom Prostranstve**, (Rusya'nın Sovyetler Sonrası Ülkelerdeki Ulusal Çıkarları), LAP Lambert Academic Publishing, 2012, s. 39.

[392] Sergiy Glebov, "The EU's Policies Toward the Ukraine", **Neighborhood Challenge: The European Union and Its Neighbors**, ed. Bezen Balamir Coşkun ve Birgül Demirtaş Coşkun, Universal Publishers, 2009, s. 340.

borç karşılığında SSCB'den kalma savaş uçakları almayı kabul etmişti.[393] Kısacası Rusya ve Ukrayna'nın enerji ilişkileri, 1990'lar boyunca Rusya'dan Ukrayna'ya yapılan gaz teslimatının ödenmemesi ve Ukrayna'nın borç yükünün artması şeklinde gelişmiştir.

Ukrayna, bağımsızlığı kazandığı 1991 yılından itibaren Avrupa-Atlantik bütünleşmesini destekleyerek Batı ile ilişkilerini geliştirmeye çalışırken, Rusya'ya da dost olarak görünmek istiyordu. Ancak, 2005 yılında önceki hükümetin seçimde yolsuzluk iddiaları sonucu ortaya çıkan "Turuncu Devrim"in etkisiyle Viktor Yushchenko Ukrayna'nın başkanı seçilmiştir. Yushchenko'nun rakibi olan Başbakan Yanukovich'i destekleyen Rusya, Yushchenko'nun seçim kazanmasından rahatsız olmuştu. Ukrayna'nın ilk Batı yanlısı başkanı olan Yushchenko Ukrayna'nın NATO ve AB'ne katılamak için elinden geleni yapacağını dile getirmiştir.[394]

Yushchenko'nun başkan olarak seçilmesinden sonra, Gazprom, Ukrayna'ya gönderilen doğalgaz fiyatının yükseltilmesini talep etmeye başlamıştı. Gazprom'un amacı, 50 dolar olan doğalgaz fiyatını 2005 yılının sonunda 230 dolara çıkarmasıydı. Ancak, Ukrayna bu şartı kabul etmemesi sonucu Rusya 31 Aralık 2006 tarihinde Ukrayna'ya doğalgaz akışını kesmiştir. Bunun üzerine, Ukrayna, Rusya'nın Avrupa'ya ihraç ettiği gazı tüketmeye başlamıştır. Bu gelişmede olumsuz yönde etkilenen Avrupalı hükümetlerin protestoları sonucunda, Gazprom 2 Ocak'ta gaz akışını tekrar sağlamaya başlamıştır. 4 Ocak'ta ise, Rusya ve Ukrayna arasında bir doğalgaz anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma, Ukrayna'nın doğalgazı aracı bir firma olan RosUkrEnergo ile almasını öngörmiştü. Bu bağlamda, RosUkrEnergo, piyasa fiyatı altında aldığı Orta Asya gazı ve piyasa fiyatı ile satın aldığı Rus gazının karışımını Ukrayna'ya 95 dolarda satıyordu.[395]

2008 yılında Rusya ve Ukrayna arasında yeni bir anlaşmazlık ortaya çıktı. Rusya hükümeti ve Gazprom Ukrayna'nın 2,4 milyar dolar borcu ödememesi durumunda bu ülkeye ihraç edilen doğalgaz fiyatının 400 dolara kadar yükseleceğini ileri sürdü. Yılın

[393] "Ukraina i Rossiya: İstoriya Gazovıh Konfliktov" (Ukrayna ve Rusya: Gaz Anlaşmazlıklarının Tarihi), (Çevrimiçi) http://eurasiancenter.ru/factsandfigures/20140416/1003458216.html, (Erişim tarihi: 12.11.2016).

[394] Steven Woehrel, "Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries" **Current Politics and Economics of Europe**, C. 23, S. 3, (March 2010), s. 413.

[395] Olena Viter, "Gas: Manipulation and Conflict" **Ukraine: Post-revolution Energy Policy and Relations with Russia**, ed. Kevin Rosner, London: GMB Publishing, 2007, s. 22.

sonuna doğru Naftogaz (Ukrayna'nın doğalgaz şirketi) 1,5 milyar dolarlık borç ödemesini gerçekleştirdi. Bununla birlikte, Ukrayna 179.5 dolar ödediği bin metreküp doğalgazın yeni fiyatını en fazla 210 dolar olarak belirlemiş ve 30.5 dolarlık bir artışta bulunmuştur. Rusya ise bunu kabul etmemiş ve 250 dolarlık bir fiyat istemiştir. Bunun üzerine Ukrayna doğalgaz alanındaki bu müzakerelerden çekilmiştir. Rusya da bu restin üzerine fiyatı önce 418 dolara daha sonra da 450 dolar seviyesine yükseltmiştir. Buna bir de Ukrayna'nın Rusya'ya olan 2.4 milyar dolarlık borcu eklenmesi sorunu iyice büyütmüştür.[396]

Bu anlaşmazlık sonucu Gazprom Ukrayna'nın tüketimine yönelik gaz akışını 1 Ocak 2009 itibariyle kesmiştir. Bunun üzerine, Ukrayna, AB ülkelerine ihraç edilen doğalgazı tüketmeye başlayınca 7 Ocak'ta Ukrayna üzerinden Avrupa'ya nakledilen doğalgaz akışı da durdurulmuştu.[397] Rusya'nın doğalgaz kesmesinden en çok etkilenen başta Bulgaristan, Slovakya, Moldova, Romanya, Polonya ve Baltık ülkeleri olmak üzere Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri olmuştur.[398]

1 Ocak 2009'da başlayan ve 20 gün süren doğalgaz krizi 10 yıl süreli anlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu anlaşmaya göre, hem doğalgazda hem de transit ücretinde Avrupa fiyatları geçerli olacaktır. Bununla birlikte, "al ya da öde" şartı da geçerlidir.[399] Ukrayna, günümüzde de bu şartın kaldırılmasını talep etmektedir.

Rusya-Ukrayna arasında yaşanan kriz hem Rusya hem de AB enerji güvenliklerini tekrar gözden geçirmeye itmiştir. Bu bağlamda, Rusya, ihracatını doğu ve güney doğrultusunda çeşitlendirmeyi planlamaktadır. Aynı zamanda, doğalgaz ihracatında Ukrayna'ya olan bağımlılığını, 2019 yılını sonuna kadar tamamen ortadan kaldırmayı hedeflemektedir.[400] Daha önce ifade ettğimiz gibi, Rusya bu hedefe ulaşmak için iki doğalgaz boru hattını inşa etmeye çalışmaktadır. Birincisi, Kuzey Akım-2 boru hattıdır

---

[396] Yuriy Andreev, "Gazovıy Klyuç k Ukrainskomu Krizisu" (Ukrayna Doğalgaz Krizi), **Puti k Miru i Bezopasnosti**, C. 2, S. 47, (2014), s. 103.

[397] European Commission, The January **2009 Gas Supply Disruption to the EU: An Assessment**, Regulation of the European Parliament and of the Council, COM(2009) 363 Final, (16.07.2009), s. 3.

[398] "Ukraina i Rossiya: İstoriya Gazovıh Konfliktov" (Ukrayna ve Rusya: Gaz Anlaşmazlıklarının Tarihi), (Çevrimiçi) http://eurasiancenter.ru/factsandfigures/20140416/1003458216.html, (Erişim tarihi: 12.11.2016).

[399] Andreev, **a.g.m.**, s. 104.

[400] Anatoliy Temkin, "Rosiiya Prekratit Tranzit Gaza Çerez Ukrainu"(Rusya, Ukrayna Toprakları Üzerinden Geçen Transiti Durduracak), **RBK**, (Çevrimiçi) http://www.rbc.ru/business/26/06/2015/558d5fae9a79477e1518bf0b, (Erişim Tarihi: 23.11.2016).

ve Rusya bu hat sayesinde transit ülkelere gerek kalmadan Kuzey ve Batı Avrupa ülkelerine ulaşabilecektir. Rusya'nın Ukrayna'ya olan bağımlılığını ortadan kaldıracak ikinci proje ise Türk Akımı boru hattıdır. Rusya, Türk Akımı ile Ukrayna'ya gerek kalmadan Güney ve Doğu Avrupa ülkelerine ulaşabilecektir. Ancak, bize göre, Rusya her ne kadar yeni projeler geliştirse de, Ukrayna toprakları üzerinden yapılan ihracatından, planladığı gibi 2019 yılında vazgeçemeyecektir. Çünkü Türk Akımı boru hattı ile ihraç edeceği doğalgaz Doğu ve Güney Avrupa'nın tüketimini karşılayamayacaktır. Ve aynı zamanda, AB'nin bu projelere onay verip vermeyeceği de belli değildir.

Ukrayna-Rusya arasında yaşanan gaz krizlerinin AB açısından da değerlendirilmesi gerekmektedir. Gaz krizi, Rusya'nın Avrupa için güvenilmez bir enerji ortağı olduğunu ve aynı zamanda Rusya'nın enerji gücünü bir baskı araçı olarak kullandığını ortaya koymuştur. Bunun sonucunda, AB Rusya'ya olan bağımlılığını azaltacak yeni projeler geliştirmeye başlamıştır. Bunlardan en önemlisi Güney Gaz Koridoru'dur. Bu proje kapsamında inşa edilecek boru hatları (TANAP ve TAP) ile Hazar gazı Avrupa'ya ulaşacaktır.

"Gaz savaşları" Ukrayna'nın enerji güvenliği için büyük bir tehdidin varlığını göstermiş ve alternatif enerji kaynakları bulmaya itmiştir. Bununla birlikte, Rusya sürekli Ukrayna'yı gaz kesme ve/veya fiyatları yükseltme ile tehdit etmektedir. Bu gelişmeler sonucu, Ukrayna 2014 yılından itibaren ihtiyaç duyduğu doğalgazı Rusya yerine batısında bulunan Slovakya'dan almaya çalışmaktadır. Fakat Slovakya'nın sattığı doğalgaz da Rusya'dan alınmaktadır. Her ne kadar Gazprom bunu engellemeye çalışsa da, AB Gazprom'u Orta ve Doğu Avrupa ülkelerin enerji piyasasındaki üstünlüğünü kullanmakla suçlamış ve bu durumun AB yasaları bağdaşmadığı ileri sürmüştür.[401] AB'nin yaptırımlarından çekinen Gazprom ise, AB'nin itirazlarına karşı çıkamamıştır. Ancak, unutulmaması gerekir ki, Ukrayna'nın Rus doğalgazından bu kadar rahat vazgeçebilmesinin arkasında yatan neden, Ukrayna GSYİH'nın 2013 yılından itibaren aşırı derecede azalmasıdır.[402] Farklı bir deyişle, Ukrayna'daki iç savaşın bitmesiyle tekrar büyümeye başlayacak olan ekonomisi Rus doğalgazına ihtiyaç duyacaktır.

[401] Leonid Berşidskiy, "Kak Ukraina Otkazalas ot Rossiyskogo Gaza" (Ukrayna Rus Gazından Vazgeçmiştir), (Çevrimiçi) http://inosmi.ru/economic/20160113/235041818.html, (Erişim tarihi: 13.12.2016).

[402] **a.g.m.**

Ukrayna'nın Rusya karşısında bu kadar rahat davranmasının diğer bir sebebi, Rus doğalgazı yerine ABD'den LNG'yi ithal etmeyi ve aynı zamanda bazı Amerikan gaz şirketleri ile Ukrayna'nın doğusunda bulunan Lugansk ve Donbas bölgelerinde kaya gazı araştırmaları yapmayı planlanmasıdır. Belirtilmesi gerekir ki, söz konusu Ukrayna'nın doğu bölgesinde iç savaş devam etmektedir. Birçok Rus uzmanına göre, Amerikalı enerji şirketlerin Ukrayna'daki bu projeleri, Ukrayna sorununun ABD nezdindeki jeostratejik önemini arttırmaktadır. Bu nedenle, ABD'nin Ukrayna'daki jeostratejik çıkarları ve ABD'li büyük enerji şirketlerinin ekonomik çıkarları iç içe geçmiştir.[403] Zaten daha önce de belirttiğimiz gibi, Rusya-Ukrayna arasında çıkan gaz krizinin arkasındaki siyasi neden, Ukrayna'nın Avrupa-Atlantik bütünleşmeyi destekleyerek Batı ile ilişkilerini geliştirmeye başlaması ve aynı zamanda, eski "kardeş" ülkenin bu yeni stratejisinden rahatsız olan Rusya'nın buna tepki göstermesidir.

Ukrayna'da 2014 yılından beri devam eden siyasi krizinin de değerlendirilmesi, konumuz açısından önem taşımaktadır. Ukrayna'da Kasım 2013'te Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç'in Avrupa Birliği ile Ortaklık Anlaşması'nı imzalamayı belirsiz bir süreliğine ertelemesi ve Rusya'nın kurduğu Avrasya Ekonomik Birliği'ne girmek için müzakereler başlatma kararı almasıyla AB yanlısı halk sokaklara dökülmüş ve aylar süren protestolar sonucu hükümeti devirmişlerdir.[404]

Rusya bir darbe olarak nitelendirdiği bu gelişmeler karşısında, Kırım'daki Rus nüfusun güvenliğini gerekçe göstererek Kırım'ı de facto olarak işgal etmiştir. 16 Mart 2014 tarihinde Kırım yarımadasında Rusya tarafından yapılan referanduma katılanların % 97'si Rusya'ya katılmak istediklerini belirtmiştir.[405] Rusya, Ukrayna'da yaşanan olayları bir devrim olarak değil, seçilmiş hükümete yönelik bir darbe olarak nitelemekte ve Kiev'deki yönetimi meşru olarak görmemektedir. Rusya aynı zamanda bu devrimin Batı'nın Rusya'yı izole etmek ve çevrelemek için Rusya'nın çevresindeki ülkelerde planladığı devrimler dizisinin bir parçası olduğuna inanmaktadır.[406]

---

[403] Andreev, **a.g.m.**, s. 105.

[404] Enes Bayraklı, "Avrupa Birliği'nin Ukrayna krizi ile İmtihanı", **SETA Perspektif**, S. 40, (Mart 2014), (Çevrimiçi) http://file.setav.org/Files/Pdf/20140325182303_avrupa-birliginin-ukrayna-kriziyle-imtihani-pdf.pdf, (Erişim Tarihi: 12.12.2016), s. 3.

[405] Sergey Guneev, "Prisoedinenie Kryma k Rossii" (kırım'ın Rusya'ya Bağlanması), **RiA Novosti**, (Çevrimiçi) https://tvrain.ru/story/prisoedinenie_kryma_k_rossii/, (Erişim Tarihi: 12.12.2016).

[406] Bayraklı, **a.g.m.**, s. 2.

AB, bu gelişmeler yaşanırken ilk etapta Rusya'ya karşı sert tepki verememiştir. Bunun arkasında yatan nedenlerden biri, AB ülkelerinin enerji konusunda Rusya'ya bağımlı olmalarıdır.[407] Diğer bir neden, bütün üyelerin onayının gerektiği dış politika konularında AB karar verme mekanizmaları çok yavaş işlemektedir. Bununla birlikte, AB üye ülkelerin çıkarları da farklı olması AB'nin hızlı karar almasını engellemektedir. Bu bağlamda, Doğu Avrupa ülkeleri Rusya'ya karşı ağır ekonomik yaptırımların uygulanmasını savunmasına karşın Rusya ile enerji alanında karşılıklı bağımlılıkları bulunan Almanya gibi Batı Avrupa devletleri yaptırımlar konusunda acele etmemekteydi.[408]

AB 2014 Haziran ayında Rusya'ya karşı ekonomik yaptırımları uygulamaya başlamıştır. AB'nin ekonomik yaptırımları, Rusya'nın özellikle devlet bankaları, silah satışı ve enerji sektörünü hedef almaktadır. Enerji sektöründe uygulanan yaptırmlar uyarınca, AB üyesi 28 ülke ve Avrupalı enerji şirketleri, petrol ve gaz sektörlerinde kullanılan bazı teknolojilerin Rusya'daki kullanımı kısıtlamaktadır. Bu kısıtlama Rusya'ya ağır darbe indirmiştir, çünkü yaptırımlara dahil edilen bu teknolojiler Rusya'da üretilmemektedir. Söz konusu teknolojiler olmadan Rusya'daki petrol ve gaz üretiminin mevcut seviyesinde tutulması çok zordur.[409]

Aynı zamanda, yaptırımlar Rus enerji şirketlerine herhangi yatırım yapılmasını da yasaklamıştır. Bununla birlikte, Rus şirketlerin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde yürüttükleri enerji projelerine kredi verilmesini de yasaklamaktadır.[410] Bütün bu yaptırımlar, Avrupalı enerji şirketleri ile ortaklaşa işletilen bazı petrol ve doğalgaz projelerinin rafa kaldırılmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda, AB yıllık 5 milyar dolar zarar etmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi, AB'nin uygaladığı ekonomik yaptırımlardan zarar gören sadece Rusya şirketleri değildir. Buna ilaveten, Uluslararsı Ticaret Merkezi'nin yaptığı araştırmaya göre, yaptırımlar kapsamına giren teknolojilerin

[407] N. Platonova ve P. Gurova, "Finansovıye Sanktsii ES Protiv Rossii: Sfera Pimineniya" (AB'nin Rusya'ya Uyguladığı Finansal Yaptırımlar), **Rossiyskiy Vneşneekonomiçeskiy Vestnik**, S. 5, (May 2015), s. 50.

[408] Bayraklı, **a.g.m.**, s. 4.

[409] İ. Loginova, B. Titarenko ve S. Sayapin, "Ekonomiçeskiye Sanktsii Protiv Rossii" (Rusya'ya Karşı Ekonomik Yaptırımlar), **Aktualnıye Voprosı Ekonomiçeskih Nauk**, S. 47, (2015), s. 40.

[410] Galina Starinskaya, "Kanada Vkluçila Rosneft v Sanktsionnıy Zapret" (Kanada, Rosneft'i de Yaptırımlara Dahil Etmiştir), **Vedomosti**, S. 3775, (19.02.2015), s. 14.

satışından AB ülkelerinin yıllık elde ettği gelir 1,2 milyar dolar idi.[411] Dolayısıyla, yaptırımların hayata geçmesiyle Avrupalı şirketler bu gelir kaynağını da kaybetmiştir.

Bize göre, başta uzun vadeli kredilerin yasağı olmak üzere finansal yaptırımların uzun dönemde devam etmesi Rusya ekonomisinde ağır sonuçlara neden olacaktır. Zira yakın zamanda Norveçli uzmanların yaptığı bir araştırmaya göre, Rosneft şirketinin petrol ve doğalgaz üretimi, yeni yatırımların olmamasından dolayı azalmaya başlamıştır. Farklı bir deyişle, uzun vadeli kredilere erişimin olmaması petrol üretiminin geliştirilmesi için gerekli yatırımlar üzerinde olumsuz etki yaratmakatadır. Bu durumun devam etmesi halinde, Rosneft'in petrol üretiminde 2020 yılında 10-15 milyon ton ve 2025 yılında 40 milyon ton düşüş yaşanacaktır.[412]

Son olarak, 19 Aralık 2016 tarihinde AB, Rusya'ya karşı olan ekonomik yaptırımlarını 31 Temmuz 2017 tarihine kadar uzatmıştır.[413]

3.5. Üçüncü Enerji Paketi ve AB-Rusya Enerji İlişkilerine Yansıması

AB'de enerji piyasasının liberalleştirilmesi ve enerji içi pazarının kurulması amacıyla üç enerji paketi yayımlanmıştır. Birinci Enerji Paketi 1996 yılında imzalanmıştır. Söz konusu enerji paketi kapsamında 1996 yılında Elektrik Direktifi ve 1998 yılında Doğal Gaz Direktifi yayımlanmıştır. Birinci Enerji Paketi ile elektrik ve doğal gaz sektörlerinde amaçlanan liberalleşme sağlanamadığı için, 2003 yılında İkinci Enerji Paketi çerçevesinde yeni düzenlemeler yapılmştır.[414]

Yine istenen liberalleşmenin sağlanamaması üzerine çıkarılan "Üçüncü Enerji Paketi" kapsamında üç Tüzük ve iki Direktif 2009 yılında yürürlüğe girmiştir. Yapılan yeni düzenlemeler kapsamında ACER (Enerji Düzenleyicileri İşbirliği Ajansı), ENTSO-E (Avrupa Elektrik İletim Sistemi İşletmecileri Birliği) ve ENTSO-G (Doğal Gaz İletim

---

[411] Sergey Smirnov, "Evropa Prodlila Sanktsii", (Avrupa Yaptırımlarını Uzatmıştır), **Vedomosti**, (19.12.2016), (Çevrimiçi) http://www.vedomosti.ru/politics/articles/2016/12/19/670278-evrosoyuz-sanktsii, (Erişim tarihi: 28.12.2016).

[412] Daniel Fjaertoft and Indra Overland, "Financial Sanctions İmpact Russian Oil, Equipment Export Ban's Effects Limited", **Oil and Gas Journal**, (03.08.2015), s. 16.

[413] Council of the EU, "Russia: EU Prolongs Economic Sanctions by Six Months", (19.12.2016), (Çevrimiçi) http://www.consilium.europa.eu/press-releases-pdf/2016/12/47244652722_en.pdf, (Erişim tarihi: 05.01.2017).

[414] Ayşegül Uçkun, "AB'de Entegre Bir Enerji Piyasası İçin Son Hamle: Enerji Birliği" **EY İnternational Congress on Economics 2 "Growth, İnequality and Poverty"** Ankara, November 5-6, 2015, s. 8.

Şebekeleri) ortaya çıkmıştır. Ayrıca, 2009/72/EC sayılı Elektrik Direktifi ve 2009/73/EC sayılı Doğal Gaz Direktifi yayımlanmıştır. 2009/73/EC sayılı Doğal Gaz Direktifi, doğalgaz dağıtım, tedarik ve depolama için geçerli ortak kuralları belirlemektedir.[415]

AB tarafından 2009 yılında kabul edilen Üçüncü Eneri Paketi'ne göre, bir şirket aynı zamanda hem boru hattı sahibi hem de doğalgaz satıcısı olamaz. Avrupa Komisyonu, söz konusu kural ile doğalgaz satışı ve taşımacılığı işini birbirinden ayırmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda, doğalgaz piyasasının liberalleştirilmesini öngören AB'nin Üçüncü Enerji Paketi, spot piyasalarıyla ilgili doğalgaz ticaretinin yeni modelini hayata geçermeye çalışmaktadır. Ancak, yeni Enerji Paketi kurumsal karmaşıklığını ve buna bağlı olarak mevcut uzun vadeli sözleşmelerine yönelik yeni riskleri ortaya çıkarmıştır.[416] Bundan dolayı, yeni düzenlemelerden en çok zarar gören, uzun vadeli sözleşmeler kapsamında AB'nin en büyük doğalgaz tedarikçisi olan Rusya'dır.

Aynı zamanda, AB Üçüncü Enerji Paketi çerçevesinde yapılan düzenlemeleri, kendisi ile enerji alanında işbirliği içinde olan ülkelere dayatmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, günümüzde "enerji Avrupası" dendiğinde, sadece AB üye ülkeleri değil, aynı zamanda AB ile enerji alanında ilişkileri olan ülkeleri da anlamak gerekir.[417] Orneğin, Rusya, Norveç, Kuzey Afrika ülkeleri ve hatta Orta Asya ülkelri buna dahil edilebilir.

AB tarafından yapılan yani düzenlemelerin amaçlarından bir tanesi, tekelcilerin sınırlanmasıdır. Bundan en çok Rus tekelcisi Gazprom etkilenecektir. Daha önce ifade edildiği gibi, bir şirket aynı zamanda hem boru hattı sahibi hem de doğalgaz satıcısı olamaz. Bu kurala göre, Gazprom sahip olduğu boru hatlarını diğer şirketlerin kullanımına açmak zorundadır. Bu bağlamda, AB Komisyonu Gazprom'un Avrupa topraklarındaki doğalgaz boru hatlarının kullanımı sınırlamaktadır. Bunun en net örneği, Kuzey Akım Boru Hattı etrafında yaşanan anlaşmazlıktır. 2011 yılında yürürlüğe giren

[415] Uçkun, **a.g.m.**, s. 8-9.

[416] Vladimir Feygin ve Aleksey Gromov, "Stanovleniye I Pervıye Rezultatı Rabotı Konsultativnogo Soveta po Gazu v kontekste Otnoşeniy Rossii i ES v Gazovoy Sfere" (Doğalgaz Alanındaki AB-Rusya İlişkileri Çerçevesinde Gaz Danışma kurulu'nun Ortaya Çıkışı ve Devamı), **Nauçnıy Jurnal Rossiyskogo Gazovogo Obşestva**, S. 1, (Ocak 2014), s. 45.

[417] Andrey Konoplyanik, "Evropa – Bolşe çem Evropa" (Avrupa Avrupa'dan Büyüktür), **Neft Rossii**, S. 4, (Nisan 2011), s. 56.

Üçüncü Enerji Pakati'ne göre, Gazprom Kuzey Akım boru hattı kapasitesinin ancak %50'sini kullanabilmektedir ve kalan kısmını üçüncü şirketlerin kullanımına açmak zorundadır.[418]

Üçüncü enerji paketi ile ortaya çıkan diğer bir sorun, şirketlerin üretici ve taşıyıcı olmak üzere ikiye ayrıştırılması sonucunda ortaya çıkan "sözleşmeler uyumsuzluğudu"dur. Şirketlerin iki kısma ayrıştırılması, doğalgaz tedariki için iki ayrı sözleşmenin de imzalanmasını zorunlu kılmaktadır. Birincisi, ihracatçı-ithalatçı arasında, ikincisi ise ihracatçı-taşıyıcı arasında imzalanmak zorundadır. [419] Bu düzenleme çok karmaşik bir ortam yaratmaktadır.

Üçüncü enerji pakati çerçevesinde Rusya-AB arasında yaşanan diğer bir anlaşmazlık, AB'nin uzun vadeli sözleşmeler yerine kısa vadeli sözleşmelere geçmeye çalışmasıdır. Farklı bir deyişle, AB, gelecekte üretilecek enerji kaynakları yerine piyasada mevcut olan kaynaklar için sözleşmelerin yapılmasını tercih etmektedir.[420] AB'nin buradaki en önemli amacı, uzun vadeli sözleşmelerde geçen "al ya da öde" şartından kurtulmasıdır. Rusya ise buna karşıdır, çünkü Gazprom'un ana gelir kaynağı uzun vadeli sözleşmelerdir.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi, Rusya, enerji kaynakaları transitinde Ukrayna'yı bypass edecek yeni projeleri hayata geçirmeye çalışmaktadır. Bu projelerin en somut örneklerinden biri Güney Akım boru hattı projesi idi. Ancak, AB'nin bu projeyi engellemesi sonucunda Rusya Güney Akım'dan vazgeçip onun yerine Türk Akımı projesini teklif etmiştir. Büyük ihtimalle, Güney Akım'ın karşılaştığı bütün sorunlar "halefi" olan Türk Akımı projesine geçecektir. Dolayısıyla, Türk Akımı projesinin karşılaşabileceği sorunları anlamak için, Güney Akım'ın karşılaştığı sorunların değerlendirilmesi gerekir.

AB, üye ülkelerinin enerji arz güvenliğini sağlamak için enerji kaynakları tedarikçilerini çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Bundan dolayı, AB Güney Akım projesine karşı çıkmıştır. AB'nin resmi söylemine göre ise, Güney Akım projesi Üçüncü

---

[418] Mikhail Orlov, "Kto Zavali Rabotu po Treytimu Energopaketu" (Üçüncü Enerji Paketi) (Çevrimiçi) http://gazeta.zn.ua/energy_market/kto-zavalil-rabotu-po-tretemu-energopaketu-_.html, (Erişim Tarihi: 20.11.2016).

[419] Konoplyanik, **a.g.m.**, s. 53.

[420] V. Voloşin, **Pozitsionirovaniye Rossii v Energotiçeskom Sektore Mirovogo Hozaystva**, (Dünya Enerji Sektöründeki Rusya'nın Yeri), Moskova: İnstitut Energetiki RAN, 2009, s. 328.

Enerji Paketi'ne uymuyordu. Başka bir deyişle, Gazprom, Güney Akım boru hattından geçecek olan gazın hem üreticisi hem de taşıyıcısı olamazdı. Aynı zamanda, AB, Güney Akım projesinin, AB Komisyonu'nun onayını almadığı için yasal olmadığını ileri sürmüştür.[421] Ek olarak, AB, Gazprom'u Orta ve Doğu Avrupa'daki üstünlüğünü kullanarak rekebeti ortadan kaldırmasıyla suçlamaktadır.

Bu gelişmeler sonucunda, Rusya, Güney Akım projesini iptal ederek onun yerine Türk Akım ptojesini ortaya çıkardı. Ancak belirtilmesi gerekir ki, Rusya, Ukrayna'yı bypass etme hedefine daha ulaşmış değildir. Çünkü AB Komisyonu Kuzey Akım ve Türk Akımı projeleri hakkında kararını vermemiştir. Gelecekte, iki tür gelişme yaşanabilir. Birincisi, AB Komisyonu Türk Akımı ve Kuzey Akım projelerine karşı çıkmayacak ve Rusya bir sorunla karşılaşmadan Avrupa pazarlarına ulaşacaktır. İkinci seçeneğe göre ise, AB, Üçüncü Enerji Paketi'nden yola çıkarak söz konusu projeleri yasaklayacaktır. Bu projelerin yasaklanması durumunda, AB ülkeleri Rus doğalgazını Türkiye-Yunanistan sınırında almak zorunda kalacaktır.

Uzun görüşmeler sonunda, Rusya, mevcut uzun vadeli sözleşmelerin ortadan kaldırılmaması konusunda AB'ni ikna edebilmiştir. Ancak, yeni yapılacak sözleşmeler Üçüncü Enerji Paketi çerçevesinde görüşülmek zorundadır.[422] Dolayısıyla, günümüzde AB enerji piyasasında iki çeşit sözleşmeler geçerlidir: uzun vadeli sözleşmeler ve spot piyasasına dayalı kısa vadeli sözleşmeler.

Sonuç olarak, Üçüncü Enerji Paketi ve Ukrayna etrafında devam eden anlaşmazlıklar nedeniyle AB – Rusya enerji ilişkiler durmuştur. Ve diyebiliriz ki, bu ilişkilerin hangi yönde gelişeceği, AB Komisyonu'nun Türk Akımı ve Kuzey Akım projeleri hakkında vereceği karara bağlıdır.

---

[421] Vladislav Gordeev, "Rossiya Naşla Zamenu Yujnomu Potoku" (Rusya Güney Akım'ın Alternatifini Bulmuştur),**RBK**,(14.12.2014),(Çevrimiçi) http://www.rbc.ru/business/01/12/2014/547cb18fcbb20f10e6f78412, (Erişim tarihi: 18.10.2016).

[422] Feygin ve Gromov, **a.g.m.**, s. 46.

SONUÇ

SSCB'nin dağılmasıyla Rusya'da başlayan özelleştirme sürecinde oligark adı verilen bir grup zengin iş adamı ortaya çıkmıştır. Oligarklar, özelleştirme programı sayesinde devletin elinde tuttuğu teşebbüslerdeki etkilerini arttırmıştır. Bu kesimin hakimiyeti, enerji sektörü başta olmak üzere birçok alanda hissedilmekteydi. Mikhail Khodorkovskiy ve Boris Berezovskiy oligarkların en önde gelenleriydi.

Ancak 2000 yılında Vladimir Putin'in Rusya Devlet Başkanı olarak seçilmesi ile birlikte devlet enerji sektöründeki gücünü arttırmaya başlamıştır. Bunun arkasında yatan nedenlerden bir tanesi, Rusya ekonomisinin gelişimi için enerji sektörüne atfedilen önemdir. Fakat oligarklar enerji sektöründe Kremlin'in karşısında duran bir güçtü. Dolayısıyla, 2000'lerin başında oligarklar ve Kremlin arasında güç mücadelesi başlamış ve bu mücadelen galip çıkan Kremlin olmuştur. Bu doğrultuda, Kremlin'in enerji şirketlerinin arasında en önde gelen Yukos'u vergi kaçakçılığı ile suçlamasıyla başlayan davada bu şirketin başında bulunan Khodorkovskiy hapsedilmiş, Yukos ise devlet kontrolündeki petrol şirketi Rosneft'e satılmıştır. 2000'den 2005'e kadar olan dönemde oligarklar devlet tarafından tek tek tasfiye edilmişitr.

Putin'in iktidara gelmesiyele değişmeye başlayan Rusya kendisini enerji alanında kaynak tedarikçisi rolünden dünya enerji piyasasına yön veren bir ülke olarak konumlandırmaktadır. Dolayısıyla, enerji diplomasisine önem verilmektedir. Bu doğrultuda enerji hem siyasi hem de ekonomik baskı aracı olarak kullanılmaktadır. Rusya'nın en sık kullandığı yöntemlerden bazıları: enerji kaynakları tedariğinin kesilmesi, fiyatları yükseltme ve mevcut borçlarının kullanılmasıdır. Söz konusu stratejileri en çok Post Sovyet ülkelere yönelik uygulanmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan ülkeler arasındaki ilişkiler ilk olarak BDT çerçevesinde kurulmaya başlanmıştır. Fakat Ukrayna başta olmak üzere bazı ülkelerin Batı ile olan ilikşlerini geliştirmeye çalışması BDT mekanizmasını etkisiz kılmaktadır. Rusya'nın "yakın çevre" olarak tanımladığı eski Sovyet ülkelerindeki ana amacı, buradaki çıkarlarını olumsuz yönde etkileyecek her türlü varlığa karşı çıkmaktır. Bu doğrultuda Rusya'nın yakın çevresinde Rus enerji

şirketlerinin etkisi arttırılmakta ve Rus enerji projelerine alternatif olabilecek her türlü projeye karşı çıkılmaktadır.

Rusya enerji güvenliğini sağlamak için eneji kaynakları ithalatında Avrupa'ya olan bağımlılığının azaltılmasını zorunlu olarak görmektedir. Bu doğrultuda Rusya, başta Çin olmak üzere Asya Pasifik bölgesine yönelmiş ve bu bölgede ana enerji tadarikçisi olamaya çalışmaktadır. Söz konusu amaca ulaşmak için Rusya ilk önce Doğu Sibirya Pasifik Okyanusu (ESPO) petrol boru hattını inşa etmiştir. Rusya, bu boru hattı aracılığıyla Çin, Japonya ve Güney Kore enerji pazarlarına ulaşabilmektedir. Bunun dışında Rusya, Asya Pasifik bölgesine yönelik yeni doğalgaz boru hattını da inşa etmektedir. Genel olarak baktığımızda, Rusya'nın Batı'dan Doğu'ya dönüşünün amacı enerji ithalatında AB'ne olan bağımlılığını azaltarak enerji güvenliğinin sağlanmasıdır.

Rusya ve Avrupa Birliği'nin enerji sektörleri birbirine sıkı sıkıya bağımlıdır. AB ve RF'nun enerji altyapısı daha SSCB zamanında birbirine bağlanmıştı. Rusya doğalgaz, petrol ve kömürün büyük rezervlerine sahipken, AB'nde enerji talebini karşılayacak enerj kaynakları bulunmamakta ve dolayısıyla AB tükettiği enerjinin yarısını yurt dışından ithal etmektedir. Rusya günümüzde de Avrupa'nın en büyük enerji tedarikçilerinden biridir: en büyük doğalgaz, petrol ve petrol ürünleri tedarikçisi ve aynı zamanda en büyük kömür tedarikçilerinden biridir. Dolayısıyla, Rusya'nın sahip olduğu güçlü enerji sektörü, aynı zamanda, onun AB enerji piyasasında sahip olduğu en önemli rekabet avantajıdır. Böylece, AB ve Rusya'nın ileride başarılı enerji işbirliğini kurabilmeleri için gerekli bütün şartlar mevcuttur.

Ancak, AB üye ülkeleri Rus doğalgazına olan bağımlılıklarını azaltmaya çalışmakta ve günümüzde AB Rusya arasındaki doğalgaz ilişkileri çerçevesinde sert tartışmalar devam etmektedir. Fakat AB kısa vadede Rus doğalgazından vazgeçme olanaklarına sahip değildir. Bize göre, AB kısa sürede Rusya'da aldığı gazını en fazla % 10-20 civarında azaltabilecektir.

Bu çalışma çerçevesinde yapılan analiz, AB'nin kısa ve orta vadede ve en azından 2030 yılına kadar olan dönemde, Rus enerji kaynaklarından vazgeçemeyeceğini göstermektedir. AB'nin Rusya'dan ithal edilen doğalgazdan vazgeçmesi durumunda büyük ekonomik kayıplar ile karşılaşacaktır. AB'nin alternatif kaynak olarak dünya pazarlarından sıvılaştırılmış doğalgazı (LNG) ithal etmesi için yeni terminal ve boru

hatlarının inşaatı için büyük harcamaların yapılması gerektirmektedir. Bununla birlikte, LNG boru hatları ile nakledilen doğalgazdan pahalı olacaktır. Aynı zamanda, Ukrayna toprakları üzerinden yapılan Rus doğalgaz ihracatının durdurulduğu zaman AB'nin gaz tedarikinde sorunlar ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, Ukrayna'yı bypass etmek için inşaatı devam eden Kuzey Akım-2 boru hattının önemi gittikçe artmaktadır. Bu bağlamda, Rus doğalgazı ihracatının hem azaltılması hem de durdurulması AB'nin enerji arz güvenliği açısından büyük tehlikeyi teşkil etmektedir.

Enerji sektörü Rusya ekonomisinin en büyük gelir kaynağıdır. Bütçedeki vergi gelirinin yüzde 50'sinden fazlası enerji sektöründen gelmektedir (petrol payı %40, doğalgazın payı ise %8-9). 2015 yılında enerji sektöründen elde edilen Rusya'nın devlet bütçesi gelirinin yüzde 45'ini oluşturmuşken, ihracatının yüzde 70'ini teşkil etmiştir. Aynı zamanda, enerji kaynakları ihracatının büyük bir kısımı Avrupa'ya yönelik yapılmaktadır. Son yıllarda AB ülkelerinin sadece Rus doğalgazına yıllık ödedikleri para 50-60 milyar dolardır. Buradan anlaşıldığı gibi, enerji kaynakları ihracatından elde edilen gelirin azalması Rusya bütçesi için de ağır sonuçlar doğuracaktır.

Buradan yola çıkarak şunu diyebiliriz ki, Rusya'nın Asya – Pasifik bölgesine yönelik enerji stratejisi, AB ile olan işbirliğini zarara uğratmadan hayata geçirilmelidir. Diğer bir deyişle, Rusya'nın Batı'dan Doğu'ya "dönüşü" Avrupa ile olan enerji ilişkilerine alternatif değil, tam tersine ona ek olarak geliştirilen ilişkiler olmalıdır.

Ayrıca, Batılı ortaklarının yardımı olmadan Rusya'nın tek başına Arktik bölgesindeki petrol ve gaz sahalarını işletmesi ve kaya gazı ve petrolünü üretmesi çok zordur, çünkü Rusya, üretimi zor olan enerji kaynakalrı sektöründe gerekli olan gelişmiş teknolojiye sahip değildir. Aynı zamanda Rusya'nın işbirliğini arttırmaya çalıştığı Çin de bu teknolojiye sahip değildir. Dolayısıyla, Avrupalı enerji şirketleri ile olan işbirliği Rusya için zorunlu hale gelmiştir. Bununla birlikte, Rusya'nın ithal ikameci polirikalarının başarılı sonuçlanması uzun zaman alacaktır.

Rusya, en azından orta vadede AB'nin en büyük petrol ve doğalgaz tedarikçisi olmaya devam edecektir. Aynı zmanda, Rusya Avrupalı teknoloji ve yatırımların tüketicisi olmaya devam edecektir. Böylece, Rusya ve AB'nin aralarındaki enerji işbirliğinden vazgeçmeleri yerine onu daha da ileriye götürmesi iki taraf için daha faydalı olacaktır. AB-Rusya enerji ilişkilerinin Avrasya bölgesi enerji güvenliğinin

önemli bir unsuru olarak devam etmesi için gerekli bütün şartlar iki tarafta da mevcuttur. Başka bir deyişle, Rusya AB'nin ihitiyaç duyduğu enerji kaynaklarına sahipken, AB de Rusya'nın enerji sektörünün gelişmesi için gerekli teknoloji ve yatırımlara sahiptir.

Ancak son dönemde, iki taraf arasındaki enerji işbirliğini olumsuz yönde etkileyen faktörler artmıştır. Mevcut AB-Rusya enerji ilişkilerindeki önemli anlaşmazlıklarını şöyle sıralayabiliriz:

- AB'nin Üçüncü Enerji Paketi'ni kabul etmesi ile ortaya çıkan olumsuz sonuçlar;

- AB'nin enerji sektöründe Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için yeni projelerin hayata geçirilmesi;

- AB ve ABD tarafından Rusya'ya karşı siyasi ve ekonomik yaptırımların uygulanması.

Fakat unutulmaması gerekir ki, Rusya iç ekonomisindeki bazı problemleri çözerek birçok mevcut sorunu ortadan kaldırabilir. Bu bağlamda, AB-Rusya enerji ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen Rusya'nın iç problemleri şunlardır:

- yatırımcı ve mülkiyetin korunmasındaki zaaflar;

- vergi sistemindeki sorunlar;

- tekelcilik ve bürokrasi sorunu;

- ekonominin ham madde ihracatına bağlı olması;

- mevcut petrol ve doğalgaz sahalarının % 80'inin SSCB zamanında keşfedilmiş olması;

- enerji sektörünün geliştirlmesi için gerekli yatırım ve teknolojinin yetersizliği;

- özel ve yabancı yatırımcıların önündeki engeller.

Rusya'da stratejik olarak tanımlanan bazı alanlarda (örneğin kıta sahanlığı ve Arktik bölgesi) yabancı yatırımcıların çalışmaları yasak olması, yurt dışından gelen sermaye önünde büyük bir engeldir. Aynı zamanda, AB'nde de Gazprom gibi tekelciler karşısında büyük engeller bulunmaktadır: AB'nde yapılan yeni düzenlemelere (Üçüncü

Enerji Paketi) göre, bir şirket aynı anda hem enerji kaynakalrının üreticisi hem de boru hatlarının sahibi olamaz.

Doğalgaz üreticisi olan Rusya, AB enerji pazarının doğalgaz piyasasındaki arz-talep dengesinin bozulmas sonucunda "satıcı" pazarından "alıcı" pazarına doğru değiştiğini göz önünde bulundurmak zorundadır. AB'nin doğalgaz talebi ve tüketiminin azalmasının nedenleri: 2008 ekonomik krizi, yenilenebilir enerji kaynaklarının artması, ABD'deki "kaya gazı devrimi"dir. Bütün bunlar, AB piyasasının liberalleşmesini ve gaz sektöründeki yeni reformları ortaya çıkarmıştır.

Bununla birlikte, AB doğalgaz iç pazarının kurulması için yapılan düzenlemeler (Üçüncü Enerji Paketi gibi) enerji sektöründe yeni sorunlara neden olmuştur. Bu bağlamda, doğalgaz sektöründeki mevcut uzun vadeli sözleşmelerin ortadan kalkma riski doğmuştur. Bu düzenlemeler Gazprom'un Avrupa'daki faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Çünkü Gazprom'un AB ülkelerine yönelik doğalgaz ihracatının büyük bir kısmı uzun vadeli sözleşmeler çerçevesinde yapılmaktadır. AB üçüncü enerji paketi ise Gazprom dahil olmak üzere Avrupa enerji pazarında yer alan bütün enerji şirketlerini uzun vadeli sözleşmelerden spot piyasasına dayalı kısa vadeli sözleşmelere geçmelerini zorlamaktadır.

AB tarafından kabul edilen Üçüncü Enerji Paketi, Rusya'nın yeni enerji boru hatlarının Avrupa pazarlarına ulaşmasını da engellemektedir. Bu bağlamda, Rusya'nın Ukrayna'yı bypass ederek Avrupa'ya ulaşmak için inşa ettiği Türk Akımı ve Kuzey Akım boru hatlarının AB Komisyonu tarafından kabul edilip edilmeyeceği belli değildir. Bu belirsizlik, Gazprom'un Avrupa pazarlarına yönelik olan projelerine yaptığı büyük yatırımları risk altında bırakmaktadır.

Ayrıca, AB enerjide ithalata olan bağımlılığını azaltmak için enerji kaynaklarını ve enerji kaynaklarının tedarikçilerini çeşitlendirmeye çalışmakatadır. Enerji kaynaklarını farklılaştırma kapsamında LNG'nin ithalatı ve yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimi arttırılmaktadır. AB'nin izlediği tedarikçileri çeşitlendirme stratejisinin ana amacı ise Rusya'ya olan bağımlılığının azaltılmasıdır. Bu strateji çerçevesinde ortaya çıkan en önemli proje Güney Gaz Koridoru projesidir. AB, Güney Gaz Koridoru projesi kapsamında inşa edilecek olan TANAP ve TAP boru hatları ile Hazar doğalgazını ithal ederek Rus doğalgaz ithalatına olan bağımlılığını azaltmayı planlamaktadır.

Kurulması planlanan AB Enerji Birliği Rusya'nın petrol, doğalgaz ve kömür şirketlerinin AB enerji piyasasındaki çıkarlarına büyük tehdit teşkil etmektedir. Avrupa Enerji Birliği'nin iki ana amacı vardır. Birincisi, tekelciye dönüşen enerji tedarikçileri ile mücadele edilmesidir, ikincisi ise, AB üye ülkelerinin Avrupalı olmayan büyük enerji tedarikçileri ile olan enerji ilişkilerinde AB Komisyonu'nun da yer almasıdır. Böylece, AB enerji çıkarlarının zedelenmesinin önlenmesi amaçlanmaktadır. Bu uygulamanın en somut örneği Güney Akım projesinin AB Komisyonu tarafından yasaklanmasıdır.

AB mevzuatındaki söz konusu yeni düzenlemeler, AB enerji piyasasında tekelci durumuna gelen Gazprom'u diğer tadarikçiler ile aynı sıaraya yerleştirmektedir. Aslında bu durum, Gazprom'a yeni şartlara uyum sağlamayı ve rekabet içinde çalışmayı öğretmektedir. Ayı zamanda unutulmaması gerekir ki, son dönemde Rusya-AB enerji ilişkilerinde siyasi unsurlar artarken, ekonomik faktörler tam tersine azalmıştır. Dolayısıyla, iki taraf da çatışmacı hitabetten pragmatizme geçmelidir.

AB – Rusya enerji ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen diğer bir unsur, Batı'nın Rusya'ya karşı uyguladığı ekonomik yaptırımlardır. Bu durum, Rusya enerji sektörünün gelişmesini ve aynı zamanda Avrupalı enerji şirketlerinin Rusya'daki ortak projelerde çalışmalarını zedelemektedir. Arktik bölgesi ve kıta sahanlığındaki projeler başta olmak üzere Rusya'nın birçok enerji projesini zor dönem beklemektedir. Çünkü bu projeler için gerekli bazı gelişmiş teknolojiler sadece Batılı ülkelerde bulunmaktadır ve Rusya bunlara alternatif bulmakata oldukça zorlanmaktadır. Bununla birlikte, yaptırımlar kapsamında Rusya şirketlerine yönelik uzun vadeli kredilerinin yasaklanması gelişmiş teknolojilerin yasaklanmasından daha ağır sonuçlara neden olmaktadır.

Sadece Batı'da üretilen bu teknolojilerin Rus analoglarının kısa ve orta vadede üretilmesi imkânsızdır. Bununla birlikte, Çin gibi yaptırımları desteklemeyen ülkeler de Rusya'ya yardımcı olamaz, çünkü söz konusu teknolojilerin büyük bir kısmı sadece ABD ve AB'nde üretilmektedir. Buradan anlaşıldığı gibi, Rusya'nın Arktik bölgesinde ve kıta sahanlığında bulunan projeler gibi işletilmesi zor olan projelerin etkin çalıştırılması için yabancı ortakları ile işbirliği zorunludur.

Buna ek olarak unutulmaması gerekir ki, Avrupa'nın sahip olduğu enerji teknolojiler, ekonomik yaptırımlar bitene kadar daha da geliştirilecektir. Bu

teknolojilerin Rus analogları ise "sıfırdan" başlamak zorundadır. Dolayısıyla, ekonomik yaptırımlar kalkar kalkmaz Rusya'nın AB ile yoğun işbirliğini kurması zorunludur. Bu bağlamda, Rusya'nın enerji sektöründeki mevcut ithal ikameci politikasının Batılı şirketlerle yapılacak olan işbirliğini engellememesi gerekmektedir. Avrupalı yatırımcıların Rusya'nın enerji sektöründe yoğun faaliyette bulunmalarının en önemli şartı Rusya enerji pazarındaki mevcut yatırım ortamının iyileştirilmesidir.

Rusya-AB arasındaki Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın 2008 yılında bitmesi ve onun yerine yeni bir anlaşmanın imzalanmaması, Üçüncü Enerji Paketi'nden ortaya çıkan anlaşmazlıklar, siyasi ve ekonomik yaptırımlar ve jeopolitik anlaşmalıklar gibi sorunlar AB – Rusya enerji ilişkilerini olumsuz yönde etkilemesine rağmen bu ilişkileri sıfıra indirmemektedir. AB'nin uygalıdığı yaptırımlar Rusya enerji sektörünü ciddi bir şekilde etkilemekle birlikte sektörün tamamına karşı uygulanmamaktadır. Söz konusu yaptırımlar, genellikle işletilmesinde gelişmiş teknolojilere ihtiyaç duyan projeleri kapsamaktadır. Ve AB'nin doğalgaz sektöründe Rusya'ya karşı uyguladığı yaptırımlar ABD'nin uyguladığı yaptırımlar karşısında biraz zayıftır, çünkü AB Rusya doğalgazına bağımlıdır.

Üçüncü enerji Paketi'nin yürürlüğe girmesinden dolayı AB-Rusya arasında doğan anlaşmazlıklara rağmen, AB'nin bu yeni düzenlemelerin Rus enerji sirketleri de dahil olmak üzere yabancı şirketlere sağladığı avantajları da vardır. Bunlardan birincisi, AB enerji piyasasında rekabetin artması sayesinde Avrupalı olmayan enerji tedarikçilerinin de yerli şirketlerele aynı koşullarda çalışabilmesidir. İkicisi, dış tedarikçilerin enerji kaynaklarını AB sınırlarına getirmesi yeterli olacaktır. Farklı bir deyişle, AB'nin ihtiyaç duyduğuna karar verilen enerji kaynakalrının AB içindeki taşımacılığını AB kendisi sağlayacaktır ve bunun sayesinde dış tedarikçiler AB'de yeni boru hatlarını inşa etmek zorunda kalmayacaktır.

AB Rus doğalgazına bağımlı olduğu için AB Komisyonu gerekli görürse, Kuzey Akım-2, Kuzey Akım-1 (AB içinde devamı olan OPAL ve NEL boru hatları da dahil) ve Türk Akımı doğalgaz boru hatlarını Üçüncü Enerji Paketi kapsamından çıkararak Rusya boru hatlarının AB ülkelerine ulaşmasını engelleyen kurallara istisna uygulayabilir. Ancak, AB Komisyonu söz konusu boru hatlarını engellerse bile, Rus doğalgazın Avrupa'ya ulaşmasının farklı yolu vardır. Örneğin, Rusya doğalgaz satışını AB içinde değil, AB sınırlarında gerçekleştirebilecektir.

Sonuç olarak, yapılan analiz Rusya'nın önümüzdeki yıllarda (en azından 2025-2035 yıllarına kadar) Avrupa Birliği'nin en büyük doğalgaz ve petrol tedarikçisi olmaya devam edeceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AALTO, Pami. "European Perspectives for Managing Dependencies". **Russian Energy Power and Foreign Relations: İmplacations and Cooperation,** ed. by Jeronim Perovic, Robert W. Orttung and Andreas Wenger. New York: Routledge Press. 2009. ss. 157-180.

AALTO, Pami. **The EU – Russian Energy Dialogue: Europe's Future Energy Security.** Ashgate Publishing. 2008.

ALEKPEROV, Vagit. **Vertikalno İntegrirovannıye Neftyanıye Kompanii Rossii. Metodologiya Formirovaniya I Realizatsiya** (Rusya'nın Dikey Entegre Yapılı Petrol Şirketleri). Moskova: AUTOPAN Yayınları. 1996.

ALEKSEYENKOV, Sergey. **Rol i Mesto Toplivno-Energetiçeskogo Kompleksa v Udvoyenii VVP Rossii** (Enerji Sektörünün Rusya GSYH'nın Artışındaki Rolü ve Yeri). Moskova: Unity Yayınevi. 2012.

ANTONENKO, Oksana. "Russia's Policy in the Caspian Sea Region: Reconciling Economic and Security Agendas". **The Caspian Politics, Energy and Security** ed. by Shirin Akiner. London: Routledge Curzon. 2004.

BOGUÇARSKİY, M. **Aktualnıye Problemı Energetiçeskogo Dialoga Rossii-ES** (Rusya-AB Enerji Diyalog'undaki Problemler). Moskova: MTSEPİ. 2004.

BUTAEV, Ahmed. **Kaspiy: Zaçem On Zapadu** (Hazar Denizi: Batı Neden Ona İhtiyaç Duyuyor). Moskova: MGUL Yayınları. 2004.

CHEPURENKO, Alexander. "The Oligarchs in Russian Mass Consciousness". **Politics and the Rulling Group in Putin's Russia.** ed. by Stephen White. New York: Palgrave Macvillan. 2008. ss. 120-137.

CUMMİNS, İan ve BEASANT, John. **Shell Shock: The Secrets and Spin of an Oil Giant**. Moskova: Verşina Yayınları. 2007.

DEMİR, Faruk. **Enerji Güvenliği, Enerji Ekonomisi, Enerji Diplomasisi**. Ankara: Altınküre Yayınları. 2007.

Demirel, Yaşar. **Energy: Production, Conversion, Storage, Conservation and Coupling**. London: Springer Yayınları. 2012.

DOKUZLAR, Bircan. **Dünya Dengesinde Yeni Silah Doğalgaz: Orta Asya'dan Avrupa'ya.** 1. b. İstanbul: İQ Kültür Sanat Yayıncılık. 2006.

DOWNS, Erica. "Sino-Russian Energy Relations an Uncertain Courtship". **The Future of China-Russia Relations**, ed. by James Bellacqua. The University of Kentucky. 2010. ss. 146-178.

EDER, Leontiy. **Evropeyskiy Rınok Nefti: Strategiya Rossiin** (Avrupa'nın Petrol Piyasası: Rusya'nın Stratejisi). Novosibirsk: GEO Yayınları. 2007.

FOREST, Gray. **Petroleum Production in Nontechnical Language**. 2. b. Oklahoma: Penn Well Publishing Company. 1995.

GADJİEV, Kamaludin. **Vvedeniye v Geopolitiku** (Jeopolitiğe Giriş) 2. b. Moskova: Logos Yayınları. 2001.

GOLDMAN, Marshall. **Petrostate, Putin, Power and the New Russia**. New York: Oxford University Press. 2008.

GOLDMAN, Marshall. **The Piratization of Russia: Russian Reform Goes Awry.** London: Rourledge. 2003.

GRACE, John D. **Russian Oil, Supply, Performance and Prospects**. Oxford: Oxford University Press. 2005.

GRİNEVETSKİY, Sergey Sergey JİLTSOV ve S. ZONN. **Çernomorskiy Uzel**. (Karadeniz Düğümü). Moskova: Mejdunarodnıye Otnoşeniya. 2007.

HENDERSON, James ve Tatiana METROVA. **Energy Relations Between Russia and China: Playin Chess With The Dragon**. Oxford: OİES Publications. 2016.

HORSNELL, Paul. "The Probability of Oil Market Disruption: with an Emphasis on the Middle East". **The James Baker İnstitute for Public Policy**. Mayıs 2000.

HUDSON, Jeremy ve Nina POUSSENKOVA. **Russian Oil: İndustry Background and Status.** London: Salomon Brothers Yayınları. 1996.

JİZNİN, Stanislav. **Energetiçeskaya Diplomatiya** (Enerji Diplomasisi). Moskova: MGİMO Üniversitesi Yayınları. 2002.

JİZNİN, Stanislav. **Energeticheskaya Diplomatiya Rossii: Ekonomika, Politika, Praktika** (Rusya'nın Enerji Diplomasisi: Ekonomi, Politika, Uygulama). Moskova: East Brook Yayınları. 2005.

JJAFFE, Amy. "US Policy Towards the Caspian Region: Can the Wish-List Be Realized?". **The Security Of The Caspian Region.** ed. by Gennady Chufrin. Oxford: Oxford University Press. 2001. ss. 136-150

KAMALOV, İlyas. "Rusya Federasyonu ile İlişkiler". **Türk Dış Politikası 1919 – 2008.** ed. Haydar Çakmak. Ankara: Platin Yayınları. 2008.

KAMALOV, İlyas. **Moskova'nın Rövanşı: Putin Dönemi Rus Dış Politikası.** İstanbul: Yeditepe Yayınevi. 2008.

KKOTZ, Davis ve Fred WEİR. **Gorbaçov'dan Putin'e Rusya'nın Yolu: Sovyet Sisteminin Çöküşü ve Yeni Rusya.** İstanbul: Kalkedon Yayınevi. 2012.

KUCHİNS, Andrew ve Alexandros PETERSEN. "Turkey, Russia, the Black Sea, the Caucasus and Central Asia" **Turkey's Evolving Dynamics: Strategic Choices for U.S.-Turkey Relations**. ed. by Stephen J. Flanagan, Washington: Center for Strategic and İnternational Studies. 2009. ss. 61-72.

LUCAS, Edward. **The New Cold War**. New York: Palgrave Press. 2009.

MACKİNON, Mark. **Yeni Soğuk Savaş: Renkli Devrimlerin Sırrı** Destek Yayınları. 2007.

MANKOFF, Jeffrey. **Russian Foreign Policy, The Return of Great Power Politics.** Rowman and Littlefield Publishers. 2009.

MUHAMMETOV, Ruslan. **Natsionalnıye İnteresı Rossii na Postsovetskom Prostranstve**. (Rusya'nın Sovyetler Sonrası Ülkelerdeki Ulusal Çıkarları). LAP Lambert Academic Publishing. 2012.

NANAY, Julia. "Russia's Role in Eurasian Energy Market: Seeking Control in the Face of Growing Challenges". **Russian Energy Power and Foreign Relations: İmplacations and Cooperation.** ed. by Jeronim Perovic, Robert W. Orttung and Andreas Wenger. New York: Routledge Press, 2009. ss. 109-131.

NARTOV, Nikolay. **Geopolitika**. 3. b. Moskova: UNITY Yayınları. 2004.

NAUŞABAY HEKİMOĞLU, Asem. **Rusya'nın Dış Politikası.** Ankara: Vadi Yayınları. 2007.

NOGAEVA, Ainur. **Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları.** Ankara: USAK Yayınları. 2011.

NURİ ARAS, Osman. **Azerbaycan'ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**. İstanbul: Der Yayınevi. 2001.

OĞUZCAN BÜLBÜL, Mustafa. **Doğalgaz Piyasasında Rekabet**. Ankara: Rekabet Kurumu Yayını. 2007.

OLŞANSKİY, Anatoliy. Valeriy, OLŞANSKİY ve Nikolay, BELYAKOV. **Osnovı Energosberejeniya** (Enerji Tasarrufunun Temelleri). Vitebsk: Vitebsk Teknik Üniversitesi Yayınları. 2007.

ORBAN, Anita. **Power, Energy and the New Russian İmperialism.** London: Preager Security İnternational. 2008.

ORTTUNG, Robert W. "Energy and State-Society Relations, Socio-political Aspects of Russia's Energy Wealth", **Russian Energy Power and Foreign Relations**, ed. by. Jeronim Perovic, Robert W. Orttung and Andreas Wenger. London: Routledge Press. 2009.

ÖZDEMİR, Volkan. "Turkey's Tole in Europeean Energy Security" **Europe's Energy Security: Gazprom's Dominance and Caspian Supply Alternatives**. ed. by Svante E. Cornell and Niklas Nilsson. Washington: Central Asia-Caucasus İnstitute and Silk Road Studies Program. 2008. ss. 99-114.

PLEİNES, Heiko. "Developing Russi's Oil and Gas İndustry: What Role For the State". **Russian Energy Power and Foreign Relations: İmplications For Conflict and Cooperation.** ed. by Jeronim Perovic Robert W. Orttung and Andreas Wenger. New York: Routledge Publishing. 2009. ss. 71-86.

POUSSENKOVA, Nina. "Rossiyskaya Neftyanaya Promışlennost: 20 Let Kotorıye Potryasli Mir" (Rusya'nın Petrol Endüstrisi: Dünyayı Sarsan 20 Yıl). **İstoriya Novaoy Rossii: Oçerki, İntervyu** (Yeni Rusya'nın Tarihi). ed. by Sergey Filipov. C. 2. Sankt-Peterburg: NORMA Yayınları. 2011. ss. 437-507.

PRİMAKOV, Evgeni. **Rusya'sız Dünya.** İstanbul: Timaş Yayınları. 2010.

RATLİFF, William. **Russia's Oil in America's Future: Policy, Pipelines and Prospects**. Hoover Press. 2003.

ROBERTS, John. "Caspian Oil and Gas: How Far Have We Come and Where are We Going". **Oil, Transition and Security in Central Asia**. ed. by Sally Cummings. London: Routledge. 2003. ss. 143-160.

ROMANOVA, Tatiana. "The Russian Respective on the Energy Dialogue" **Journal of Contemporary European Studies.** C. 16. S. 2. (August 2008). ss. 219-230.

ROSNER, Kevin. **Gasprom and the Russian State**. London: GMB Publishing. 2006.

ŞAMMAZOV, Ayrat ve Boris MASTOBAEV. **Oçerki po İstorii Neftyanoy İndustrii SSSR** (SSCB Petrol Endüstrisinin Tarihi). Ufa: UGNTU Yayınları. 1999.

TCHURİLOV, Lev İsabel GORSY ve Nina POUSSENKOVA. **Lifeblood of the Empire: The Personal History of the Rise and Decline of the Soviet Oil İndustry.** Moskova: PIW Yayınları. 1996.

THANE, Gustafson. **Crisis amid Plenty: The Politics of Soviet under Brezhnev and Gorbachev.** Princetone: Princetone University Yayınları. 1989.

TOMANOVA, Tatiana. "Energy Dialogue From Strategic Partnership to the Regional Level of the Northern Dimension". **The EU-Russian Energy Dialogue: Europea's Future energy Security.** ed. by Pami Aalto. New York: Routledge. 2016.

TUSHAR, Ghosh ve Mark Prelas. **Energy Resources and Systems: Fundamentals and Non-Renewable Resources**, London: Springer Yayınları. 2009. C.1.

VOLOŞİN, Vladimir. **Pozitsionirivaniye Rossii v Energetiçeskom Sektore Mitovogo Hozaystva.** (Rusya'nın Dünya Enerji Sektöründeki Pozisyonu). Moskova: RAN. 2009.

VOROBYEV, Yuriy Valeriy AKİMOV ve Yuriy SOKOLOV. **Preduprejdeniye I Likvidatsiya Avariynıh Razlivov Nefti I Nefteproduktov** (Petrol ve Petrol Ürünleri Kazalarının Önlemi). Moskova: İnstitut Riska i Bezopastnosti Yayınları. 2005.

YAKOVLEV, Andrei. "İnterest Groups and Economic Reform in Contemporary Russia: Before and After Yukos". **Politics and the Rulling Group in Putin's Russia,** ed. by Stephen White. New York: Palgrave Macvillan. 2008. ss.87-119

YAŞAR, Murat "Kremlin'deki Yeni Çar: Vladimir Vladimiroviç Putin". **Kadim Komşumuz Yeni Rusya.** İstanbul: Ülke Kitapları. 2001.

YERGİN, Daniel. **Dobıça: Vsemirnaya İstoriya Borbı za Neft, Dengi i Vlast** (The Prize: The Epic Quest for Oil, Money, and Power). Moskova. Alpina Yayınları. 2011.

YOUNGS, Richard. **Energy Security, Europe's New Foreign Policy Challenge.** New York: Routledge. 2009.

ZASLAVSKİY, İlya. **Delo Truba: Baku-Tbilisi-Ceyhan i Kazahstanskiy Vıbor na Kaspii**. (BTC Boru Hattı ve Kazakistan'ın Hazar Bölgesindeki Stratejisi). Evropa Yayınları. 2005.

Makaleler

AKKAZİYEVA, Nulgura. "Sovremennaya Tsentralnoaziatskaya Politika Evropı: Tendentsii Razvitiya" (AB'nin Orta Asya Politikası). **Svejiy Vzgiyad**. C. 3. S: 24. (2012). ss. 220-225.

ALEKSANDROVİÇ, Sergey. "Lukoil Formiruyet Novuyu Rossiyskuyu Politiku na Kaspii" (Lukoil Hazar Deizinde Yeni Rus Politikasını Oluşturuyor). **Neft i Kapital Dergisi**. S. 4 (Nisan 2000). ss. 1-12.

ALEKSANDROVİÇ, Sergey. "Neukradennıy Milliard" (Çalınmamış Milyar). **Neft i Kapital Dergisi**. S. 3. (Mart 2000). ss. 3-9.

ANDREEV, Yuriy. "Gazovıy Klyuç k Ukrainskomu Krizisu" (Ukrayna Doğalgaz Krizi). **Puti k Miru i Bezopasnosti**. C. 2. S. 47. (2014). ss. 101-115.

ARBATOV, Alexandr, Maria Belova and Vladimir FEYGİN. "Russian Hydrocarbons and World Markets". **Russia in Global Affairs.** C. 4. S. 1. (February 2006). ss. 127-132.

ATUL, Jain. "Baku-Tbilisi-Ceyhan Oil Pipeline Vital Link for East and West". **Pipeline and Gas Journal**. C. 232. S. 8. (2005). ss. 60-63.

AZAROVA, A.İ. "Vliyaniye Razvitiya Faktorov Neftyanoy Otrasli Na Tsenoobrozovaniye Nefti" (Petrol Endüstrisi Faktörleri Gelişmesinin Petrol Fiyatlandırılmasına Olan Etkisi). **Problemı Uçota i Finansov Dergisi**, S. 1. (2012). ss. 34-45.

AZAROVA, Svetlana. "Lukoil Gotovitsya Monopolizirovat Severnıy Morskoy Put" (Lukoil Kuzey Deniz Yolunu Tekelleştirmeye Çalışıyor). **Neft i Kapital Dergisi**. S. 2. (Şubat 1999). ss. 27-34.

BALCER, Adam and Piotr ZALAEWSKİ. "Turkey and the "New Europe": a Btidge Waiting to be Built". **İnsight Turkey**. C. 12. S. 1. (2010). ss. 37-46.

BELIY, Andrey. "Rossiya i Dogovor Energetiçeskoy Hartii" (Rusya ve Enerji Şartı Anlaşması). **Obsujdaem Problemu.** S. 6. 2010. ss. 97-114.

BOGDANOV, Kirill. "Nazlo Krizisu i Rekordam" (Kriz ve Rekorlar). **Neft i Kapital Dergisi**. S.4. (Nisan 1998).

DABRENKO, Vladimir ve Natalya İSPRAVNİKOVA. "Rossiyskaya Versiya "Kapitalizma Dlya Svoih": Est li Vıhod iz Tupika" (Kapitalizm'in Rus

Versiyonu: Çıkış Var Mı). **Vestnik Moskovskogo Universiteta Dergisi**. S. 3. (Mart 2013). ss. 34-40.

DASH, P. "Pipeline Politics: Route ptions For Central Asian Oil Trade". **Economic and Political Weekly.** ss. 3301-3304.

EDER, Leontiy vd. "Dobıça, Pererabotka i Eksport Nefti i Neftiproduktov v Rossii" (Rusya'da Petrol ve Petrol Ürünlerinin Üretimi, Arıtımı ve İhracatı). **Vestnik Tyumenskogo Gosudarstvennogo Universiteta Dergisi**. S. 4. (Nisan 2014). s. 84-99.

FEDORAVSKAYA, İ. "Yujniy Gazovıy Koridor i Azerbaycan" (Güney Doğalgaz Koridoru ve Azerbaycan). **Rossiya i Novıye Gosudarstva Evrazii**, S. 3. (Haziran 2015). ss. 100-106.

GORININ, İgor. "Konstruktsıonnıye Materialı - Vajnıy Element Nadejnosti i Ekologiçeskoy Bezopastnosti İnfrastrukturı Arktiki". **Arktika: Ekologiya I Ekonomika Dergisi**. S. 3 (19). 2015. ss. 78-86.

GORST, İsabel. "Lukoil: Russia's Largest Oil Company". (The Changing Role of National Oil Companies in İnternational Energy Markets). **The James A. Baker İnstitute for Public Policy**.(Mart2007).(Çevrimiçi)http://www.bakerinstitute.org/media/files/page/993b42c4/noc_lukoil_gorst.pdf, (Erişim Tarihi: 14.12.2016).

HADFİELD, Amelia. " European-Russia Energy Relations: Aggregation and Aggravation". **Journal of Contemporary European Studies.** C. 16. S. 2. 2008. ss. 231-248.

HALİNA, Ekaterina. "Tranzitnıy Faktor v Energetiçeskom Sotrudniçestve Mejdu Rossiyey i ES (Na Primere Neftyanoy Otrasli)" (Rusya – AB İlişkilerinde Petrol Taşımacılığı). **Vestnik RGGU Dergisi.** S. 7. (Temmuz 2014). ss. 89-93.

HİLL, Flona and Florence FEE. "Fueling the Future: the Prospects For Russian Oil and Gaz". **Demokratizatsiya.** C. 10. S. 4. (2002). ss. 463-469.

HUHLINDİNA, Ludmila ve Aleksandar ÇİJ. "Energetiçeskaya Politika Evropeyskogo Soyuza v Naçale 21 Veka" (21. Yy. AB'nin Enerji Politikası), **Mejdunarodnoe Pravo i Mejdunarodnıe Otnoşeniya**. S. 3. (Mart 2012). s. 32-44.

JUKOVA, İ. "Energrticheskaya Diplomatiya i Geopolitika Kak Osnovnoy Element Mejdunarodnogo Energeticheskogo Prava". **Vestnik OGU Dergisi**, S. 3 (Şubat 2010). ss. 49-58.

KAVEŞNİKOV, Nikolay. "Energetiçeskiy Soyuz ES Kak Otvet na Rossiyskiy Vızov" (Rus Meydan Okumasına Karşı AB Enerji Birliği). **Analitiçeskaya Zapiska**. S. 25. (2015). ss. 2-7.

KAVEŞNİKOV, Nikolay. "Nevozmojnaya Triada Energobezopasnosti Evropeyskogo Soyuza" (Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliği). **Mejdunarodnıye Protsessı**. C. 13. S. 4. (Nisan 2015). ss. 73-86.

KHARTUKOV, Evgeniy ve Yelena STAROSTİNA. "Ex – Sovet Oil Export: Constrains, Outlook and Global İmpact". **Energy Politics**, S. 7. (2005) ss. 35-39.

KIVILCIM, İlge. "Bölgenin Stratejik Noktası: Ukrayna". **İktisadi Kalkınma Dergisi.** S. 190. ss. 64-73.

KOLÇİN, S. "Gonki po Neftyanoy Vertikali" (Petrol Sektöründeki Yarışma). **Neft i Kapital Dergisi**. S. 1. (Ocak 1996). ss. 42-49.

KONOPLYANİK, Andrey. "Evropa – Bolşe çem Evropa" (Avrupa Avrupa'dan Büyüktür). **Neft Rossii**. S. 4. (Nisan 2011). ss. 55-69.

KOZLOVA, Darya. "V Masştabah Aziatskogo Regiona. Eksport Nefti na Vostok: Tendentsii i Perspektivı" (Asya Pasifik Bölgesi Çerçevesinde Petrol İhracatı). **Napravleniye Dergisi**. S. 5. (Haziran 2016). ss. 33-41.

LAVROV, Sergey. "Energeticheskiye Problemı - Globalnıy Vızov 21 Veka" (Enerji Problemleri-21. Yüzyılın Küresel Sorun). **Mejdunarodnaya Jizn Dergisi**. Özel Sayı. 2010. ss. 2-8.

LESLİE, Dienes. "Natural Gaz in the Context of Russia's Energy System". **Demokratizatsiya.** C. 15. S. 4. (September 2007). ss. 408-428.

LESNİÇİY, Vitaliy. "Lukoylovskaya Nauka Vıjivat" (Lukoil'in Hayatta Kalma Bilimi). **Neft Rossii Dergisi**. özel sayı. **t.y.** ss. 21-25.

LUKİÇEVA, Oksana. "Rınok Nefti i Neftiproduktov" (Petrol ve Petrol Ürünleri Piyasası). **Neftegazova Vertikal**. (Çevrimiçi) http://www.ngv.ru/analytics/rynok_nefti_i_nefteproduktov_1_7_oktyabrya_2016/. (Erişim Tarihi: 18.10.2016).

LUKYANOV, Fyodor. "Russia-EU: The Partnership That Went Astray". **Europe-Asia Studies.** C. 60. S. 6. (August 2008). ss. 1107-1119.

MAHNACH, İvan. "Razvitiye Energetiçeskogo Dialoga Rossiyskoy Federatsii I Evropeyskogo Soyuza". **Mejdunarodnoe Pravo i Mejdunatodnıye Otnoşeniya.** S. 4. 2013. ss. 18-33.

MASTEPANOV, Aleksey. "Energetiçeskoe Sotrudniçestvo v Novıh Geopolitiçeskih Usloviyah: Nekotorıe Otsenki i Perspektivı"(Yeni Jeopolitik Şartlarda Enerji İşbirliği). **Energetika i Geopolitika**. S. 1. (Ocak 2015). ss. 14-27.

METROVA, Aleksandra. "Mejtoplivnaya Konkurentsiya" (Enerji Kaynakları Arasındaki Rekabet). **Ekonomicheskiy Jurnal VŞE Dergisi.** №3. (Mayıs 2013). ss. 15-28.

MİCHAL, Drzazga. Kolowrocki Krzysztof ve Soszynska-Budny Joanna. "Oil Pipeline Critical İnfrastructure Network". **Journal of Polish Safety and Reliability Association**. C. 7. S. 2. (2016). s. 53-57.

MUZLOVA, Galina. "Neftepererabotka v Predverii Kaçestvennogo Skaçka" (Petrol Arıtımı). **Morskiye Portı Dergisi**, S. 7. (Temmuz 2014). Ss. 22-31.

NİKİTİNA, Anastasiya. "PLATTS: Mirovoy Rınok SPG Postepenno Rastet". (Sıkıştırılmış Doğalgaz Dünya Pazarı Büyümektedir), **Neftegazovaya Vertikal Dergisi**. (Çevrimiçi) http://www.ngv.ru/upload/medialibrary/Analytics/platts_mirovoy_rynok_spg_postepenno_rastet.pdf (Erişim Tarihi: 03.11.2015).

NİKOLAEVA, L. ve SMOLETS, V. "Analiz Sposobov Transpartirovki Prirodnogo Gaza". (Doğal Gaz Nakliye Yöntemlerinin Analizi). **Ekonomika ta Derjava Dergisi**. S. 2. (2013). ss. 7-14.

ÖZKAN, Gökhan. "Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği". **Akademik Bakış Dergisi**. C.4. S.7. (2010).

POUSSENKOVA, Nina. "Rethinking Russia: The Global Expension of Russia's Energy Giants". **Journal of İnternational Affairs.** C. 63. S. 2. (Nisan 2010). ss. 118-129.

PROEDROU, Filippos. "The EU-Russia Energy Approach Under The Prismof İnterdependence". **European Security.** C. 16. S. 3-4. (September-December 2007). ss. 329-355.

RAZUVAEVA, Nataliya. "Privatizatsiya v Rossii: Natsionalnıye Osobennosti" (Rusya'daki Özelleştirme Süreci). **Vestnik VEGU.** S. 4. (2009). s. 61-67.

RIJIKOV, Timofey. "Neftyanıye Kompanii Rossii: Stanovleniye i Vıbor Strategiy Razvitiya" (Rusya'nın Petrol Şirketleri: Ortaya Çıkışı ve Stratejileri). **KubGAU Dergisi**, S. 81. (Haziran 2012).

SELİVERSTOV, Sergey. "Energy Security of Russia and the EU: Current Legal Problems". **IFRI.** April 2009. ss. 1-18. (Çevrimiçi) https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/noteseliverstovenergysecurity.pdf. (Erişim Tarihi: 20.11.2015).

SEVİM, Cenk. "Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri". **Stratejik Araştırmalar Dergisi**. S. 13. Mayıs 2009. ss. 93-105.

SEVİM, Cenk. "Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği". **Journal of Yasar University**. S. 26(17) (2012). ss. 4378-4391.

SİLKİN, Vladislav ve Anatoliy TOKAREV ve Vladimir ŞMAT. "Sorvannıy Stop-Kran". **Ekspert Sibir Dergisi.** S. 23 (378). (Haziran 2013). (Çevrimiçi) http://expert.ru/siberia/2013/23/sorvannyij-stop-kran/. (Erişim Tarihi: 25.11.2015).

SİNYAK, U. V. "Toplivno- Energetiçeskiy Kompleks Rossii: vozmojnosti i perspektivı" (Rusya Enerji Sektörü: imkan ve umut), **Problemı Prognozirovaniya Dergisi**. S. 1. (2013). ss. 1-7.

SLAVİNSKAYA, L. "Rossiya-ES: Dvatsat Sem Protiv Odnogo" (Rusya-AB: Yirmi Yedi ve Bir Karşı Karşıya). **Neftegazovaya Vertikal**. S. 3. (Mart 2007). ss. 18-24.

SUDO, Mikhail ve Elvira Kazankova, "Energetiçeskiye Resursı. Neft i Prirodnıy Gaz Vek Uhodyaşiy". (Enerji Kaynakları: Petrol ve Doğal Gaz. Biten Yüzyıl). **Rossiya v Okrujayuşem Mire Dergisi**. (1998).

SUHODOLOV, A. "Mirovıye Zapası Urana: Perspektivı Serevogo Obespecheniya Atomnoy Energetiki" (Dünya Uranyum Rezervleri: Nükleer Enerji İçin Hammadde Sağlamasının Geleceği). **İzvestiya İrkutskoy Gosudarstvennoy Ekonomicheskoy Akademii Dergisi**. №4, (2010). ss. 161-175.

TRAÇUK, Kseniya. "Sovremennıye İsledovaniya Problem Energetiçeskoy Bezopastnosti: Teoretiçeskiye Aspektı" (Enerji Güvenliği Problemi). **Vestnik MGİMO Dergisi** S. 4 (31). 2013. ss. 216-127.

TRASSİVOLAS, Marketos. "Energetiçeskaya Bezopasnost Evropı i Balkan: Borba Mejdu SŞA i Rossiey za Geostrategiçeskiy kontrol nad Evraziey" (Avrupa ve Balkan'ların Enerji Güvenliği: Avrasya Üzerinde Jeostratejik Kotrol İçin ABD ve Rusya Arasında Geçen Mücadele). **Tsentralnaya Aziya i Kavkaz**. S. 5. (Mayıs 2008). ss. 66-79.

VAROL SEVİM, Tuğçe. "Rus Dış Enerji Politikası ve Yeni Hedef Kuzey Doğu Asya". **Uluslararası İlişkiler.** C. 11. S. 41. (Bahar 2014). ss. 87-108.

VASİLYEVA, Yuliya. "Ekonomika Stran Eksparterov Nefti (OPEC)". (Petrol İhraç Eden Ülkelerin Ekonomisi (OPEC). **Neftegazovoe Delo**. S. 6. 2012. ss. 571-580.

VİNOGRADOVA, Olga. "Ukraina-ES-Rossiya: Tri Voprosa" (Ukrayna-EB-Rusya: Üç Sorun). **Neftigazovaya Vertikal.** S. 6. (Mayıs 204). ss. 6-13.

Voevodkina, Yuliya "Klassifikatsiya i Znaçeniye Toplivno-Energetiçeskih Resursov v Proizvodstvennoy Deyatelnosti Predpriyatiya". (Şirketin Üretim Faaliyetlerindeki Enerji Kaynaklarının Sınıflandırılması ve Öbeni). **Naukovediniye Dergisi**. S. 2 (Mart-Nisan 2014). ss. 22-34.

VOSKRESENSKİY, Aleksey. "Relations Between Russia and China as Part of The Asian Vector of Russian Diplomacy (1990-2015). **Cmparative Politics.** S.1. 2015. ss. 32-53.

WİNROW, Gareth. "Energy Security in the Broader Mediterranean". **European Security**. C 17. S. 1, (Mart 2008). ss. 161-183.

WOEHREL, Steven. "Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries". **Current Politics and Economics of Europe.** C. 23. S. 3. (2010). ss. 404-413.

Belgeler, Raporlar

BP. **Statistical Review of World Energy June 2016**. London. 2015.

Charter of the Shanghai Cooperation Organization. (Çevremiçi) http://www.cfr.org/regional-security/shanghai-cooperation-organization-charter/p33011. (Erişim Tarihi: 25.12.2016).

Council of the EU "Russia: EU Prolongs Economic Sanctions by Six Months". (19.12.2016). (Çevrimiçi) http://www.consilium.europa.eu/press-releases-pdf/2016/12/47244652722_en.pdf. (Erişim tarihi: 05.01.2017).

DPT, **Madencilik ÖİK Enerji Hammaddeleri Alt Komisyonu Jeotermal Enerji Çalışma Grubu Raporu. Nükleer Enerji Hammaddeleri Uranyum-Toryum**. Ankara. 1996.

DPT. **Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Raporu** A.nkara. 2001.

ENER, Meliha ve Orhan AHMEDOV, "Türkiye-Azerbaycan Petrol-Doğalgaz Boru hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve Avrupa Birliği Açısından Önemi", **2. Ulusal iktisat Kongresi**, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir. t.y. ss. 117-136.

Energy Charter Secretariat. **The Energy Charter Treaty and Related Document.** Brussels. 2016.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **Nükleer Santraller ve Ülkemizde Kurulacak Nükleer Santrallere İlişkin Bilgiler**, Ankara, 2014.

European Commission. **Energy Union Package**. Brussels. 25.02.2015.

European Commission. **EU-Russia Energy Dialogue 2000-2010: The First Ten Years.** (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011_eu-russia_energy_relations.pdf. (Erişim tarihi: 29.05.2006).

European Commission. **Green Paper: A European Strategy For Sustainable, Competitive and Secure Energy**. Bruksels. (Mart 2006).

European Commission. **Roadmap EU-Russia Energy Cooperation Until 2050**. 22.03.2013.

European Commission. The January **2009 Gas Supply Disruption to the EU: An Assessment**, Regulation of the European Parliament and of the Council. COM(2009) 363 Final. (16.07.2009).

FORTOV, Vladimir ve POPEL, Oleg. "Vozobnovlyaemıye İstoçniki Energii v Mire i v Rossii" (Dünyada ve Rusya'da Yenilenebilir Enerji Kaynakları). **REENFOR-2013**. Moskova. 22-23 Ekim 2013.

FSGS (ROSSTAT). **Rossiyskiy Statistiçeskiy Ejegodnik-2014** (Rusya İstatistik Yıllığı-2014). Moskova. 2014.

MEDVEDEV, Aleksandar. "Strategiya Gazproma na Aziatskom Napravlenii" (Gazprom'un Asya Stratejisi). **16. Neft i Gaz Sahalina Kongresi**. Sahalin. 25-Eylül 2012.

MER (Rusya Enerji Bakanlığı). **Energetiçeskaya Strategiya Rossii na Period do 2035 Goda** (Rusya'nın Enerji Stratejisi 2035). Moskova. 2014.

MER (Rusya Enerji Bakanlığı). **Energetiçeskaya Strategiya Rossii na Period do 2030 Goda** (Rusya'nın Enerji Stratejisi 2030). Moskova. 2009.

NRA. Natsıonalnoye Reytingovoye Agenstvo (Ulusal İstatistik Ajansı). **Razvitiye Neftegazovogo Kompleksa v Rossii za 2014 God** (Rusya'da Petrol ve Doğal Gaz Sektörünün 2014 Yılı Boyunca Gelişimi). Moskova, 2015

OPEC Statute. The Organization of the Petroleum Exporting Countries. Vienna: The OPEC Secretariat. 2012.

POPOV, Aleksandr. "Raport", **7. Vserossiyskiy Syezd Geologov** (7. Rusya Jeologlar Kongresi). Moskova, 24-26 Ekim. (Çevrimiçi) http://www.rosnedra.gov.ru/article/6158.html. (Erişim Tarihi: 14.06.2015).

REKB. Rusya Ekonomi Kalkınma Bakanlığı. **Stsenarnıye Usloviya, Osnovnıye Parametrı Prognoza Sotsialno-Ekonomiçeskogo Razvitiya RF i Peredelnıye Urovni Tsen na Uslugi Kompaniy İnfrastrukrurnogo Sektora na 2017 God i na Palanovıy Period 2018 i 2019 Godov.** (Rusya'nın Sosyo-ekonomik Gelişiminin Ana Hatları ve 2017-2019 Yıllarında Altyapı Şirketleri Tarafından Sunulan Hizmetlerin Fiyatları Hakkında Öngörüler). Moskova. 2016.

REN 21. **Renewable 2013 Global Status Report.** Paris. 2013. (Çevrimiçi) http://www.ren21.net/Portals/0/documents/Resources/GSR/2013/GSR2013_lowres.pdf, (Erişim Tarihi: 16.12.14).

TAMZOK, Nejat ve TORUN, Mehmet. **Türkiye Enerji Politikaları İçerisinde Kömürün Önemi**,

TMMOB 5. Enerji Sempozyumu, TMMOB, Ankara, 21-23 Aralık 2005 (Çevrimiçi) http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/2ed812220b0705f_ek.pdf?tipi=5&turu=R&sube=0, (Erişim Tarihi: 23.12.14).

UÇKUN, Ayşegül. "AB'de Entegre Bir Enerji Piyasası İçin Son Hamle: Enerji Birliği" **EY İnternational Congress on Economics 2 "Growth, İnequality and Poverty"** Ankara. November 5-6. 2015. ss. 1-18. (Çevrimiçi) http://www.ekonomikyaklasim.org/eyc2015/userfiles/downloads/_Paper%2033.pdf. (Erişim Tarihi: 28.12.2016).

Tezler

BAYAR, Yılmaz. "Rusya'nın Enerji Politikaları". (KHÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). 2008.

TARASENKO, Valeriya "İzminenie v Strukture Toplivno-Energeticheskih Resursov I İh Vliyaniye Na Energeticheskuyu Politiku Rossii" (Enerji Kaynaklarındaki Değişimler ve Onların Rusya Enerji Politikasına Olan Etkisi). (Rossiyskiy Ekonomicheskiy Universitet İmeni G.V. Plehanova Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Moskova. 2014.

Gazeteler

BEYATOV, Yevgeniy. "Eksport Nefti iz Rossii v Pervom Polugodii Vıros Poçti na 6%" (Rusya Petrol İhracatı %6 Artmıştır). **Vzglyad Gazetesi.** (Çevrimiçi) https://www.vz.ru/news/2016/7/2/819319.html. 02.07.2016. (Erişim Tarihi: 15.10.2016.

FAMCHENKOV, Taras. "Rus Doğalgaz İhracatı Artmıştır". **Rossiyskaya Gazeta.** 28,11,2016.

HODYAKOVA, Elena. "Tsena Nezavisimosti" (Bağımsızlığın Bedeli). **Vedomosti**. (03.04.2014).

KOMERSANT. 12.09.2016.

MAHNEVA, Alena. "Gazprom Teryaet Eksportniye Dohodi" (Gazprom'un İhracat Geliri Düşmektedir). **Vedomosti Gazetesi.** S. 4181. 13.10.2016.

MAHNEVA, Alena. "Rossiya Podelilas Neftyu" (Rusya Petrolünü Paylaşmıştır). **Vedomosti Gazetesi.** S. 4092. 09.06.2016.

Nezavisimaya Gazeta. 22.06.2000.

ONOPRİUK, Vadim. "Potok Stanovitsya Şire" (Petrol Akımı Genişliyor). **Rossiyskaya Gazeta**. Y. 72. S. 6643. 07.04.2014.

SEROV, Mihail. "Gazprom Mojet Uyti iz Evropı" (Gazprom Yakın Zamanda Avrupa'dan Çekilebilir). **Vedomosti.** S. 3885. (Temmuz 2015).

SKLYAROV, Sergey. "Pozvoni Mne, Pozvoni…". **Nezavisimaya Gazeta**. Y. 141. S. 4096. 16.07.2007.

SPİRENKOV, Yuriy. "Kto Oplaçivaet İzderjki Ukrainskogo Faktora" (Ukrayna Faktörü Maliyetini Kim Ödeyecek). **Rossiyskaya Gazeta**. S. 4018. 16.03.2006.

STARİNSKAYA, Galina. "Dobıça Nefti v Rossii v 2015 Godu Vırosla " (2015 Yılında Rusya'daki Petrol Üretimi Artmıştır). **Vedomosti gazetesi**. (Çevrimiçi) http://www.vedomosti.ru/business/articles/2015/01/12/rossiya-ostavila-rekord-v-proshlom. (Erişim Tarihi: 03.02.2015).

STARİNSKAYA, Galina. "Neft Utekayet Za Rubej" (Petrol Yurtdışına Akmakta). **Vedomosti Gazetesi.** S. 4109, 05.07.2016.

TARASENKO, Pavel. "İran I Saudavskuyu Araviyu Prinujdayut k Miru" (İran ve Suudi Arabistan'ı Barış Sağlamaya Zorluyorlar). **Kommersant Gazetesi**. S. 81. 15.05.2014.

VEDOMOSTİ. 07.05.2014.

VOSTRİKOVA, Ekeaterina. "Kuyumba – Tayşet". **Rossiyskaya Gazeta.** 25.08.2016.

İnternet Kaynakları

AKÇAY, Engin. "Karadeniz Havzası'na Yönelik Avrupa Komşuluk Politikası: Rus ve Türk Yaklaşımları". **Avrasya Etüdleri**. S. 42. (Şubat 2012). ss. 27-50. (Çevrimiçi) http://www.enginakcay.com/wp-content/uploads/Karadeniz-....pdf. (Erişim Tarihi: 29.09.2016).

ALTIN, Vural. "Nükleer Enerji". **Bilim ve Teknik Dergisi Eki**. S. 441 (Ağustos 2004). (Çevrimiçi) http://www.biltek.tubitak.gov.tr/bdergi/yeniufuk/icerik/nukleer.pdf. (Erişim Tarihi: 23.09.2015).

BAYRAKLI, Enes. "Avrupa Birliği'nin Ukrayna krizi ile İmtihanı". **SETA Perspektif**. S. 40. (Mart 2014). (Çevrimiçi) http://file.setav.org/Files/Pdf/20140325182303_avrupa-birliginin-ukrayna-kriziyle-imtihani-pdf.pdf. (Erişim Tarihi: 12.12.2016).

BİERMAN, Stephen. "Russia Has Made 6 billion Dollar From Talkink to OPEC". **Bloomberg Ajansı**, (17.11.2016). (Çevrimiçi) http://www.bloomberg.com/news/articles/2016-11-17/russia-engagement-with-opec-said-to-yield-6-billion-budget-gain. (Erişim Tarihi: 18.11.2016).

BOROVSKİY, Yuriy. "Energeyiçeskaya Politika Rossii na Mejdunarodnoy Arene" (Rusya'nın Uluslararası Arena'daki Enerji Politikaları), (Çevrimiçi)s.44, http://www.vestnik.mgimo.ru/sites/default/files/pdf/borovskiy.pdf, (Erişim tarihi: 10.12.2015).

BP, **Startistical Review of World Energy June 2015**, London, 2015, (Çevrimiçi) https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf, (Erişim Tarihi: 29.10.2015).

BULATOV, İvan. **RİA Novosti**, (Çevrimiçi) https://ria.ru/economy/20160816/1474485319.html. (Erişim Tarihi: 17.09.2016).

BULATOV, İvan. **RİA Novosti**. (Çevrimiçi) https://ria.ru/economy/20160816/1474485319.html. (Erişim Tarihi: 17.09.2016).

DEMURİN, Mihail. "Kak Latviya Poteryala Rossiyskiy Neftyanoy Tranzit" (Letonya'nın Rus Petrol Transitini Kaybedişi). (Çevrimiçi) https://ria.ru/analytics/20160331/1399406987.html. (Erişim Tarihi: 22.10.2016).

ERDİL, Merve. "Türk Akımı'nda Anlaşma Tamam, Rus Gazı Doğrudan Türkiye'ye Gelecek", **Hürriyet,** (Çevrimiçi)http://www.hurriyet.com.tr/tarihi-imza-turk-akiminda-anlasma-tamam-rus-gazidogrudan-turkiyeye-gelecek

40245179?_sgm_source=40245179&_sgm_campaign=scn_a004850058058000&_sgm_action=click, (Erişim Tarihi: 19.11.2016).

FALYAHOV, Rustem. "Rossiyskiy Ugol Greet Nemtsev" (Rus Kömürün Almanları Isıtması). (Çevrimiçi) https://www.gazeta.ru/business/2015/02/13/6411501.shtml. (Erişim Tarihi: 19.11.2016).

FOYTİK, Vadim. "50 Yıl Sonra Druzhba'nın Sonu". (Çevrimiçi) http://inosmi.ru/europe/20120510/191779582.html. (Erişim Tarihi:06.04.2016).

FREDHOLM, Michael. "The Russian Energy Strategy and Energy Policy: Pipeline Diplomacy or Mutual Dependence?". **Conflict Studies Research Center.** (September 2005). (Çevrimiçi) http://ippeki.com/en/pdf/R41.pdf. (Erişim Tarihi: 04.09.2016).

GADOMSKİY, Vitold. "Energetiçeskiy Soyuz Donalda Tuska" (Donald Tusk'un Enerji Birliği). **Novaya Polşa.** (Çevrimiçi) http://novpol.org/ru/HJf4uzviW/ENERGETIChESKIJ-SOYuZ-DONALDA-TUSKA. (Erişim Tarihi: 19.09.2016).

GAVRİKOVA, Valentina. "Saudovskaya Araviya Obyavila Voynu Proizvoditelyam Slantsevoy Nefti" (Suudi Arabistan Kaya Petrolü Üreticilerine Savaş Açtı). **RBK Quate**, (Çevrimiçi) http://quote.rbc.ru/topnews/2014/12/05/34271774.html. (Erişim Tarihi: 17.03.2015).

GAZPROM, Web Sayfası. (Çevrimiçi) http://www.gazprom.ru/about/production/projects/pipelines/active/nord-stream/. (Erişim Tarihi: 16.12.2016).

GAZPROM. "Otgrujena Pervaya Neft Arktiçeskogo Şelfa Rossi" (Rusya'nın Kuzey Kutbu Kıta Sahanlığındaki Petrolün İlk Üretimi). (Çevrimiçi) http://www.gazprom.ru/press/news/2014/april/article189137/. (Erişim Tarihi: 13.08.2015).

GENERAL ASEMBLY. "United Nations Conference on New and Renewable Sources of Energy", 20 Aralık 1978. (Çevrimiçi) http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/361/66/IMG/NR036166.pdf?OpenElement, (Erişim Tarihi: 15.12.14).

Greenpeace ve European Renewable Energy Council (EREC). Energeticheskaya Revolutsiya: Perspektivı Formirovaniya Sistemı Energeticheskoy Bezopastnosti Rossii. 2009. (Çevrimiçi) http://www.greenpeace.org/russia/Global/russia/report/2009/11/4129008.pdf. (Erişim Tarihi: 17.12.14).

HASANOĞLU, İbrahim. "Rusya-AB İlişkilerinde Enerji Faktörü". **Akademik Perspektif.** (Çevrimiçi) http://akademikperspektif.com/2014/04/18/rusya-avrupa-birligi-iliskilerinde-enerji-faktoru/. (Erişim Tarihi: 18. 11.2015).

İEA, **Rukovodstvo Po Energeticheskoy Statistike** (Enerji İstatistikleri Kılavuzu), Paris, 2007, (Çevrimiçi), https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/statistics_manual_russian.pdf, (Erişim Tarihi: 21.12.14).

İEA, **World Energy Outlook 2007 Executive Summary,** Paris, 2007, (Çevrimiçi) http://www.iea.org/Textbase/npsum/WEO2007SUM.pdf, (Erişim Tarihi: 22.12.14).

İNOZEMTSEV, Vladislav. "The Resource Curse and Russia's Economic Crisis". **Chatman House.**(Çevrimiçi) https://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/100309inozemtsev.pdf. (Erişim Tarihi: 15.12.2015).

İTAR-TASS. (Çevrimiçi) http://tass.ru/ekonomika/1299189. (Erişim Tarihi: 04.02.2015).

KALUKOV, Evgeniy. "Ekspertı Predupredili Rossiyu o Negotovnosti k Novomu Padeniyu Tsen na Neft"

KALYUKOV, Evgeniy. (Uzmanlar, Rusya'yı Petrol Fiyatlarında Tekrar Yaşanacak Olan Düşüş Konusunda Uyarmakatadır). **RBK**.(Çevrimiçi) http://www.rbc.ru/economics/30/11/2015/565c11589a7947aba2d4178d. (Erişim Tarihi: 30.11.2015).

KARBUZ, Sohbet. "Avrupa Enerji Birliği". (Çevrimiçi) http://www.petroturk.com/HaberGoster.aspx?id=12122&haber=Avrupa-Enerji-Birligi, (Erişim Tarihi: 19.09.2016).

KAZAKHSTAN TODAY. "Na Mirovom Rınke Urana Proizoşlo Snijenie Tsen" (Uluslararası Uranyum Pazarında Fiyatlarda Düşüş Yaşanmıştır). (Çevrimiçi)

https://www.kt.kz/rus/economy/na_mirovom_rinke_urana_proizoshlo_snizhenie_cen_obzor__1153599402.html. (Erişim Tarihi: 05.11.2015).

LISENKO, İ. "Rınok Gaza Yugo-Vostoçnoy i Tsentralnoy Evropı v Usloviyah Formiruyuşegosya Yojno Gazogo Koridora"(Güney-Doğu ve Orta Avrupa'nın Doğalgaz Pazarı). (Çevrimiçi) http://www.imemo.ru/index.php?page_id=852. (Erişim Tarihi: 30.08.2016).

LUTA, Ganna ve Antonina SHEGELSKAYA. "Druzhba – Adria Projesi" (Çevrimiçi) http://gazeta.zn.ua/ECONOMICS/proekt_druzhbaadriya_ukrtransnafta_integriruet_svoi_interesy_s_neftetransportnymi_partnerami.html. (Erişim Tarihi: 04.02.2016).

MEB, **Ham Petrolün Destilasyonu**. Ankara. 2012. (Çevrimiçi) http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Ham%20Petrol%C3%BCn%20Destilasyonu.pdf, (Erişim Tarihi: 22.12.14).

MER (Rusya Enerji Bakanlığı). İstatistik Verileri, (Çevrimiçi) http://minenergo.gov.ru/activity/statistic/21213.html. (Erişim Tarihi: 28.11.2015).

NEFTEGAZ.RU. "V RF Ostalos Vsego 3 Netronutıh Mestorojdeiya Nefti" (Rusya'da Kullanılmayan Sadece 3 Tane Petrol Yatağı Kalmıştır). (Çevrimiçi) http://neftegaz.ru/news/view/112653. (Erişim Tarihi:26.09.2015).

NİKİFOROV, Vladimir. "Obrozovaniye Energetiçeskogo Soyuza ES i İnteresı Rossii" (AB Enerji Birliği ve Rusya'nın Çıkarları). **Vneşnyaya Politika**. (Çevrimiçi) http://www.foreignpolicy.ru/analyses/obrazovanie-energeticheskogo-soyuza-es-i-interesy-rossii/. (Erişim Tarihi: 03.02.2016).

NİLGÜN, Ercan. "AB'nin Enerji Güvenliği ve Karadeniz". **Enerji**. (Çevrimiçi) http://www.emo.org.tr/ekler/50a2d5cb97432f0_ek.pdf?dergi=4. (Erişim Tarihi: 23.09.2016).

OPEC, "Brief History". (Çevremiçi) http://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm. (Erişim Tarihi: 18.12.14).

PLATONOVA, Mariya. "Rusya'nın Petrol İhracatı". (Çevrimiçi) http://www.gudok.ru/news/infrastructure/?ID=1325700. (Erişim Tarihi:05.11.2016).

PLATONOVA, Elena. "İndiya Ophodit Kitay" (Hindistan Çin'i Geçiyor). (Çevrimiçi) http://www.gazeta.ru/business/2015/04/15/6640421.shtml. (Erişim Tarihi: 03.12.2015).

PRAVOSUDOV, Sergey. "Turetskiy Potok Vmesto Yujnogo" (Güney Akımı Yerine Türk Akım), **Nezavisimaya Gazeta**. (14.04.2015). (Çevrimiçi) http://www.ng.ru/ng_energiya/2015-04-14/9_stream.html. (Erişim Tarihi: 15.12.2016).

RAZZOUK, Nayla. Angelina rascouet ve Golnar Motevalli. "OPEC Agrees to First Oil Cuts in 8 Years". (Çevrimiçi) https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-11-30/opec-said-to-agree-oil-production-cuts-as-saudis-soften-on-iran. (Erişim Tarihi: 01.12.2016).

RİA Novosti, "Gazprom Türkmen Gazdan Vazgeçiyor". (Çevrimiçi) https://ria.ru/economy/20160104/1354408301.html. (Erişim Tarihi: 09.05.2016).

ROSNEFT. "Rosneft Otkrıla Novoye Mestorojdeniye v Karskom More" (Rosneft Krskiy Denizinde Yeni Enerji Kaynakları Sahasını Açtı). (Çevrimiçi) http://www.rosneft.ru/news/today/27092014.html. (Erişim Tarihi: 11.11.2015).

ROSNEFT. "Rezultatı po MSFO za 9 Mesyats 2014" (2014 Eylül Ayının Değerlendirilmesi). (Çevrimiçi) http://www.rosneft.ru/attach/0/12/99/Rosneft_Q3_2014_IFRS_RUS.pdf. (Erişim Tarihi:25.10.2015).

RUSSKİY, Andrey. "Neft Rossii" (Rus Petrolü). (Çevrimiçi) http://moiarussia.ru/skolko-ostalos-nefti-v-rossii-i-gde-dobyvayut/. (Erişim Tarihi: 28.09.206).

SAMEDOVA, Evlaliya. "Rosneft: Ot Privatizatsii v 1990 Do Privatizatsii v 2016"(Rosneft: 1990'lardaki Özelleştirmeden 2016'daki Özelleştirmeye Kadar). **Deutsche Welle**. (Çevrimiçi) http://dw.com/p/1Jz09. (Erişim Tarihi: 16.100.2016).

SEKRETARİAT ENERGETİÇESKOY HARTİİ. **Tsena Energii: Formirovanie Mejdunarodnih Tsen Na Ugol** (Enerjinin Fiyatı: Kömürün Uluslararası Fiyatlarının Oluşumu), Brüksel, 2010, (Çevrimiçi) http://esco.co.ua/journal/2010_12/art146.pdf, (Erişim Tarihi: 13.12.14)

STANOVAYA, Tatyana. "Truboprovod Baku-Tbilisi-Djeyhan i Geopolitika Kavkaza" (BTC Boru Hattı ve Kafkasya'nın Jeopolitiği). (Çevrimiçi) http://www.apn-nn.ru/diskurs_s/429.html. (Erişim tarihi: 15.11.2015).

SUNA ÖZEL, Merve. "ABD'yi Kıskandıran Çift: Rusya – Çin". **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**. (Çevrimiçi) http://www.21yyte.org/arastirma/rusya/2013/04/15/6949/abdyi-kiskandiran-cift-rusya-cin. (Erişim Tarihi: 15.04.2015).

ŞENKARDEŞ, Ömer. "Enerji Piyasalarında Yniden parlayan Yıldız: LNG". (Çevrimiçi) http://www.petroturk.com/HaberGoster.aspx?id=15646&haber=-Enerji-piyasalarinda-yeniden-parlayan-yildiz-LNG. (Erişim tarihi: 12.12.2016).

ŞİMŞEK Nevzat. "Türk Akımı Projesinin Yeniden Müzakere Süreci ve Türkiye'nin Enerji Arz Güvenliği", **ASEM**. (Ekim 2016). (Çevrimiçi) http://asem.org.tr/tr/publication/details/7119/T%C3%BCrk-Ak%C4%B1m%C4%B1-Projesinin-Yeniden-M%C3%BCzakere-S%C3%BCreci-ve-T%C3%BCrkiye%E2%80%99nin-Enerji-Arz-G%C3%BCvenli%C4%9Fi. (Erişim Tarihi: 15.12.2016).

TANAS KARAGÖL, Erdal ve Mehmet Kızılkaya. "Rusya-AB-Türkiye Üçgeninde Türk Akımı". **SETA.** (Çevrimiçi) http://file.setav.org/Files/Pdf/20150707142655_105_perspektif.pdf. (Erişim Tarihi: 11.11.2015).

TANAS KARAGÖL, Erdal ve Salihe Kaya. **Enerji Arz Güvenliği ve Güney Gaz Koridoru (GGK).** SETA. 2014. (Çevrimiçi) http://file.setav.org/Files/Pdf/20141015164109_enerji-arz-guvenligi-ve-guney-gaz-koridoru-pdf.pdf. (Erişim Tarihi: 12.11.2016).

TEMKİN, Anatoliy. "Rosiiya Prekratit Tranzit Gaza Çerez Ukrainu"(Rusya, Ukrayna Toprakları Üzerinden Geçen Transiti Durduracak). **RBK**. (Çevrimiçi) http://www.rbc.ru/business/26/06/2015/558d5fae9a79477e1518bf0b. (Erişim Tarihi: 23.11.2016).

TMMOB.**ToryumRaporu**.(Çevrimiçi)http://www.maden.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=117&. (Erişim Tarihi: 08.11.2015).

TOMBERG, İgor. "Rossiya-Turkmenistan: Gaz i Politika" (Rusya-Türkmenistan: Gaz ve Siyaset). (Çevrimiçi) http://finobzor.ru/show-5251-rossiya-turkmenistan-gaz-i-politika.html, (Erişim Tarihi: 08.04.2016).

TUCHKOV, Vladimir. "Druzhba Boru Hattı". (Çevrimiçi) http://svpressa.ru/post/article/109730/. (Erişim Tarihi: 01.12.2016).

U.S. Energy İnformation Administratiom (EİA). **Technically Recoverable Shale Oil and Shale Gas Resources: An Assessment of 137 Shale Formations in 41 Countries Outside the United States**, Washington 2013. (Çevrimiçi) http://www.eia.gov/analysis/studies/worldshalegas/. (Erişim Tarihi: 11.12.14).

U.S. Geological Survey. "Circum-Arctic Resource Apprasial: Estimates of Undiscovered Oil and Gas North of the Arctic Circle". **USGS Fact Sheet 2008**. (Çevrimiçi) http://pubs.usgs.gov/fs/2008/3049/fs2008-3049.pdf. (Erişim Tarihi:22.05.2015).

VAROL, Tuğçe. "Ruslardan Samsun – Ceyhan Projesini Ortadan Kaldıracak Teklif". (Çevrimiçi) http://www.21yyte.org/arastirma/enerji-ve-enerji-guvenligi-arastirmalari-merkezi/2013/09/11/7206/ruslardan-samsun-ceyhan-projesini-ortadan-kaldiracak-teklif. (Erişim Tarihi: 01.05.2015).

VESTİ EKONOMİKA. "Evropeyskiy Rınok Uglya. Pomogut li SŞA Donbasu?" (AB'nin kömür Pazarı). (Çevrimiçi) http://www.vestifinance.ru/articles/42809. (Erişim Tarihi: 28.09.2015).

VİNOGRADOVA, Olga. "Turetskiye Potoki v Evropu" (Avrupa'ya Ulaşan "Türk Akımları"). **Neftegazovaya Vertikal**. (Çevrimiçi) http://www.ngv.ru/magazines/article/turetskie-potoki-v-evropu/. (Erişim tarihi: 03.02.2016).

VUKOLOV, Vyaçaslav. "Poçemu Rossiya Povoraçivayet na Aziyu" (Neden Rusya Asya'ya Dönmüştür). http://www.energystrategy.ru/press-c/source/17.07.14_Shafr.htm. (Erişim tarihi: 27.07.2015).

YUDİTSKAYA, Anastasiya. "Rossiya i Turtsiya Podpisali Soglaşeniya po Turetskomu Potoku"(Rusya ve Türkiye Turk Akımı Anlaşmasını İmzaladılar). **RBK**. (10.10.2016). (Çevrimiçi) http://www.rbc.ru/business/10/10/2016/57fbc9169a794705f457b88e. (Erişim Tarihi: 08.12.2016).

ZEN, Vang. "Truboprovod Kitay-Srednyaya Aziya: Vliyaniye na Energetiçeskuyu Bezopastnost Kitaya" (Orta asya-Çin Boru Hattı: Çin Enerji Güvenliğine Etkisi). (Çevrimiçi) http://www.abercade.ru/research/analysis/982.html, (Erişim Tarihi: 14.09.2016).

ZVEREV, Yuri. “Competition and Coorperation Problems in Energy Sector of the Baştic Region”. **Baltic Region**, (Ocak 2010). ss. 29-33.